UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ -
KATEDRA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Mgr. Iva Košatková

Arktida jako regionální bezpečnostní komplex

(Aplikace teorie regionálního bezpečnostního komplexu na geopolitický region Arktida v rámci širší diskuse regionalistických přístupů ke studiu mezinárodní bezpečnosti)

Arctic as a Regional Security Complex

(An application of regional security complex theory to the geopolitical region of the Arctic in a broader context of regionalist approaches to international security)

studijní obor: Bezpečnostní studia

Praha 2013

vedoucí práce: Mgr. Tomáš Weiss, M.A., Ph.D.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci zpracovala samostatně s využitím své diplomové práce s názvem *Arktida jako regionální bezpečnostní komplex*, obhájené na oboru Bezpečnostní studia, IPS FSV UK, v červnu 2012 a s využitím primární i sekundární literatury a zdrojů řádně citovaných v textu a souhrnně uvedených na konci práce.

Souhlasím zároveň se zveřejněním práce pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 10. února 2013 Mgr. Iva Košatková

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala své rodině za materiální a duchovní podporu po všechny roky mého vysokoškolského studia a svému budoucímu manželovi za podnětné diskuse a kritické komentáře k obsahu, morální oporu, svatou trpělivost, neustálý přísun nadšení a optimismu a svědomité dodržování nízkého stupně hluku v okolí mého pracovního stolu.

Obsah

SEZNAM MAP A TABULEK VI

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK VII

ÚVOD 1

1 VYMEZENÍ ARKTIDY JAKO GEOPOLITICKÉHO REGIONU 6

1.1 GEOGRAFICKÉ VYMEZENÍ ARKTIDY 6
1.2 KLIMATICKÉ ZMĚNY A JEJICH DŮSLEDKY V ARKTIDĚ 10
1.3 NEROSTNÉ SUROVINY 12
1.4 RYBOLOV 14
1.5 NÁMOŘNÍ TRASY 15
1.6 HISTORIE DOBÝVÁNÍ ARKTIDY 19
1.7 PRÁVNÍ REŽIM V ARKTIDĚ 21
1.8 HLAVNÍ REGIONÁLNÍ AKTÉŘI 25
1.8.1 RUSKO 25
1.8.2 SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ 27
1.8.3 KANADA 28
1.8.4 NORSKO 29
1.8.5 DÁNSKO 30
1.9 EXTERNÍ AKTÉŘI: NATO, EU A ČÍNA 32
1.9.1 NATO 32
1.9.2 EU 33
1.9.3 ČÍNA 34

2 TEORIE REGIONÁLNÍHO BEZPEČNOSTNÍHO KOMPLEXU 36

2.1 KLASICKÁ TEORIE REGIONÁLNÍHO BEZPEČNOSTNÍHO KOMPLEXU 37
2.2 TEORIE REGIONÁLNÍHO BEZPEČNOSTNÍHO KOMPLEXU PO REVIZI 41

3 APLIKACE TEORIE REGIONÁLNÍHO BEZPEČNOSTNÍHO KOMPLEXU NA PŘÍPAD ARKTIDY 46

3.1 ZÁKLADNÍ STRUKTURA ARKTICKÉHO BEZPEČNOSTNÍHO KOMPLEXU 47
3.1.1 VNĚJŠÍ HRANICE REGIONÁLNÍHO BEZPEČNOSTNÍHO KOMPLEXU 48
3.1.2 ANARCHICKÁ STRUKTURA 49
3.1.3 ROZLOŽENÍ MOCI UVNITŘ KOMPLEXU 52
3.1.4 VZTAHY PŘÁTELSTVÍ A NEPŘÁTELSTVÍ UVNITŘ KOMPLEXU 55
3.1.4.1 Konflikty a spory mezi arktickými státy 56
3.1.4.2 Regionální spolupráce v Arktidě 61
3.2 IDENTIFIKACE HLAVNÍCH PROCESŮ SEKURITIZACE V RÁMCI ARKTICKÉHO REGIONU 67

3.2.1 VOJENSKO-POLITICKÝ SEKTOR 69
3.2.2 EKONOMICKÝ SEKTOR 80
3.2.2.1 Energetická bezpečnost 81
3.2.3 ENVIRONMENTÁLNÍ SEKTOR 85
3.2.4 SPOLEČENSKÝ SEKTOR 91

4 REGIONALISTICKÉ PŘÍSTUPY KE STUDIU MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOSTI 95

4.1 GEOGRAFICKÉ KRITÉRIUM – TERITORIÁLNÍ UKOTVENOST, HRANICE KOMPLEXU A EXKLUZIVITA ČLENSTVÍ 96
4.2 KULTURA ANARCHIE A VZTAHY UVNITŘ KOMPLEXU 100
4.3 KRITÉRIUM POVAHY BEZPEČNOSTNÍHO AKTÉRA A REFERENČNÍHO OBJEKTU BEZPEČNOSTI 101
4.4 KRITÉRIUM KONCEPTUALIZACE HROZEB – SEKURITIZACE 104
4.5 ARKTIDA OPTIKOU ALTERNATIVNÍCH REGIONALISTICKÝCH PŘÍSTUPŮ 108

ZÁVĚR 110

SHRNUTÍ VIII

SUMMARY IX

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ X

Seznam map a tabulek

MAPA 1.	ALTERNATIVNÍ ZPŮSOBY VYMEZENÍ ARKTICKÉHO REGIONU. SEVERNÍ POLÁRNÍ KRUH A HRANICE IZOTERMY	7
MAPA 2.	POPULACE ARKTIDY PODLE ZEMÍ SE ZASTOUPENÍM PŮVODNÍCH OBYVATEL	8
MAPA 3.	PŘEHLED LIDSKÉ AKTIVITY V ARKTICKÉM REGIONU	9
MAPA 4.	PROGNÓZA OTEPLOVÁNÍ ARKTIDY DO ROKU 2090	10
MAPA 5.	POSUN KLIMATICKÝCH ZÓN V ARKTIDĚ VLIVEM KLIMATICKÝCH ZMĚN	11
MAPA 6.	PROGNÓZA VÝSKYTU ARKTICKÉ TRESKY S POSTUPUJÍCÍM GLOBÁLNÍM OTEPLOVÁNÍM	15
MAPA 7.	NÁMOŘNÍ TRASY V SEVERNÍM LEDOVÉM OCEÁNU	16
MAPA 8.	ROZDĚLENÍ SVĚTA DO REGIONÁLNÍCH BEZPEČNOSTNÍCH KOMPLEXŮ BĚHEM A PO SKONČENÍ STUDENÉ VÁLKY PODLE BUZANA A WÆVERA	47
MAPA 9.	HRANICE TERITORIÁLNÍCH VOD A ÚZEMNÍ POŽADAVKY ARKTICKÝCH STÁTŮ V SEVERNÍM LEDOVÉM OCEÁNU	66
MAPA 10.	ROZLOŽENÍ NALEZIŠŤ ROPY A ZEMNÍHO PLYNU V ARKTIDĚ PODLE USGS	82
MAPA 11.	NUKLEÁRNÍ PŘÍTOMNOST RUSKA V ARKTIDĚ	90

TABULKA 1.	VZDÁLENOST MEZI VÝZNAMNÝMI PŘÍSTAVY PODLE TRAS	18
TABULKA 2.	PŘEHLED TERITORIÁLNÍCH SPORŮ V ARKTIDĚ	56

Seznam použitých zkratek

AC	Arktická rada (Arctic Council)
ACIA	Hodnocení dopadů klimatických změn v Arktidě (Arctic Climate Impact Assesment)
AEPS	Strategie ochrany arktického životního prostředí (Arctic Environmental Protection Strategy)
ANWR	Arktická národní rezervace divoké zvěře (Arctic National Wildlife Refuge)
AOSIS	Sdružení malých ostrovních států (Alliance of Small Island States)
APEC	Asijsko-pacifické hospodářské společenství (Asia-Pacific Economic Cooperation)
ASEAN	Sdružení národů jihovýchodní Asia (Associtation of South East Asian Nations)
BEAC	Barentsova Euro-arktická rada (Barents Euro-Arctic Council)
CFE	Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (Treaty on Conventional Arms Forces in Europe)
CSCA	Konference o bezpečnosti a spolupráci v Arktidě (Conference on Security and Cooperation in the Arctic)
HDP	Hrubý domácí produkt
EK	Evropská komise (European Commission)
EU	Evropská unie (European Union)
IASC	Mezinárodní vědecká arktická komise (International Arctic Science Committee)
IPPC	Mezivládní panel pro změny klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change
KBSE	Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (Conference on Security and Cooperation in Europe)
MERCOSUR	Sdružení volného obchodu mezi latinskoamerickými státy
NAFTA	Severoamerická dohoda o volném obchodu (North American Free Trade Area)
NATO	Severoatlantická aliance (North Atlantic Treaty Organisation)
nm	Námořní míle
NORAD	Severoamerické velitelství protivzdušné obrany (North American Aerospace Defence Command)
OPEC	Organizace zemí vyvážejících ropu (Organisation of Petroleum Exporting Countries)
OSN	Organizace spojených národů (United Nations)
SLCM	Řízené střely s plochou dráhou letu odpalované z ponorek (Submarine-Launched Cruise Missile)
UNCLOS	Úmluva o mořském právu (United Nations Convention on the Law of the Sea)
USGS	Americká geologická služba (United States Geological Survey)
ÚV KSSS	Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu

Úvod

Po skončení studené války došlo k zásadní proměně dlouhodobě stabilního uspořádání mezinárodního systému, která ovlivnila jak praktické fungování vztahů mezi státy, tak i oblast teoretického výzkumu mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti. Do té doby platné paradigma postavené na bipolárním rozdělení světa bylo nutné nahradit takovými koncepty, jež by dokázaly teoreticky podchytit novou realitu mezinárodního uspořádání. Mezi nejvlivnější počiny v této oblasti se řadí práce tzv. kodaňské školy – výzkumníků z Kodaňského institutu pro výzkum míru (COPRI) v čele s Barry Buzanem, kteří na základě přesvědčení, že analýza bezpečnosti na systémové úrovni nedokáže postihnout bezpečnostní realitu v celé její komplexnosti, horizontálně rozšířili koncept bezpečnosti i mimo tradiční oblast vojenských hrozeb a prohloubili hladinu analýzy bezpečnosti i na ostatní stupně pomyslné vertikální osy.

Předkládaná rigorózní práce vychází z teorie regionálních bezpečnostních komplexů, kterou v polovině osmdesátých let poprvé představil Barry Buzan ve studii *People, States and Fear* (1983), aktualizoval po skončení studené války ve druhém vydání pod názvem *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (1991), a následně spolu s Ole Wæverem a Jaap de Wildem rozpracoval v knize *Security: A New Framework for Analysis* (1998). Završením tohoto teoretického počinu je pak studie *Regions and Powers. The Structure of International Security* (2003).

Teorie regionálních bezpečnostních komplexů představuje jeden z nejvlivnějších regionalistických přístupů ke studiu mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti. Regionální bezpečnostní komplex je svébytným systémem bezpečnostních vztahů a vazeb mezi skupinou jednotek, které jsou si geograficky blízké, jelikož intenzita bezpečnostních hrozeb s narůstající vzdáleností postupně klesá. Ačkoli jsou všechny jednotky součástí globální sítě vzájemných bezpečnostních závislostí, vytvářejí vlivem vzájemného působení anarchické struktury mezinárodního systému a geografické roztříštěnosti regionálně ukotvené shluky neboli regionální bezpečnostní komplexy.

Regionální bezpečnostní komplex je definován jako *„skupina jednotek, jejichž nejvýznamnější sekuritizační a desekuritizační akty (případně oboje) jsou natolik provázané, že bezpečnostní problémy každé z nich nelze přiměřeným způsobem analyzovat či řešit odděleně*,“[1] přičemž sekuritizací se rozumí intersubjektivní proces, kterým se z určitého politizovaného, tzn. v politickém diskursu relevantního, tématu stává existenční hrozba, která vyžaduje použití mimořádných prostředků a opatření; to znamená, že ospravedlňuje kroky, které vybočují ze standardních mantinelů politických procedur.[2]

Základní strukturu regionálního bezpečnostního komplexu tvoří čtyři proměnné: vnější hranice regionálního bezpečnostního komplexu, anarchická struktura komplexu, polarita neboli distribuce

[1] BUZAN, Barry, WÆVER, Ole, DE WILDE, Jaap. (2005) *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu*. Centrum strategických studií, Brno, s. 230.
[2] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 34.

moci uvnitř komplexu a vztahy přátelství a nepřátelství mezi jednotkami v komplexu.[3] Pro naplnění definice regionálního bezpečnostního komplexu je klíčové, aby region splňující všechny čtyři znaky základní struktury vykazoval úzkou provázanost nejvýznamnějších sekuritizačních a desekuritizačních aktů. Je proto nutné nejprve identifikovat úspěšné sekuritizační, případně desekuritizační procesy v rámci regionu a následně zjistit všechny reakce ostatních jednotek na tento akt. Vzájemně propojená síť reakcí na všechny úspěšné případy sekuritizace, případně desekuritizace, potom představuje konstitutivní jádro regionálního bezpečnostního komplexu.[4]

Vymezení tématu rigorózní práce

Teorie regionální bezpečnostního komplexu bude v této rigorózní práci konfrontována s příkladem regionu, který byl jí samotnou dosud opomíjen – s Arktidou. V tradici výzkumu mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti, zejména v českém kontextu, stojí téma světového severu na okraji zájmu akademiků, kteří vždy považovali Arktidu za zónu stability a tudíž nízké mezinárodní interakce, která není z pohledu oboru tolik zajímavá jako oblasti dlouhotrvajících střetů či permanentních krizí.

Současné vztahy mezi arktickými státy jsou zakotveny v rozvinuté regionální spolupráci a sdílených strategických zájmech. Arktický region je na první pohled stabilní a bezkonfliktní zónou, za což do značné míry vděčí své geografické odlehlosti a extrémním klimatickým podmínkám, které dosud utlumovaly snahy o jakékoli intenzivnější ekonomické, vědecké či námořní aktivity v regionu. Mír v oblasti však spočívá na křehkém vyvažování politické rovnováhy mezi zájmy jednotlivých regionálních aktérů a může být snadno narušen náhlou změnou dosavadního chování jednoho z aktérů, případně zásahem externího hráče nebo hráčů. Důvodů k takovým zásahům je stále více.

Geopolitický potenciál Arktidy se zvyšuje. Rostoucí interakce v arktickém regionu - na úrovni jednotlivců, skupin, států i nadstátních aktérů - s sebou může přinést řadu bezpečnostních výzev, a to jak v oblasti tradičních vojenských rizik, tak i v oblasti tzv. *soft security*. Mnoho obav je v současné době spojováno především s těžbou surovin, zejména ropy a zemního plynu, rybolovem či lodní dopravou. Arktidou prochází mnoho pomyslných vzájemně se křížících konfliktních linií *(cross cutting cleavages)*, které mohou výbušný potenciál jednotlivých střetů a obav vzájemně eliminovat, ale také znásobovat.[5] Jednotlivé arktické státy jsou tak v současné době postaveny před výzvu definovat své bezpečnostní priority v regionu a najít kompromis mezi svými vojenskými, politickými, ekonomickými a environmentálními zájmy a následně konstruktivně sladit tyto zájmy a priority s ostatními regionálními aktéry.[6] Obrovská rozlehlost arktického regionu, náročné přírodní a klimatické podmínky a vzájemná provázanost prostoru, výzev a rizik může být dobrou motivací ke spolupráci. Mocenské

---

[3] BUZAN, Barry, WÆVER, Ole. (2003) *Regions and Powers. The Structure of International Security.* Cambridge University Press, Cambridge, s. 53.
[4] BUZAN – WÆVER (2003), s. 73.
[5] ÅTLAND, Kristian. (2010) *Security Implication of Climate Change in the Arctic*. The Norwegian Defence Research Establishment, s. 30. [online] 10-05-18 [cit. 12-01-30]. <http://rapporter.ffi.no/rapporter/2010/01097.pdf>.
[6] viz *Arctic Strategy Documents.* Geopolitics in the High North. [online] [cit. 12-02-01] <http://www.geopoliticsnorth.org/index.php?option=com_content&view=article&id=84:arctic-strategy-documents&catid=1:latest-news>.

ambice jednotlivých aktérů, soupeření o přístup ke zdrojům a o kontrolu strategických námořních tras, dosud ukrytých pod silnou vrstvou ledu, v kombinaci s několika nevyřešenými teritoriálními spory představuje třaskavou směs, která může eskalovat regionální napětí, v němž se i nevýznamný diplomatický, politický či vojenský incident může stát se rozbuškou příštích konfliktů.

Neprobádanost tématu Arktidy a arktické bezpečnostní dynamiky v české tradici studia mezinárodních vztahů i přes vysokou aktuálnost a rostoucí význam pro regionální i mezinárodní bezpečnost je hlavním důvodem volby tohoto tématu. Tato rigorózní práce představuje pokus alespoň zčásti přispět k rozšíření povědomí o významu Arktidy pro studium mezinárodní bezpečnosti a prozkoumat způsob, jakým lze (případně nelze) tento region teoreticky uchopit a začlenit do studia mezinárodní bezpečnosti. Práce zároveň zasazuje teorii regionálního bezpečnostního komplexu do širší teoretické diskuse a představuje další relevantní regionalistické přístupy ke studiu mezinárodní bezpečnosti, které podrobuje kritickému rozboru.

Výzkumná otázka a cíle rigorózní práce

Předkládaná rigorózní práce aplikuje Buzanovu a Wæverovu teorii regionálních bezpečnostních komplexů na geopolitický region Arktida, který je v kontextu této teorie na první pohled poněkud nestandardním případem, o kterém se sami autoři ve svých teoretických pracích formulujících teorii regionálního bezpečnostního komplexu vůbec nezmiňují.

Arktidu lze v rámci mezinárodního systému bezesporu označit za svébytný geopolitický region se specifickými přírodními podmínkami a sdílenou historií, vzájemně propojený jasně definovanými vztahy kooperace a konfrontace a vědomím rostoucího strategického potenciálu sdíleným všemi regionálními aktéry. Cílem rigorózní práce je zjistit, zda lze Arktidu zároveň klasifikovat jako regionální bezpečnostní komplex a podřídit ji tak analytickému nástroji, který umožňuje komplexně uchopit bezpečnostní dynamiku na subsystémové úrovni, zkoumat její přesah do dalších hladin analýzy, predikovat budoucí vývoj regionální bezpečnostní dynamiky a systematicky provádět meziregionální komparace.

Ústřední výzkumná otázka, kterou si klade tato rigorózní práce, potom zní takto: *Je geopolitický region Arktida zároveň regionálním bezpečnostním komplexem ve smyslu teorie regionálního bezpečnostního komplexu formulované Buzanem a Wæverem, resp. lze na arktický region smysluplně nahlížet optikou této teorie a klasifikovat ji v rámci studia mezinárodní bezpečnosti jako regionální bezpečnostní komplex definovaný svébytnou dynamikou bezpečnostních vztahů a vzájemnou provázaností sekuritizačních a desekuritizačních procesů?*

Tato výzkumná otázka je motivována snahou nabídnout (či zavrhnout) teoretický nástroj k analýze bezpečnostní dynamiky arktického regionu pro účely bezpečnostních studií a studií mezinárodních vztahů, případně navrhnout teoretické modifikace, které se v konfrontaci s daným případem ukážou jako možný způsob, jak s teorií regionálních bezpečnostních komplexů dále pracovat. Rigorózní práce se zároveň pokusí v kontextu širší diskuse odpovědět na otázku, jak se další relevantní regionalistické

přístupy vypořádávají s případem arktického regionu, který lze v dosavadní tradici výzkumu mezinárodní bezpečnosti označit za nestandardní a málo probádané téma.

Metodologický postup

Rigorózní práce je zpracována metodou disciplinované interpretativní studie, která spadá do kategorie jednopřípadových studií a stojí na pomezí mezi jedinečnou případovou studií, jež detailně zkoumá konkrétní případ čistě pro jeho vnitřní hodnotu a jedinečnost bez nutnosti teoretického zobecňování, a instrumentální případovou studií, pro kterou je studium konkrétního případu pouze nástrojem pro práci s teorií, v níž leží hlavní hodnota výzkumu. Disciplinovaná interpretativní studie si volí případ také čistě na základě jeho jedinečnosti, zajímavosti, významu či jiné hodnoty, kterou tomuto případu subjektivně připisuje výzkumník a pro niž si tento případ vybírá, nicméně pro práci s tímto případem využívá existující teoretické koncepty. Případ tedy není nástrojem pro práci s teorií, ale naopak teorie je východiskem pro práci s případem.[7]

Metodologie, která je využita pro zpracování této rigorózní práce, kombinuje prvky deduktivní a induktivní analýzy. Po prvotním vymezení zkoumaného předmětu a představení teoretického konceptu bude provedena deduktivní analýza s cílem prozkoumat uplatnitelnost teoretického nástroje pro daný případ, resp. nalézt odpověď na výzkumnou otázku vyvozenou z teorie pomocí důkladné analýzy arktické regionální bezpečnostní dynamiky. Vodítkem analýzy bude definice regionálních bezpečnostních komplexů a postup, který pro jejich identifikaci navrhují sami autoři teorie. Následně budou závěry analýzy případu zpětně konfrontovány s původní teorií a budou navrženy možné teoretické modifikace, které by učinily teorii aplikovatelnou i na zkoumaný případ, což odpovídá induktivnímu postupu. Zároveň budou v širší teoretické diskusi představeny další regionalistické přístupy ke studiu mezinárodní bezpečnosti relevantní pro analýzu daného případu se zhodnocením jejich silných a slabých stránek, včetně jejich vypovídajících schopností ve vztahu k danému případu na základě konfrontace s výsledky dosavadní analýzy.

Hodnocení dosavadního výzkumu a dostupných zdrojů k tématu

Teorie regionálního bezpečnostního komplexu byla podrobena kritické analýze a následně konfrontována s příkladem geopolitického regionu Arktidy v diplomové práci *Arktida jako regionální bezpečnostní komplex* obhájené autorkou této rigorózní práce na oboru Bezpečnostní studia, IPS FSV UK, v červnu 2012. Tato diplomová práce je základem předkládané práce rigorózní, ve které došlo k provedení nezbytných aktualizací empirické části a která je zároveň obohacena o teoretickou diskusi, která v závěru představí další relevantní regionalistické přístupy a podrobí jejich vypovídající schopnosti kritické analýze v konfrontaci s případem arktického regionu.

Arktidě je v porovnání s ostatními částmi světa v rámci oboru mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti věnována velmi malá pozornost, přičemž v českém prostředí se drtivá většina zmínek o tomto regionu pohybuje v rovině zpopularizovaných novinových článků na stránkách českých deníků a týdeníků. Za zmínku proto stojí vydání měsíčníku Mezinárodní politika (8/2008) s titulkem *Čí je*

[7] DRULÁK, Petr, a kol. (2008) *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích.* Portál, Praha, s. 34.

Arktida?, které se arktické oblasti z pohledu geopolitiky a mezinárodní bezpečnosti věnuje na téměř dvaceti stranách, a článek Filipa Chřásťanského a Dalibora Jenne *Geopolitika Arktidy* na webovém portálu Global Politics (2010), který zkoumá regionální arktické bezpečnostní vztahy optikou geopolitických teorií. V českém odborném prostředí nicméně dosud chybí komplexnější pokus o hlubší analýzu arktické bezpečnostní dynamiky v kontextu regionalistických teorií či jiné podrobnější zpracování této problematiky v oboru bezpečnostních studií a mezinárodních vztahů. Problematická je však také dostupnost zdrojů z oboru geografie, kartografie a oceánografie, které by se arktickému regionu detailněji věnovaly.

Stejně tak v domácím výzkumu chybí širší kritická reflexe teorie regionálních bezpečnostních komplexů či vážnější pokusy o aplikaci této teorie na současnou mezinárodní praxi. Čestnou výjimkou je článek Petra Zelinky *Kritika teorie bezpečnostního komplexu z hlediska přístupu síťových aktérů* publikovaný na stránkách *Mezinárodních vztahů* (4/2008), který zkoumá teorii regionálních bezpečnostních komplexů z pohledu síťových aktérů a podrobuje koncept kritické analýze. Je třeba zmínit také Věru Stojarovou, která ve své studii *Současné bezpečnostní hrozby západního Balkánu* (2007) aplikuje koncept kodaňské školy na zmíněný region a zkoumá, zda tato teorie v konfrontaci s konkrétním případem dokáže obhájit svou výpovědní hodnotu a k jakým modifikacím je případně nutné přistoupit, aby mohla být smysluplně aplikována i na tento region, což je postup do značné míry odpovídající struktuře této rigorózní práce. Tyto dva teoretické počiny mladých českých odborníků jsou velmi cenným příspěvkem do stále velmi okrajové teoretické diskuse o relevanci regionalistických přístupů, které zatím v českém akademickém prostředí mnoho zájmu a polemik nevzbuzují.

Z těchto důvodů vychází předkládaná práce téměř výhradně z cizojazyčných zdrojů, zejména anglosaské provenience. V empirické části budou využity také studie, analýzy a odborné i novinové články publikované v norském či dánském jazyce.

Teoretický základ práce poskytnou studie Barryho Buzana, Ole Wævera a Jaapa de Wilde, Hanse Mouritzena, Mohammeda Ayooba a autorských dvojic David A. Lake – Patrick M. Morgan a Robert Stewart-Ingresoll - Derrick Frazier. Z monografií využitých v empirické části je nutné vyzdvihnout především práce Rogera Howarda (2009) *The Arctic Gold Rush*, Barryho Scotta Zellena (2009) *Arctic Doom, Arctic Boom. The Geopolitics of Climate Cahnge in the Arctic* a Charlese Emmersona (2010) *The Future History of the Arctic.* Co se týče perspektivy jednotlivých regionálních aktérů, z pohledu Kanady se arktické bezpečnosti dlouhodobě věnuje Rob Huebert, norský pohled zastupují především Kristian Åtland a Kjetil Skogrand, kritickou analýzu ruské arktické politiky přináší studie Dmitri Trenina a Pavla Baeva, dánskou perspektivu představuje ve svém článku Annika Bergmann Rosamond a roli Spojených států v Arktidě analyzuje Philip Budzik a z vojenského pohledu pak dvojice Michael Wallace - Steven Staples. Komplexní vhled do problematiky arktické bezpečnostní dynamiky poskytují zejména studie Olafa Osicy (2010) *The High North as a New Area of Cooperation and Rivalry a* Nilse Johana Holteho (2009) *The Arctic Region Is at Time of Geopolitical Transition. Will This Transpire Through Aggressive Competition or as Peaceful Change?* Všechny výše zmíněné texty jsou však více méně empirickými analýzami, které postrádají širší teoretické ukotvení.

1 Vymezení Arktidy jako geopolitického regionu

Po staletí se k Severu upínaly zraky mořeplavců, vědců a polárních badatelů, které od poloviny minulého století postupně nahradili vojenští plánovači a stratégové, majitelé těžařských společností a političtí lídři států, kteří se odkazují k dlouhé tradici arktické přítomnosti a klíčovému významu polárních oblastí v historii a identitě svého národa. Jakoukoli výraznější aktivitu v regionu doposud omezovaly drsné přírodní podmínky a vysoce nepříznivé klima. Prognózy klimatologů v souvislosti s globálním oteplováním však přinášejí naději, že v následujících letech a desetiletích bude region vlivem tání arktického ledového příkrovu lidské aktivitě stále otevřenější. Zprávy o enormním ekonomickém potenciálu oblasti, která je významným nalezištěm vzácných kovů a dalších nerostných surovin, především ropy a zemního plynu, bohatým lovištěm mořských ryb a v neposlední řadě perspektivním námořním koridorem pro transoceánské plavby, který by výrazným způsobem zkrátil stávající trasy a zároveň by umožnil vyhnout se potenciálně nestabilním oblastem, podložené moderními geologickými a oceánografickými výzkumy přitahují k Arktidě pozornost současného světa. S tím, jak se v kontextu klimatických změn Arktida postupně stává přístupnější pro lidskou aktivitu, se však začínají vynořovat obavy, aby po dvou desetiletích míru a rozvíjející se spolupráce v regionu nepřerostly vzájemné střety zájmů motivované soupeřením o arktické zdroje v otevřený politický či dokonce vojenský konflikt.

Symbolický význam severního pólu nelze podceňovat. Vztyčení vlajky Ruské federace na dně Severního ledového oceánu v místě, kterým prochází pomyslná zemská osa, jako završení ruské polární expedice Arktika v srpnu 2007, které vedoucí výpravy Artur Čilingarov označil za důkaz toho, že *„Arktida vždy byla a zůstane ruská,“* vyvolalo na mezinárodněpolitické scéně vlnu emocí a rozdmýchalo diskuse o pravděpodobnosti vojenského střetu v Arktidě. Kanadský ministr zahraničí Peter MacKay na událost, kterou ruský prezident Vladimir Putin popsal jako vlastenecký čin, zareagoval slovy, která k uklidnění situace příliš nepřispěla: *„Toto je nepřípustný návrat do patnáctého století. Dnes už není možné vysílat válečné lodě, aby vztyčovaly vlajky a vyhlašovaly zábory. Ostatně Arktida patří Kanadě.“*[8] Za mediální bublinu nevalného významu, na kterou je nutné dívat se s potřebnou dávkou humoru, ruskou akci označily zbylé arktické státy včetně Dánska, které si taktéž na oblast severního pólu činí nároky na základě tvrzení, že podmořský prostor v oblasti Lomonosovova hřbetu je pokračováním jeho kontinentálního šelfu. Ostrou výměnu názorů nakonec uzavřel ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov, který celý incident označil za symbolické gesto srovnatelné se vztyčením americké vlajky na Měsíci.[9] Toto „symbolické“ gesto však otevřelo éru vzájemné rivality a odstartovalo závod o Arktidu, jehož cíl je zatím v nedohlednu.

1.1 Geografické vymezení Arktidy

V odborné literatuře i v praxi se lze setkat s několika souběžně používanými definicemi Arktidy, vycházejícími z geografických i kulturně-politických premis. Nejčastějším a nejjednodušším způsobem

[8] NĚMEC, Petr. (2008) Porcování Arktidy: boj o suroviny. In: *Ekonom*, roč. 52, č. 23, s. 51.
[9] Ultima Thule aneb Bohové odcházejí na Sever. Úvodník. In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8, s. 3.

je geografické vymezení Arktidy jako prostoru nad severním polárním kruhem kopírujícím linii 66° 33' severní šířky.[10] Severní polární kruh představuje jižní hranici polárního dne, resp. polární noci, tj. nejjižnější linii, na které je slunce nad, resp. pod obzorem kontinuálně po dobu alespoň jednoho celého dne během jednoho roku. Obvod polárního kruhu o délce 2.606 km pak ohraničuje území Arktidy, které představuje přibližně 8 % celkové rozlohy zemského povrchu.[11]

Alternativní definice odděluje arktickou oblast klimatickou hranicí 10° C izotermy, což je imaginární linie spojující geografické body s průměrnou teplotou 10° C na základě červencových měření. Méně užívané je vymezení Arktidy jako prostoru severně od hranice lesního porostu, případně jako oblasti permafrostu.[12] Tyto definice založené výhradně na přírodních charakteristikách regionu se však pro účely společenskovědního výzkumu příliš nehodí a vzhledem k probíhajícím klimatickým změnám není takto definovaná hranice Arktidy příliš stabilní a uplatnitelná v dlouhodobém kontextu.

Mapa 1. Alternativní způsoby vymezení arktického regionu. Severní polární kruh a hranice izotermy.
Zdroj: Perry-Castañeda Library - Map Collection. [online] [cit. 12-01-19]. <http://www.lib.utexas.edu/maps/islands_oceans_poles/arctic_region_pol_2007.jpg>.

Definice vycházející z politicko-geografického členění světa vymezují Arktidu na základě platných státních hranic, případně hranic správních oblastí. Zpráva *Arctic Human Development Report (AHDR)* z roku 2004 definuje Arktidu jako oblast, která zahrnuje celé území Aljašky, veškeré kanadské území ležící severně od 60° severní šířky včetně Hudsonova zálivu a severních částí kanadské provincie Quebec a poloostrova Labrador, Grónsko, Faerské ostrovy, Island, severní správní oblasti Norska (Nordland, Troms, Finnmark), Švédska (Norrbotten) a Finska (Lappi), Murmanskou oblast, autonomní okruhy Něnetský, Jamalskoněnecký, Čukotský a Tajmyrský, město Vorkuta v republice Komi, města Norilsk a Igarka v Krasnojarském kraji a části republiky Jakutsko, jejichž hranice leží nejblíže severnímu polárnímu kruhu.[13] Arktická rada zahrnuje do definice všech svých osm členských států a šest původních

[10] FAIRHALL, David. (2010) *Cold Front. Conflict Ahead in Arctic Waters*. I.B. Tauris & Co. Ltd, London, s. 126.
[11] ÅTLAND (2010), s. 12.
[12] Ibid.
[13] *Arctic Human Development Report*. (2004) Stefansson Arctic Institute, Akureyri, s. 17-18. [online] [cit. 12-01-20]. <http://www.svs.is/AHDR/AHDR%20chapters/English%20version/Chapters%20PDF.htm>.

arktických etnik zastoupených v Arktické radě (AC) formou stálé účasti svých zastřešujících organizací.[14] Taková vymezení regionu pečlivě zahrnují všechny regiony a skupiny obyvatel spjaté s arktickým způsobem života a jsou vhodná především pro účely vědeckých studií zaměřených na život jednotlivce či různých etnických skupin. Nevýhodou této definice pro výzkum mezinárodních vztahů je její přílišná šíře, nerespektování hranic národních států a překrývání takto vymezeného arktického regionu s jinými geopolitickými regiony.

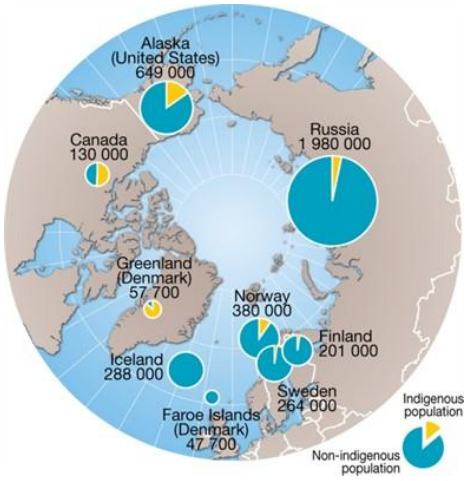

Mapa 2. Populace Arktidy podle zemí se zastoupením původních obyvatel. Zdroj: *Population Distribution in the Circumpolar Arctic, by country (Including Indigenous Population)*. GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-02]. <http://www.grida.no/graphicslib/detail/population-distribution-in-the-circumpolar-arctic-by-country-including-indigenous-population_1282>.

Studie zaměřené na výzkum mezinárodních vztahů a bezpečnostní dynamiky v nejsevernějších oblastech zeměkoule pod pojem Arktida ve většině případů zahrnují pouze tzv. arktickou pětku neboli pět států, které svým územím, resp. jeho částí tvoří pobřeží Severního ledového oceánu – Kanadu, Spojené státy, Rusko, Norsko a Dánsko (prostřednictvím Grónska). Touto optikou lze Arktidu definovat jako geografický útvar tvořený prostorem Severního ledového oceánu, k němu přilehlými severními pobřežními oblastmi Asie, Evropy a Severní Ameriky a podstatnou částí Grónska včetně přilehlých ostrovů.

Pro účely této práce se tento způsob vymezení arktické oblasti jeví jako nejvhodnější. Arktická bezpečnost je úzce vázána především na interakci aktérů v Severním ledovém oceánu a z tohoto pohledu nemají zbylí členové Arktické rady - Finsko, Švédsko a Island - na bezpečnostní dynamiku v regionu přímý vliv. Tato práce tedy bude nadále vycházet z premisy, že Severní ledový oceán a severní pobřežní oblasti Evropy, Asie, Severní Ameriky a Grónska včetně ostrovů nacházejících se v této oblasti tvoří v Arktidě specifický geopolitický celek spojený kombinací společných zájmů a vzájemných rivalit relevantních regionálních aktérů, za něž tato práce považuje státy arktické pětky - Kanadu, Spojené státy, Rusko, Norsko a Dánsko.

Specifičnost Arktidy jako regionu je dána tím, že se nejedná o koherentní celek složený z teritorií několika suverénních států, nýbrž o geografický útvar tvořený oceánem a částmi pevniny, která jej z větší části obklopuje. Pevnina představuje pouze asi jednu třetinu celkové rozlohy arktického regionu. Většinu arktické oblasti pokrývá Severní ledový oceán, uprostřed něhož se nachází symbolický středobod Arktidy – severní pól. Severní ledový oceán má v podstatě charakter uzavřené vodní plochy, kterou s ostatními světovými oceány pojí pouze několik průlivů a úžin. Jedná se o nejmenší, nejméně slaný, nejmělčí a nejméně prozkoumaný světový oceán. Jeho průměrná hloubka dosahuje 1.038 m, přičemž jednu třetinu jeho plochy tvoří mělké šelfové moře o hloubce nepřesahující 500 m.[15] Severní ledový oceán je v oblasti severního pólu protnut Lomonosovovým

[14] KESKITALO, Carina. (2007) International Region-Building. Development of the Arctic as an International Region. In: *Cooperation and Conflict*, roč. 42, č. 2, s. 190.
[15] ÅTLAND (2010), s. 14.

hřbetem, 2.500 km dlouhým podmořským pohořím táhnoucím se od Sibiře ke Grónsku, který odděluje dvě hlavní oceánské pánve: Euroasijskou a Severoamerickou. Centrální část oceánu celoročně pokrývá silná vrstva mořského ledu o průměru až 4 m.[16] Velikost zamrzlé plochy sezónně kolísá a vlivem klimatických změn se celkově snižuje.

V Arktidě žijí přibližně 3-4 mil. obyvatel (v závislosti na šíři definice), z nichž většina je koncentrována v její euroasijské části. Původní obyvatelé Arktidy představují zhruba jednu osminu arktické populace. V Grónsku a v severní Kanadě tvoří většinu populace původní obyvatelé Arktidy, v ostatních státech jsou minoritou (viz. Mapa 2). Na euroasijském kontinentě se nachází také drtivá většina velkých sídel: Murmansk - nejsevernější nezamrzající přístav na světě, Norilsk, Vorkuta, Tromsø, Bodø a další. Nejsevernějším městem Arktidy je Ny Ålesund na norském Svalbardu, nejsevernějším arktickým sídlem vůbec je Alert na severu Ellesmerova ostrova.[17] Komplexní přehled lidské aktivity v regionu včetně námořních tras, rybolovných oblastí, těžebních polí i ropovodů a plynovodů podává následující mapa:

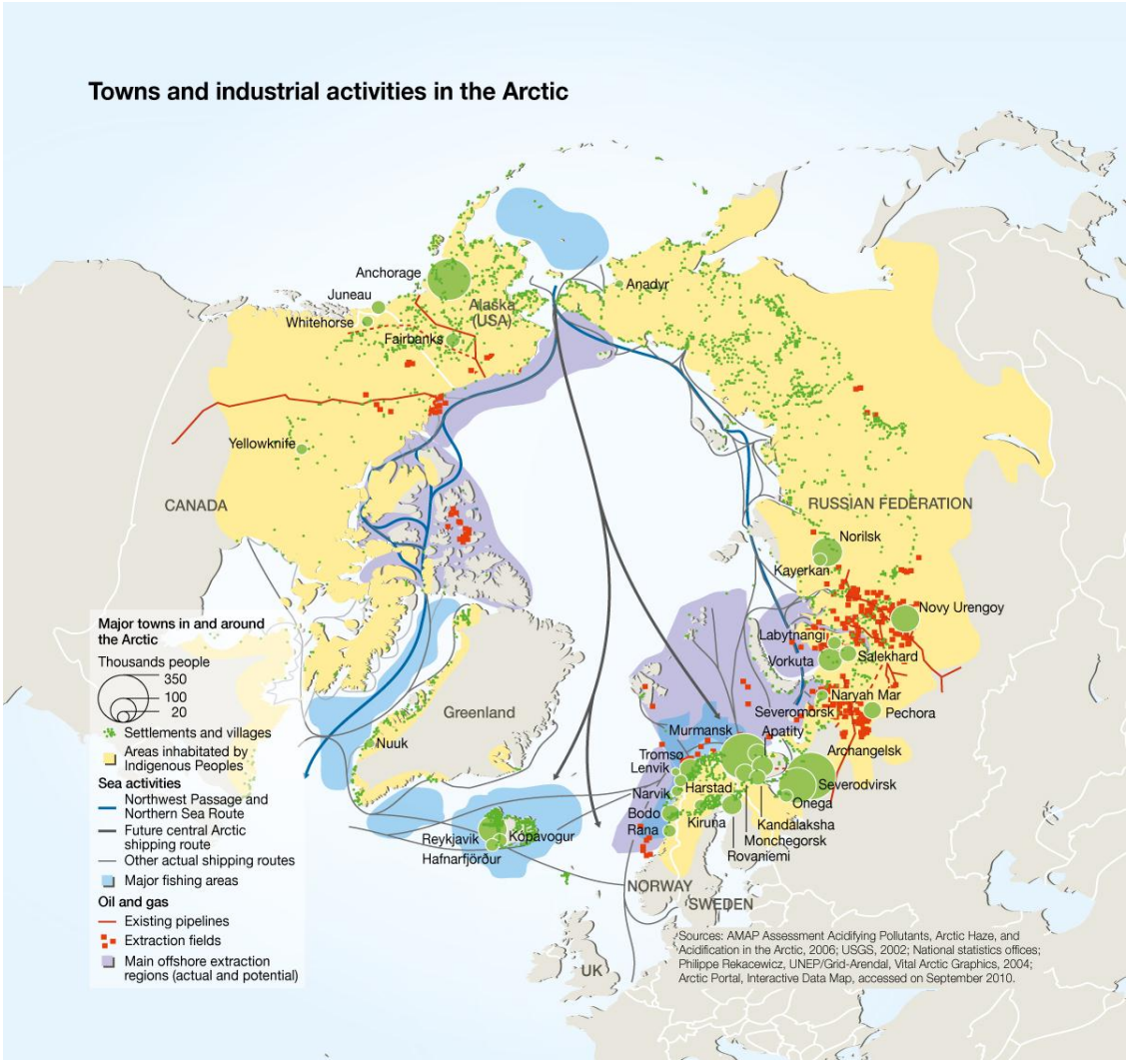

Mapa 3. Přehled lidské aktivity v arktickém regionu. Zdroj: Towns and Industrial Activities in the Arctic. GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-20]. <http://maps.grida.no/go/graphic/towns-and-industrial-activities-in-the-arctic>.

[16] FAIRHALL (2010), s. 9.
[17] PŘIBYL, Václav, BRINKE, Josef, NOVOTNÝ, Jiří. (1986) *Antarktida, Arktida a Oceánie.* Geodetický a kartografický podnik v Praze, Praha, s. 11.

1.2 Klimatické změny a jejich důsledky v Arktidě

Mezivládní panel pro změny klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC) ve své zatím poslední hodnotící zprávě z roku 2007 potvrdil existenci klimatických změn a globálního oteplování a označil je za jedny z nejzávažnějších environmentálních a ekonomických hrozeb pro globální společenství.[18] Z posledních klimatických výzkumů navíc vyplývá, že intenzita globálního oteplování je nejsilnější právě v oblastech obou světových pólů. V uplynulých desetiletích se průměrná teplota v Arktidě oproti zbytku světa zvýšila dvojnásobně a lze očekávat, že tento trend bude pokračovat.[19] Za hlavní příčinu tohoto arktického zesílení globálního oteplování je pokládána snížená odrazivost povrchu způsobená úbytkem sněhu a ledu, především mořského. Od roku 1978 byl zaznamenán úbytek ledové pokrývky Severního ledového oceánu o necelých 10 %[20], přičemž některé studie uvádějí i údaj 40 %. Objem víceletého ledu se mezi lety 2004 a 2008 zmenšil o 42 % a tento silný, několikavrstvý let byl nahrazen mladým ledem, který je mnohem náchylnější k tání.[21]

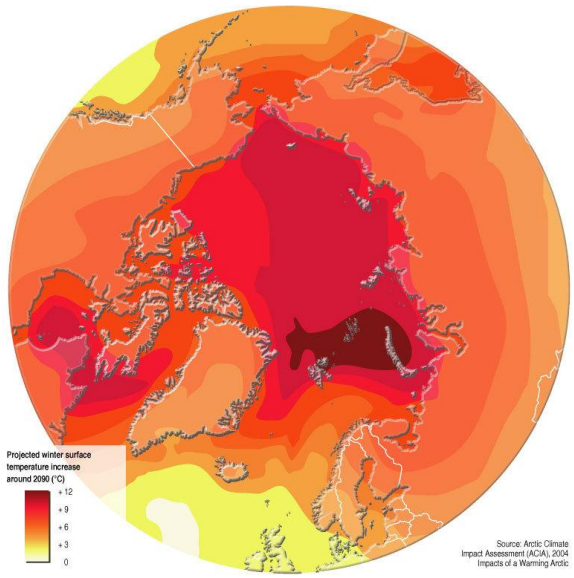

Mapa 4. Prognóza oteplování Arktidy do roku 2090. Zdroj: *Temperature Increase in the Arctic*, 2090 Scenario. GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-18]. <http://www.grida.no/graphicslib/detail/temperature-increase-in-the-arctic-2090-scenario_ea96>.

Právě tání ledových příkrovů bude mít podle vědeckých prognóz hlavní podíl na stoupání hladiny světového oceánu. Rychlost tání grónského ledovce, největšího pevninského ledovce v Arktidě, který v sobě skrývá 2,85 mil. km^3 ledu, se za posledních deset let zdvojnásobila. V případě jeho úplného roztání by se hladina světového oceánu zvýšila o 7 m.[22]

Ustupující ledová pokrývka umožňuje, aby voda pohlcovala více slunečního tepla, čímž se postupně zvyšuje teplota povrchových vod oceánu. V roce 2007, který byl podle většiny klimatických měření dosud nejteplejším rokem vůbec, byla v některých jeho povrchových oblastech naměřena teplota i o 5° C vyšší než je dlouhodobý průměr. Vody Severního ledového oceánu se také oteplují v důsledku přítoku teplejších proudů z Atlantského

[18] *IPCC Fourth Assesment Report: Climate Change 2007 (AR4)*. (2007) Intergovernmental Panel on Climate Change. [online] [cit. 12-02-15]. <http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml#1>.
[19] ÅTLAND (2010), s. 24.
[20] BILSTAD, Torleiv. (2008) Climate Change and Consequences for the Arctic. In: MIKKELSEN, Aslaug, LANGHELLE, Oluf (eds.). (2008) *Arctic Oil and Gas. Sustainability at Risk?* Routledge, New York, s. 51.
[21] *Arktida: klimatické zpětné vazby a jejich globální důsledky*. (2009) Český překlad exekutivního shrnutí zprávy World Wildlife Fund, s. 4. [online] [cit. 12-02-18]. <http://www.veronica.cz/dokumenty/arktida.pdf>.
[22] BILSTAD (2008), s. 52-53. V červenci 2012 zveřejnil americký Národní úřad pro letectví a kosmonautiku (NASA) dokumentaci sezónního tání grónského povrchového ledu, kdy za pouhé čtyři dny (8.-12.7.2012) se objem grónského povrchového ledu snížil o 97 %, což je nejdramatičtější úbytek za posledních 30 let satelitních měření. (Satellites See Unprecedented Greenland Ice Sheet Surface Melt (2012). *NASA News & Features.* [online] cit. 13-01-06 [12-07-24]. <http://www.nasa.gov/topics/earth/features/greenland-melt.html>.)

a Tichého oceánu. Tání ledovců způsobuje kromě toho také zvyšování podílu sladké vody v oceánu. Proměny teploty a slanosti ovlivňují hustotu mořské vody, což může v konečném důsledku pozměnit sílu globálního oceánského proudění. Změny tras mořských proudů pak budou mít nevyhnutelný dopad na mořské ekosystémy, rybolovné lokality i další živé mořské zdroje. [23]

Mapa 5. Posun klimatických zón v Arktidě vlivem klimatických změn. Zdroj: *Shift in Climatic Zones*, Arctic Scenario. GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-18]. <http://maps.grida.no/go/graphic/shift-in-climatic-zones-arctic-scenario>.

Na arktické pevnině dochází k oteplování a tání permafrostu (trvale zmrzlé půdy) a úbytku sněhové pokrývky, což dále urychluje místní zvyšování teplot vzduchu tím, že se snižuje odrazivost zemského povrchu vůči slunečnímu záření. Degradace permafrostu způsobuje rychlejší uvolňování skleníkových plynů do atmosféry, což ve svém důsledku přispěje k dalšímu oteplení v lokálním i globálním měřítku. Změny oceánského proudění a nárůst teplot se následně odrazí na chování počasí.[24]

Všechny výše popsané změny budou mít s velkou pravděpodobností negativní dopad na arktickou flóru i faunu, zejména živočichy, kteří jsou svým způsobem života závislí na původních přírodních podmínkách, jako jsou tuleni, mroži, sobi, lední medvědi, mořské ryby či migrující ptactvo. S nimi jsou existenčně spjati původní obyvatelé Arktidy, jejichž tradiční způsob života je spojený právě s lovem ledních medvědů, rybolovem a chovem sobů. Snižování populací některých druhů arktických živočichů či jejich migrace směrem k severnímu pólu spolu s proměnou klimatu a roztáváním dosud zamrzlých ploch využívaných jako migrační koridory zvěře znamenají hrozbu vyhynutí těchto druhů jako takovou, ale ohrožují zároveň také tradiční způsob života původních obyvatel Arktidy.[25]

Z perspektivy politických představitelů arktických států se nicméně zdá, alespoň soudě podle jejich oficiálních výroků, že globální oteplování je naopak pozitivním a žádoucím jevem. Ačkoli se jednotlivé scénáře vývoje klimatických změn v Arktidě různí co do rychlosti a intenzity, většina studií se shoduje na tom, že arktický region bude na konci tohoto století mnohem přístupnější a stane se běžně využívaným prostorem pro námořní, obchodní, turistické, průmyslové i těžební aktivity.

Klimatické změny ale mohou potenciální aktivity v regionu znesnadnit. Zvyšování hladiny oceánu, eroze půdy, méně předvídatelné počasí s většími extrémy, častější zemětřesení apod. mohou být překážkou tradičnímu způsobu života původních obyvatel, ale i vybudované infrastruktuře, těžbě,

[23] *Arktida: klimatické zpětné vazby a jejich globální důsledky* (2009), s. 6.
[24] Ibid., s. 12.
[25] HUEBERT, Rob. (2004) *Arctic Security: Different Threats and Different Responses*. Northern Research Forum, Yellowknife, Canada, s. 5. [online] 04-09-18 [cit. 12-02-20]. <http://www.nrf.is/Publications/The%20Resilient%20North/Plenary%204/3rd%20NRF_Plenary%204_PP_Huebert.pdf>.

průmyslovým centrům i lodní dopravě.[26] Zvýšení hladiny oceánu může také ve svém důsledku změnit hranice pobřeží a tím pádem i vymezení linií výlučných ekonomických zón a otevřít tak nové konflikty mezi arktickými státy.[27]

1.3 Nerostné suroviny

Podle vědeckých výzkumů se v arktickém regionu nachází významná naleziště nerostných surovin (měď, nikl, železo, uran, diamanty, zlato) a zejména ložiska ropy a zemního plynu. Není proto překvapivé, že se k ní v posledních letech obrací pozornost regionálních aktérů i zbytku světa.

Arktida už v minulosti jednu zlatou horečku zažila. Klondike, odlehlá oblast v kanadském teritoriu Yukon, se stala symbolem jedné z nejmasovějších migrací za nalezišti zlata v dějinách poté, co sem na konci devatenáctého století přijížděly tisíce zlatokopů z celé Severní Ameriky.[28] Zdá se, že se svět v současné době připravuje na novou honbu za arktickým bohatstvím, tentokrát za nalezišti energetických surovin, v anglosaském prostředí výstižně nazývanou „black gold rush“. Lze očekávat, že nová éra zlaté horečky – „honba za černým zlatem“, na jejímž prahu Arktida podle některých odborníků stojí, bude podstatně méně romantická a dobrodružná, ale zato o mnoho organizovanější a promyšlenější. Vlády arktických států uvolňují značné finanční prostředky na výzkum a mapování nalezišť nerostných surovin na dně Severního ledového oceánu a snaží se upevnit svou pozici v regionu před tím, než závod o arktické zdroje vypukne naplno. Je pravděpodobné, že postupující technologický vývoj a klesající náklady na těžbu díky tání ledového příkrovu umožní v blízké budoucnosti zahájit těžbu arktického nerostného bohatství.[29] Právě ropa a zemní plyn představují v současném světě jedny z nejvíce ceněných surovin, které v ekonomice některých arktických států zaujímají významné postavení, zejména v případě Ruska, Norska a Kanady.[30] Otázky energetické bezpečnosti navíc v posledních letech hrají stále výraznější roli v bezpečnostní politice států. Stabilní a spolehlivý přístup k dodávkám ropy a zemního plynu je proto vnímán jako klíčový předpoklad k zajištění národní bezpečnosti.[31]

Zpráva Americké geologické služby (United States Geological Survey, USGS) zveřejněná v létě 2008 konstatovala, že v regionu severně od polárního kruhu se skrývá až 13 % dosud nevytěžených

---

[26] ÅTLAND (2010), s. 29.
[27] HOEL, Alf Håkon. (2008) Jurisdictional Issues in the Arctic: An Overview. In: SKOGRAND, Kjetil (ed.). (2008) *Emerging from the Frost. Security in the 21st Century Arctic*. Oslo Files on Defence and Security, Oslo, s. 47.
[28] EMMERSON, Charles. (2010) *The Future History of the Arctic.* Public Affairs, New York, s. 170.
[29] PROELSS, Alexandr, MÜLLER, Till. (2008) The Legal Regime of the Arctic Ocean. In: *Heidelberg Journal of International Law*, vol. 68, nr. 3, s. 653. [online] [cit. 12-01-28] <http://img9.custompublish.com/getfile.php/980176.1529.dbqrcfwqax/The+Legal+Regime+of+the+Arctic+Ocean.pdf?return=www.arcticgovernance.org>.
[30] GLOMSRØD, Solveig, MÄENPÄÄ, Ilmo, LINDHOLT, Lars, MCDONALD, Helen, GOLDSMITH, Scott. (2008) Arctic Economies Within the Arctic Nations. In: GLOMSRØD, Solveig, ASLAKSEN, Ilulie (eds.). (2008) *The Economy of the North.* Statistics Norway, Oslo, s. 41-64. [online] [cit. 12-05-12]. <http://www.ssb.no/english/subjects/00/00/30/sa_economy_north/sa84_en/sa84_en.pdf>.
[31] CHŘÁSŤANSKÝ, Filip, JENNE, Dalibor. (2010) Geopolitika Arktidy. In: *Global politics*. [online] 10-07-17 [cit. 12-02-01] < http://www.globalpolitics.cz/clanky/geopolitika-arktidy>.

světových zásob ropy a 30 % dosud nevytěžených světových zásob zemního plynu.[32] Odhady hovoří o tom, že arktická ložiska zemního plynu by dokázala uspokojit světovou poptávku po dobu následujících patnácti let.[33] Podle zprávy USGS jde o technicky dosažitelné zdroje, neboli ty, jež jsou vytěžitelné pomocí současně dostupných technologií a průmyslových postupů. Přibližně 84 % odhadovaných zásob se nachází mimo pevninu, na kontinentálních šelfech. Zpráva dále uvádí, že více než polovina tohoto množství je koncentrována do tří geologických provincií: arktická Aljaška, Americko-asijská pánev a Východogrónská pánev.[34] Rozložení energetických zdrojů tedy hraje ve prospěch euroasijského kontinentu, u jehož břehů se nachází přibližně 63 % veškerých nově objevených zásob ropy a zemního plynu v Arktidě. V současné době se odehrává v oblasti Aljašky a severního Ruska 97 % celkové těžby arktických energetických surovin.[35] Zatímco u euroasijského pobřeží se nachází většina nových nalezišť zemního plynu, u pobřeží Severní Ameriky dominuje ropa.[36]

Optimismus ze závěrů zprávy USGS, podle které Arktida skrývá celkem 22 % dosud nevytěžených technicky dosažitelných světových zásob ropy a zemního plynu, brzdí kromě některých kritických hlasů z vědecké obce[37] také několik praktických překážek, které vycházejí zejména z nepříznivých přírodních a klimatických podmínek a geografické odlehlosti arktické oblasti. Otevření arktických ložisek ropy a zemního plynu bude finančně, časově i technicky podstatně náročnější a riskantnější než otevření srovnatelných ložisek kdekoli jinde na světě. Technické vybavení speciálně přizpůsobené extrémním teplotám je absolutní nutností, plovoucí i podmořské kry skrývají nebezpečí jak pro techniku, tak pro posádku, a obtížný přístup k ložiskům surovin a velká vzdálenost od center jejich zpracování představuje další výdaje, přičemž i náklady na pracovní sílu v extrémních podmínkách jsou podstatně vyšší.[38] Další překážkou pro těžbu se mohou stát některé dosud nevyřešené teritoriální spory a také environmentální standardy, které se státy zavázaly dodržovat. K tomu se přidává také jeden praktičtější problém - ve složení arktických zásob energetických surovin dominuje zemní plyn, jehož přeprava na delší vzdálenosti je podstatně nákladnější než přeprava ropy.[39]

Nejen složitá dostupnost těchto zdrojů a vysoké náklady na jejich vytěžení a následný transport jsou překážkou zahájení těžby. Existují také zvláštní režimy ochrany životního prostředí, které znemožňují

---

[32] *USGS Release*. (2008) U.S. Geological Survey. [online] 08-07-23 [cit. 12-02-01]. <http://www.usgs.gov/newsroom/article.asp?ID=1980&from=rss_home>.

[33] LIEN, Guro, STRAND, Kari Røren. (2011) *Fremtidige utfordringer for Forsvarets logistikk – en trendanalyse*. Forsvarets forskningsinstitutt, Oslo, s. 9.

[34] *USGS Release* (2008).

[35] LANGHELLE, Oluf, HANSEN, Ketil Fred. (2008) Perceptions of Arctic Challenges. Alaska, Canada, Norway and Russia Compared. In: MIKKELSEN - LANGHELLE (2008), s. 319.

[36] GAUTIER, Donald L. (2010) *Oil and Gas Resource Potential North of the Arctic Circle*. USGS, 2011 International Oil Spill Conference, s. 2-3. [online] [cit. 13-01-06] <http://www.iosc.org/papers_posters/IOSC-2011-203-file001.pdf>.

[37] Například francouzský geolog Jean Laherrèrre je přesvědčen, že údaje zveřejněné Americkou geologickou službou jsou extrémně přehnané a že se v Arktidě nachází jen malá ložiska ropy a zemního plynu skrývající pouhý zlomek odhadů USGS. (EMMERSON (2010), s. 192).

[38] BUDZIK, Philip. (2009) *Arctic Oil and Natural Gass Potential.* U.S. Energy Information Administration, Office of Integrated Analysis and Forecastning, Oil and Gas Division, s. 9. [online] [cit. 12-02-01]. < http://www.eia.gov/oiaf/analysispaper/arctic/pdf/arctic_oil.pdf>.

[39] Ibid., s. 14.

provádět těžební aktivity v určité lokalitě, např. Arktická národní rezervace divoké zvěře (Arctic National Wildlife Refuge, ANWR) na severním pobřeží Aljašky zřízená v roce 1980, kdy byla zároveň legislativní úravou odložena těžba ropy a zemního plynu v oblasti a možnost využití půdy pro zemědělské účely. Poté, co USGS v roce 1998 zveřejnila odhad, podle kterého se v oblasti ANWR nachází přibližně 10,4 mil. barelů technicky dosažitelné ropy, objevily se okamžitě snahy těžbu v rezervaci otevřít, ale zatím bez výsledku.[40]

Výše popsané komplikace mohou přispět k tomu, že státy v několika následujících letech či desetiletích k těžbě v Arktidě nepřistoupí. Nicméně zvyšující se spotřeba energetických surovin, nespolehlivé dodávky z jiných částí světa a snaha o zajištění vlastní energetické bezpečnosti mohou na pomyslných vahách převážit možná rizika a finanční náklady. V sázce je mnoho. Kromě enormních ekonomických příjmů z ropy a zemního plynu sledují státy také důležitější zájmy, které se dotýkají zajištění národní bezpečnosti prostřednictvím dosažení vlastní energetické soběstačnosti a nezávislosti na dodávkách energetických surovin z nestabilních regionů. Jako smířlivý faktor v pomyslné soutěži o arktické zdroje pak rozhodně nepůsobí to, že ekonomická soběstačnost pramenící z obrovských příjmů z těžby je jedním z arktických aktérů - Grónskem - vnímána jako první krok na cestě k samostatnosti ostrova a jiný z aktérů - Rusko - ji explicitně spojuje s vizí obnovy svého velmocenského postavení.

1.4 Rybolov

V Arktidě se nacházejí jedny z nejbohatších rybolovných lokalit na světě. Ve vodách Severního ledového oceánu žije losos, treska, halibut, sleď, krab a další druhy ryb a mořských živočichů.[41] Na Arktidu ročně připadne přibližně 10 % světového úlovku bílých ryb o celkové hodnotě několika miliard dolarů.[42] To vysvětluje fakt, že na celkové námořní aktivitě v regionu se rybářské lodě podílí vysokým procentem - v současné době na ně připadá přibližně 60 % celkové námořní dopravy v Severním ledovém oceánu.[43] Mezi největší arktická naleziště ryb patří Beringovo a Barentsovo moře, v menší míře pak Grónské a Norské moře a západní pobřeží Grónska. Očekává se, že mizení ledového příkrovu postupně otevře nové oblasti rybolovu.[44]

---

[40] Ibid., s. 13.
[41] *Arctic Marine Shipping Assesment 2009 Report.* (2009) Arctic Council, s. 143. [online] [12-02-20]. <http://pame.arcticportal.org/images/stories/PDF_Files/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf>.
[42] SKOGRAND, Kjetil. (2008) The Arctic in a Geostrategic Perspective. In: SKOGRAND, Kjetil (ed.). (2008) *Emerging from the Frost. Security in the 21st Century Arctic*. Oslo Files on Defence and Security, Oslo, s. 11.
[43] CHRISTENSEN, Sven Aage. (2009) Are the Northern Sea Routes Really the Shortest? Maybe a Too Rose-Coloured Picture of the Blue Arctic Ocean. DIIS brief, s. 3. [online] [cit. 12-01-28]. <http://www.diis.dk/graphics/Publications/Briefs2009/sac_northern_searoutes.pdf>.
[44] *Arctic Marine Shipping Assesment 2009 Report* (2009), s. 77.

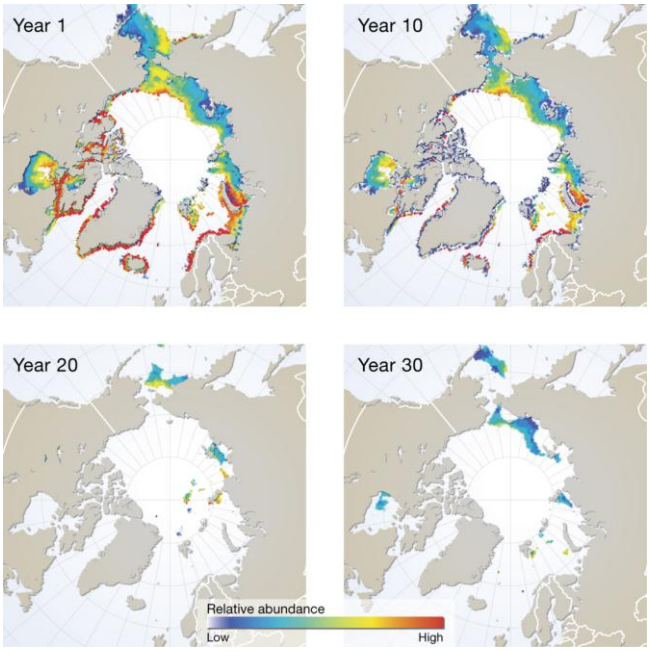

Mapa 6. Prognóza výskytu arktické tresky s postupujícím globálním oteplováním.
Zdroj: *Simulated Projections for Polar Cod Distribution with Global Warming.* Grid – Arendal. [online] [cit. 12-02-18]. <http://www.grida.no/graphicslib/detail/simulated-projections-for-polar-cod-distribution-with-global-warming_923b>.

Klimatické změny a jimi zapříčiněné oteplování Severního ledového oceánu podle prognóz zveřejněných ve studii *Hodnocení dopadů klimatických změn v Arktidě* (*Arctic Climate Impact Assesment*, ACIA), vypracované Arktickou radou a Mezinárodní vědeckou arktickou komisí (International Arctic Science Committee, IASC), sice nejen otevřou nové, zatím ledem pokryté oblasti rybolovu, ale především způsobí migraci některých druhů komerčně lovených ryb směrem k severnímu pólu, což může negativně ovlivnit hospodářské zájmy místních aktérů a zkomplikovat v současné době již tak dost složitá vyjednávání rybolovných kvót.[45]

Největším problémem v oblasti je neregulovaný a nekontrolovaný ilegální rybolov. Jen v Barentsově moři je ročně bez povolení uloveno 100.000 tun ryb, což je téměř čtvrtina celkového povoleného množství. Snižování či úplné mizení rybích populací ohrožuje nejen ekonomické zájmy zainteresovaných aktérů, ale také původní arktické populace, pro které byl po staletí rybolov tradičním způsobem obživy. V posledních letech dochází k posilování kontrolních mechanismů pro dodržování rybolovných kvót a dalších pravidel využívání živých mořských zdrojů v Arktidě mezi arktickými aktéry, především Norskem a Ruskem. Ačkoli ekonomický profit z rybolovu zdaleka nedosahuje stejné výše jako zisky z ropy, zemního plynu a dalších nerostných surovin, arktické státy jasně vyjádřily odhodlání chránit své mořské zdroje a dohlížet na dodržování pravidel rybolovu, ať už samostatně, nebo formou vzájemné spolupráce.[46]

1.5 Námořní trasy

Severní ledový oceán je de facto uzavřeným mořem, takže lodní dopravu v oblasti lze efektivně kontrolovat v několika málo námořních uzlech, jejichž strategický význam byl plně doceněn již v minulosti.[47] Zhruba od poloviny šestnáctého století bylo vůdčí myšlenkou většiny objevitelských výprav na sever hledání severozápadní a severovýchodní cesty, které by propojily Atlantik a Pacifik a významně tak zkrátily cestu do Orientu. Po více než třech staletích námořních objevů a badatelských

[45] *Arctic Climate Impact Assesment.* (2005) ACIA Scientific Report, Cambridge University Press, s. 408. [online] [cit. 12-02-18]. <http://www.acia.uaf.edu/pages/scientific.html>.
[46] SKOGRAND, Kjetil. (2008), s. 11.
[47] CHŘÁSŤANSKÝ – JENNE (2010).

výprav v arktických vodách se v letech 1878-1880 konečně podařilo posádce vedené Švédem Adolfem Erikem Nordenskjöldem proplout severní námořní cestu po celé délce mezi Karskými vraty a Beringovým průlivem. Jedná se o přibližně 5600 km dlouhý plavební koridor podél ruského pobřeží Severního ledového oceánu, který byl oficiálně otevřen na začátku třicátých let minulého století.[48] Jedněmi z prvních lodí, které po ní propluly, byla část sovětské Baltské flotily mířící do Tichého oceánu, kde se schylovalo k vojenské konfrontaci s Japonskem.[49] Severní cesta, která je součástí transoceánské severovýchodní cesty, se postupně stala nejdůležitější dopravní tepnou v Arktidě.

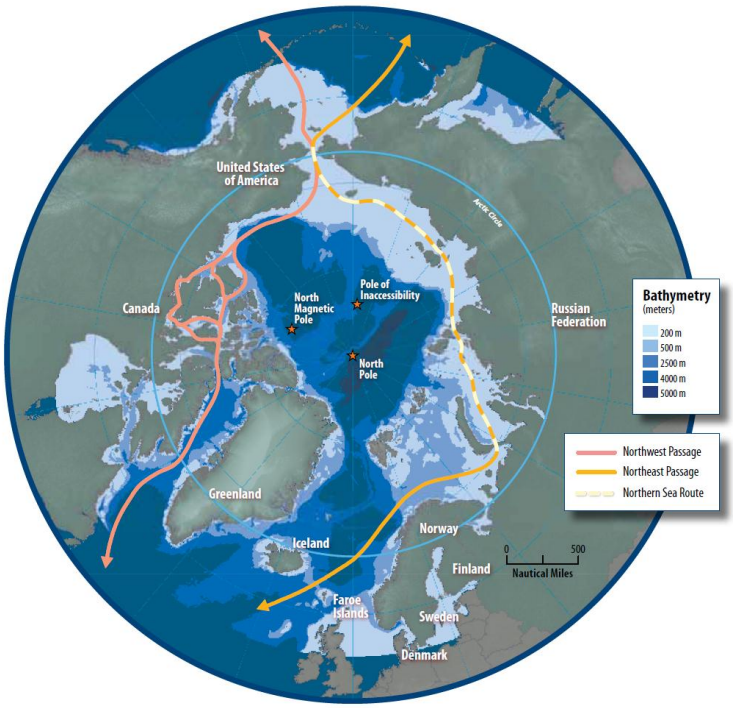

Mapa 7. Námořní trasy v Severním ledovém oceánu. Zdroj: *Arctic Marine Shipping Assesment*, s. 17. [online] [12-02-20]. <http://pame.arcticportal.org/images/stories/PDF_Files/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf>.

Úbytek arktického ledu navíc pomalu otevírá nové námořní koridory. Severozápadní cesta, dosud přístupná pouze speciálně upraveným lodím v doprovodu těžkých ledoborců pouhé dva měsíce v roce, se postupně otevírá širšímu využití. Na pobřeží severoamerického kontinentu dosud žádný plavební koridor podobný euroasijské severní cestě vybudován není a tlaky na zpřístupnění severozápadní cesty, které v posledních letech stále sílí, jsou proto pochopitelné. Hlavním problémem je spor o právní status tohoto prostoru, ve kterém Kanada stojí proti ostatním regionálním hráčům, především Spojeným státům, které tvrdí, že severozápadní cesta spadá pod mezinárodněprávní režim, přičemž toto stanovisko podporují i další zainteresovaní aktéři včetně Evropské unie. V kanadském úsilí o zachování suverenity nad vodami severozápadní cesty hraje roli samozřejmě perspektiva lepší přístupnosti a tím pádem větší využitelnosti oblasti pro těžbu i námořní dopravu, ale také obavy z dopadů zvýšené aktivity v regionu na životní prostředí a život původních obyvatel žijících v oblasti. Kanadská vláda dala na srozuměnou, že nechce využití severozápadní cesty mezinárodním společenstvím blokovat, nicméně chce si udržet kontrolu nad tímto koridorem, jehož bezproblémové využití stále znesnadňují špatné přírodní podmínky (husté mlhy, častý výskyt ledových ker), slabá infrastruktura a geografická odlehlost, což je kombinace faktorů, která by v případě katastrofy podobné havárii ropného tankeru Exxon Valdez v březnu 1989, kterou má

[48] WILLIAMS, Glyn. (2009) *Arctic Labyrinth. The Quest for the Northwest Passage*. University of California Press, Berkeley, s. 362.
[49] ROMANCOV, Michael. (2008) Čí je Arktida? In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8, s. 5.

většina Američanů i Kanaďanů stále v živé paměti, mohla mít nedozírné následky, s nimiž by se musela potýkat především právě Kanada.[50]

V posledních letech dochází k intenzivnímu rozvoji lokální námořní dopravy; např. severní cesta, která spojuje Karskou bránu jižně od ostrova Nova Zemlya a přístav Dudinka na řece Jenisej, je celoročně využívaná již od roku 1978.[51] V souvislosti s globálním oteplováním a táním oceánského ledového příkrovu se očekává otevření nových námořních koridorů. V roce 2008 poprvé nastal stav, kdy byla severní i severozápadní cesta v létě kompletně bez ledu.[52] Podle klimatických modelů bude v polovině tohoto století nebo i dříve Severní ledový oceán v letním období kompletně přístupný. Vědci a akademici zdůrazňují význam Arktidy pro mezinárodní námořní dopravu, který spočívá především v radikálním zkrácení vzdáleností transoceánských tras a v novém potenciálu pro růst cestovního ruchu. Výhody severovýchodní a severozápadní cesty se mohou projevit také v případě, dojde-li k náhlému zhoršení bezpečnostní situace v oblasti Suezu či Panamského průplavu – tradičních dopravních uzlů. Nové arktické trasy jsou navíc přístupné i mnohem větším plavidlům, než mohou v současné době proplout například Panamským průplavem.[53]

Zpřístupnění Severního ledového oceánu komerční dopravě je však také provázeno obavou z eskalace mezistátních sporů o status námořních cest, dopadů intenzivnější mezinárodní plavby na životní prostředí i z přetrvávajících nejasností ohledně zodpovědnosti za případné záchranné akce. Odborníci rovněž upozorňují na to, že nové námořní koridory se mohou stát branou pro nelegální migranty, organizovaný zločin či teroristické skupiny.[54] Zatímco pozitivní výsledky otevření nových arktických transoceánských tras budou využívat všichni, negativní dopady námořní aktivity v oblasti se dotknou primárně arktických států. Jejich obavy jsou proto pochopitelné.

Severozápadní cesta se během několika let může stát novou spojnicí mezi východním pobřežím Kanady a Asií, která zkrátí současnou vzdálenost o 7.000 km, a cestou pro přepravu těžkých ropných tankerů a kontejnerů, pro které je Panamský průplav příliš úzký. Celková hmotnost přepravy pak podle odhadů stoupne ze současných 3 mil. tun na 14 mil tun v roce 2015. [55] Stejně tak výhodné se zdá být využití severovýchodní cesty. Například pro nákladní lodní přepravu mezi Londýnem a Jokohamou, ke které se dnes využívá buď Panamský průplav (23.300 km) nebo Malacký a Suezský průliv (21.200 km), by volba severovýchodní cesty zkrátila vzdálenost na 13.841 km, tj. o jednu třetinu.[56]

---

[50] STEJSKAL, Lubomír. (2008) Kanadský Sever: součást duše národa Země javorů. In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8, s. 17.
[51] CHRISTENSEN (2009), s. 4.
[52] *Arktida: klimatické zpětné vazby a jejich globální důsledky* (2009), s. 4.
[53] OSICA, Olaf. (2010) The High North as a New Area of Cooperation and Rivalry. In: *Nowa Europa. Natolin Review* – speciální vydání, roč. 4, č. 1, s. 17. [online] [cit. 12-01-30]. <http://www.natolin.edu.pl/pdf/nowa_europa/NE_spec42010_eng.pdf>.
[54] HOŘEJŠOVÁ, Tereza, JANSKÝ, Bohumír, VLKOVÁ HINGAROVÁ, Vendula, ŠÍR, Jan. (2010) *Význam arktické oblasti v mezinárodních vztazích pro zájmy ČR.* Vědecký projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR, s. 2-3. [online] [cit. 12-02-02]. <http://www.mzv.cz/file/625949/RM_03_02_10_Arkticka_oblast.pdf>.
[55] PROELSS – MÜLLER (2008), s. 653.
[56] CHŘÁSŤANSKÝ – JENNE (2010).

Sven Aage Christensen z Dánského institutu mezinárodních studií však brzdí optimistické představy poukazem na výzkum Fréderica Lassera, který srovnal vzdálenosti mezi významnými světovými přístavy na základě užití čtyř různých námořních cest: „jižní“ cesty přes Panamský průplav a přes Suez a Malaccu, a „severní“ trasy severozápadním a severovýchodním koridorem.[57] Výsledky Lasserova zkoumání jsou zachyceny v následující tabulce.

	Panamský průplav	**Severozápadní cesta**	**Severovýchodní cesta**	**Suez a Malacca**
Londýn - Jokohama	23.300 km	15.930 km	13.841 km	21.200
Marseilles - Jokohama	24.030 km	16.720 km	17.954 km	17.800 km
Marseilles - Singapur	29.484 km	21.600 km	23.672 km	12.420 km
Rotterdam - Singapur	28.994 km	19.900 km	19.641 km	15.750 km
Rotterdam - Vancouver	16.350 km	14.330 km	13.445 km	28.400 km
Rotterdam – Los Angeles	14.490 km	15.790 km	15.252 km	29.750 km
Hamburg - Seattle	17.110 km	15.270 km	13.459 km	29.780 km
Barcelona – Hongkong	25.044 km	23.179 km	20.686 km	14.693 km
New York - Šanghaj	20.880 km	17.030 km	19.893 km	22.930 km
New York - Singapur	23.580 km	20.310 km	23.121 km	18.770 km

Tabulka 1. Vzdálenosti mezi významnými přístavy podle tras. Zdroj: Zpracováno podle CHRISTENSEN (2009), s. 2.

Je třeba si uvědomit, že vědecké prognózy zatím hovoří pouze o krátkém letním období, během kterého budou námořní cesty v Severním ledovém oceánu volné, ačkoli v některých oblastech blízkých pobřeží Kanady, Grónska a severního Ruska funguje námořní doprava celoročně. Zmizení ledového příkrovu neznamená automaticky absolutní přístupnost lodní dopravě. Podle Světové meteorologické organizace je pojem „otevřené vody“ pro účely námořní navigace definován jako plocha, na které led pokrývá maximálně 10 % povrchu. I v letním období tak brzdí námořní dopravu v Arktidě plovoucí led a vlivem tání grónského ledovce dochází ke zvýšené tvorbě ledových ker v oceánu. Severní ledový oceán je navíc v některých místech velice mělký.[58] Pojištění pro lodě využívající severní námořní cesty není levné, pokud ne přímo nemožné sehnat. Infrastruktura v pobřežních oblastech snad s výjimkou Ruska není příliš rozvinutá, což je další nevýhoda. Radiové a satelitní pokrytí je v této oblasti stále velmi řídké. S výjimkou několika míst, většinou pobřežních, je dostupnost oceánu pro záchranné týmy v případě nehody nebo ekologické katastrofy velmi špatná.[59] Nižší rychlost a nutnost objíždět překážky může v praxi i geograficky kratší cestu časově prodloužit.

Severní námořní cesty jsou stále považovány za příliš komplikované a riskantní a mezi námořními společnostmi o jejich využití zatím není příliš zájem, což se ale do budoucna může velmi rychle změnit.[60] Není tedy úplně jednoznačné, zda otevření severních námořních cest zkrátí a zefektivní nákladní námořní dopravu. V případě zhoršení bezpečnostní situace v oblastech dosud využívaných

[57] CHRISTENSEN (2009), s. 2.
[58] CHRISTENSEN (2009), s. 3.
[59] *Arctic Marine Shipping Assesment 2009 Report* (2009), s. 5.
[60] CHRISTENSEN (2009), s. 4.

námořních cest, zejména v okolí Suezu, lze nicméně očekávat, že se „severní“ alternativa může nakonec se započítáním všech bezpečnostních rizik ukázat přeci jen jako výhodnější.

1.6 Historie dobývání Arktidy

Moderní historie dobývání Arktidy se datuje rokem 1874, kdy jedenáct evropských států založilo v Brémách Spolek pro polární výpravy, který začal v Arktidě zřizovat polární stanice a observatoře určené k vědeckému výzkumu.[61] Magická přitažlivost severní točny však působila i na různé dobrodruhy a amatérské objevitele, kteří se do oblasti vypravovali na vlastní pěst s cílem dobýt severní pól. Jako prvnímu se to podařilo Američanu Richardu Byrdovi, který v roce 1926 uskutečnil údajně první přelet severního pólu letadlem. O pouhé tři dny později dosáhl severního pólu slavný norský polárník Roald Amundsen na palubě vzducholodi Norge.[62]

Arktida nebyla ale v minulosti pouze zónou mírových aktivit. První válečné operace v této oblasti proběhly již během krymské války, kdy lodě britského královského námořnictva propluly do Bílého moře, zničily město Kola a ostřelovaly Solovecký klášter. Ačkoli tato operace průběh války nezvrátila, ukázalo se, že technologický pokrok znamená nejen kvalitnější zbraně, ale také vojenské využití dosud nepřístupných lokalit. Ve dvacátém století došlo k prvnímu vážnějšímu projevu regionální rivality ve sporu o souostroví Svalbard, který byl vyřešen v roce 1920 podpisem tzv. špicberské smlouvy, jež přiřkla souostroví norské jurisdikci, ale současně garantovala právo rovného přístupu na ostrov všem signatářům.[63]

Důležitý geostrategický význam byl připisován také Grónsku. Z historického hlediska bylo Grónsko od poloviny třináctého století až do roku 1814 norskou državou, ačkoli Norsko bylo od roku 1380 v personální unii s Dánskem. V roce 1814 muselo Dánsko jako poražený spojenec napoleonské Francie postoupit Norsko švédskému králi, nicméně bylo mu dovoleno ponechat si historické norské državy Island, Faerské ostrovy a Grónsko. Po první světové válce se mezi Dánskem a Norskem rozhořel spor o území východního Grónska, které na rozdíl od západní části kontrolované Dánskem nebylo trvalé osídlené. Východní Grónsko nakonec v roce 1933 Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti přiřkl Dánsku.[64]

---

[61] Ibid., s. 3.
[62] ROMANCOV (2008), s. 5.
[63] CHŘÁSŤANSKÝ – JENNE (2010). Podle údajů z roku 2005 žije na Svalbardu zhruba 2400 lidí, z nichž 70 % jsou Norové a zbytek občané Ruska či Ukrajiny. Sovětské osady Barentsburg, Pyramiden a Grumant ležící v centrální části souostroví Svalbard se staly během studené války jakýmisi výkladními skříněmi komunismu, které mohli občané západních zemí navštěvovat bez víza a zvacího dopisu. V současné době je Barentsburg jedinou osídlenou ruskou osadou na Svalbardu a je plně závislá na ekonomické podpoře z Kremlu. (RUŠČÁK, Andrej (2008). Svalbard – unikátní životní prostor v Severním ledovém oceánu. In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8, s. 10.)
[64] HROCH, Miroslav, KADEČKOVÁ, Helena, BAKKE, Elisabeth. (2005) *Dějiny Norska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, s. 223.

Strategický význam Arktidy pro budoucí generace předznamenal v roce 1942 kanadský ministr těžby a přírodních zdrojů Hugh Llewellyn Keenleyside těmito slovy: *„Čím bylo Egejské moře pro antické Řecko, Středozemní moře pro Římské impérium, Atlantický oceán pro expandující Evropu období renesance, tím se stává Severní ledový oceán pro svět letadel a jaderných zbraní.“*[65] Během druhé světové války se vody severního Atlantiku a okrajové části Severního ledového oceánu staly důležitou tranzitní cestou pro dodávky vojenského materiálu, zbraní, munice i transport samotných vojáků ze Severní Ameriky do Velké Británie a později i do Sovětského svazu. Skutečnost, že nacistické Německo od roku 1940 okupovalo výhodně situované Norsko, přispěla k jeho schopnosti vysílat proti spojeneckým konvojům námořní jednotky, ponorky i letadla, na což odpověděli spojenci intenzivnější kontrolou oblasti. Jak píše Michael Romancov, *„[n]utnost efektivně kontrolovat celou délku námořní spojnice vedla jak k vybudování řady nových námořních i leteckých základen na pobřeží Kanady, Grónska a Islandu, tak představovala i významný stimul pro zdokonalení radaru, sonaru a letadel dalekého doletu.“*[66]

V období studené války dosáhla oblast Arktidy globálního významu hned z několika důvodů. Procházela tudy železná opona a nacházela se zde jediná společná hranice obou supervelmocí probíhající středem Beringova průlivu mezi Aljaškou a Čukotským poloostrovem.[67] Zkušenosti z druhé světové války, kdy Německo - tradiční kontinentální mocnost - dokázala díky kontrole strategicky významného pobřeží Norska velmi účinně narušovat komunikaci a operace mocností námořních, ukázaly na důležitost kontroly severního pobřeží Atlantského oceánu. Proto prosadily Spojené státy při vzniku NATO v roce 1949, aby se členy aliance staly všechny země mající přístup k severnímu Atlantiku: Norsko, Velká Británie, Island, Dánsko (skrze Grónsko), Spojené státy a Kanada. Na území těchto zemí byla instalována vojenská zařízení schopná monitorovat jakýkoli pohyb nepřítele po moři či ve vzduchu.[68]

Vzdálenosti mezi oběma znepřátelenými supervelmocemi se záhy ještě zkrátily, když Sovětský svaz v roce 1949 představil letoun TU-4, kopii amerického bombardéru B-29, schopný nést na palubě jadernou zbraň, kterou Sovětský svaz ve stejném roce získal. Průmyslová centra, městské aglomerace i strategické vojenské cíle protivníka se najednou ocitly v dosažitelné vzdálenosti 5.500 km přes Arktidu. Situace se zhoršila v neprospěch Spojených států poté, co Sovětský svaz vypustil v roce 1957 na oběžnou dráhu družici Sputnik, což byl více než výmluvný důkaz o schopnosti doletu sovětských raket. Ve stejné době se také celý Severní ledový oceán stal mimořádně důležitým operačním prostorem raketonosných jaderných ponorek, které z jeho vod měly případně vypustit své střely v rámci tzv. odvetného úderu. V reakci na tento vývoj začaly Sovětský svaz a Spojené státy společně s Kanadou podél svých severních hranic na neobydlených územích prakticky bez infrastruktury s velkými náklady budovat obranné linie v podobě radarových a sonarových stanic, leteckých a námořních základen, odpalovacích zařízení pro rakety, meteorologických stanic a dalších zařízení

[65] ZELLEN, Barry Scott. (2009) *Arctic Doom, Arctic Boom. The Geopolitics of Climate Cahnge in the Arctic.* ABC-CLIO, LLC, Santa Barbara, s. 8.
[66] ROMANCOV (2008), s. 5.
[67] HNÍZDO, Bořivoj. (1995) *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, s. 57.
[68] ROMANCOV (2008), s. 6.

včetně finančně a technologicky mimořádně náročného permanentního satelitního monitoringu severního vrchlíku planety.[69]

Barentsovo moře se postupně stalo jednou z nejvíce militarizovaných oblastí na světě. Strategicky nejdůležitějším místem v Severním ledovém oceánu byl průliv mezi norským mysem Nordkapp a souostrovím Svalbard, který spojuje Barentsovo a Norské moře. Tento úsek byl jediným navigačně zvládnutelným námořním koridorem, kterým mohly ruské válečné lodě pronikat na otevřené moře a v případě konfliktu zablokovat spojení mezi západní Evropou a Spojenými státy.[70] Díky této skutečnosti byla severní ruská flotila kotvící u poloostrova Kola nejdynamičtěji modernizována. Na konci osmdesátých let minulého století se zde soustřeďovalo přibližně sedmdesát procent sovětských strategických ponorek a balistických střel nesených na ponorkách (SLBM) a představovala 73 % celkové megatonáže sovětského námořnictva.[71] Díky své geografické pozici i extrémním přírodním podmínkám však Arktida fungovala ve strategických plánech obou bloků především jako tranzitní prostor a nikdy nebyla považována za oblast přímého vojenského střetu.[72]

Bezprostředně po skončení studené války a rozpadu bipolarity si svět oddychl a geostrategický potenciál regionu poněkud poklesl. Diverzifikace hrozeb a nová ohniska konfliktů přesunula pozornost velmocí do jiných částí světa, nicméně v posledních letech se Arktida postupně navrací na geopolitickou mapu světa, ačkoli čistě vojenskostrategický rozměr ustupuje komplexnímu pojetí bezpečnosti, jemuž dominují politické, ekonomické a energetické zájmy.[73]

1.7 Právní režim v Arktidě

Na rozdíl od Antarktidy nepodléhá Arktida žádnému specifickému režimu zakotvenému v mezinárodním právu. Jako možné vysvětlení tohoto stavu se nabízí fakt, že Antarktida je kontinent obklopený oceánem, zatímco Arktida je oceán obklopený kontinenty, resp. suverénními státy na pobřeží těchto kontinentů. Páteří tzv. antarktického smluvního systému je *Smlouva o Antarktidě* z roku 1959, která zde zavádí bezjadernou zónu, zakazuje jakékoli vojenské aktivity a uvaluje padesátileté moratorium na těžbu nerostných surovin. Smlouva zároveň zmrazuje případné požadavky států na další rozšiřování území, přičemž explicitně zachovává v platnosti teritoriální nároky států vyhlášené před jejím podpisem.[74] Suverenitu na nejjižnějším kontinentu světa tak uplatňuje sedm států, které spravují jednotlivá území vytyčená od 60° jižní šířky směrem k jižnímu

[69] Ibid.
[70] HNÍZDO (1995), s. 57.
[71] Ibid., s. 115.
[72] CHŘÁSŤANSKÝ – JENNE (2010).
[73] STRANDSBJERG, Jeppe. (2010) *Cartography and Geopolitics in the Arctic Region.* DIIS Working Paper 2010:20, s. 8. [online] [cit. 12-02-11]. <http://www.diis.dk/graphics/Publications/WP2010/WP2010-20-Cartography-Geopolitics-web.pdf>.
[74] *Smlouva o Antarktidě*. In: POTOČNÝ, Miroslav, ONDŘEJ, Jan. (1997) *Dokumenty mezinárodního práva III*. Karolinum, Praha, s. 82-85.

pólu podle tzv. sektorové teorie.[75] Arktida je naproti tomu *terra nullius* – země nikoho, což nemění ani svévolné vztyčení vlajky na severním pólu.[76]

Na arktický region se stejně jako na další světová moře a oceány vztahuje v první řadě *Úmluva Spojených národů o mořském právu (United Nations Convention on the Law of the Sea, UNCLOS)* a mezinárodní právo zvykové.[77] Dalšími významnými právními akty jsou především *Úmluva o pevninské mělčině (kontinentálním šelfu)*[78] z roku 1958 a *Dohoda o implementaci XI. části Úmluvy o mořském právu* týkající se podmořské těžby.[79] *Úmluva o mořském právu* představuje obecný právní rámec pro všechny světové oceány a upravuje veškeré aktivity, které se v tomto prostoru odehrávají. Byla přijata v roce 1982 na třetí konferenci OSN o mořském právu a vstoupila v platnost po ratifikaci šedesátou zemí v roce 1994. V současné době se k ní připojilo již 165 zemí světa.[80]

Úmluva o mořském právu stanovuje hranici 12 námořních mil (nm) od základních linií[81] státu jako hranici teritoriálních vod, přičemž tato svrchovanost se rozšiřuje na vzdušný prostor nad tímto územím a na jeho mořské dno a podzemí.[82] Jak upozorňují Čestmír Čepelka a Pavel Šturma z Právnické fakulty Univerzity Karlovy, pásmo teritoriálních vod nepředstavuje prosté rozšíření území suverenity pobřežního státu. Ta je omezena v zájmu svobodné plavby všech, což je zásada uplatňovaná typicky v právním režimu volného moře.[83]

Úmluva o mořském právu dále zavádí institut výlučné ekonomické zóny, který stanoví výsostná práva v šíři 200 nm (370 km) od základních linií *„na výzkum a využívání přírodních zdrojů živých i neživých, a to jak ve vodách (rybolov), tak i na mořském dně a v jeho podzemí (neživé zdroje a se dnem spjaté organismy), a to bez ohledu na geologicky danou mělčinu."*[84] Tato výlučná práva se nedotýkají využívání vod k plavbě a vzdušeného prostoru k přeletu, jelikož tyto stránky využívání ekonomického pásma se nadále řídí režimem volného moře.[85] Severní ledový oceán, resp. jeho centrální část

---

[75] Jedná se o Velkou Británii, Chile, Argentinu, Austrálii, Nový Zéland, Francii a Norsko. (LANDIS, Marylin J. (2001) *Antarctica: Exploring the Extreme. 400 Years of Adventure.* Chicago Review Press, Chicago, s. 181.)
[76] PROELSS – MÜLLER (2008), s. 654.
[77] Ibid.
[78] Úmluva o pevninské mělčině stanovuje základní principy vymezení mořských hranic mezi dvěma státy. Primárním nástrojem by měla být dohoda, ale pokud nemohou státy dosáhnout dohody, jejich mořská hranice by měla respektovat ekvidistantní linii, tzn. linii, jejíž každý bod je ve stejné vzdálenosti od základních linií pobřeží obou států. (HOEL (2008), s. 41.)
[79] OSICA (2010), s. 13.
[80] *Úmluva Organizace Spojených národů o mořském právu*. In: POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 29-69. Aktuální seznam signatářů viz. *Chronological lists of ratifications of, accessions and successions to the Convention and the related Agreements as at 23 January 2013.* United Nations – Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea. [online] [cit. 13-01-29]. <http://www.un.org/Depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm>.
[81] Základní linií je podle čl. 5 odd. 2 *Úmluvy o mořském právu* obvykle chápána linie největšího odlivu podél pobřeží, jak je zakreslena na námořních mapách velkého měřítka, které jsou úředně uznány pobřežním státem. (POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 31.)
[82] POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 30.
[83] ČEPELKA, Čestmír, ŠTURMA, Pavel. (2003) *Mezinárodní právo veřejné*. Eurolex Bohemia, Praha, s. 242.
[84] ČEPELKA – ŠTURMA (2003), s. 255.
[85] Ibid.

rozprostírající se mezi euroasijským kontinentem, Grónskem a Severní Amerikou, má rozlohu 14.000 km^2, z čehož více než polovinu zabírají výlučné ekonomické zóny pěti arktických pobřežních států.[86]

Za hranicí těchto zón se rozprostírá volné moře, kde žádný stát nevykonává svou suverenitu, čímž je tento prostor dán k užívání všem státům. Platí zde zásada svobodné plavby, svobodného přeletu, svoboda rybolovu a vědeckého výzkumu pro všechny státy.[87] Nerostné zdroje, které se nachází na dně volného moře, jsou společným dědictvím lidstva a jejich využívání je spravováno Mezinárodním úřadem pro mořské dno.[88]

Článek 76 *Úmluvy o mořském právu* nicméně umožňuje státům rozšířit svá suverénní práva i za hranici výlučné ekonomické zóny, a to až do vzdálenosti 350 nm (647,5 km) od základní linie nebo 100 nm od izobaty 2.500 m, což je linie spojující body v dané hloubce.[89] Kontinentální šelf je de facto ponořeným pokračováním pevniny. Nejde o součást území státu, ale o podmořský prostor, kde stát vykonává svou výlučnou suverenitu za účelem průzkumu a využití zdrojů.[90] Zdroji se v textu *Úmluvy* rozumí *„všechny nerostné a jiné neživé zdroje mořského dna a jeho podzemí, jakož i organismy, které náleží mezi přisedlé druhy.“*[91] Podle odhadů tvoří kontinentální šelf přibližně 37 % dna Severního ledového oceánu, přičemž nejdelší je u pobřeží euroasijského kontinentu. Ačkoli většina arktického kontinentálního šelfu leží uvnitř výlučných ekonomických zón jednotlivých států, státy si činí nároky i na podmořské území ležící vně.[92]

Státy mohou formálně požádat o rozšíření hranic kontinentálního šelfu ve lhůtě deseti let od ratifikace *Úmluvy.* Nárok se vznáší vůči mezinárodnímu společenství, které reprezentuje Komise pro hranice kontinentálního šelfu, zřízená na základě spravedlivého geografického klíče. *Úmluva* podmiňuje uznání nároků států na mořská území za hranicí výlučné ekonomické zóny vědecky podloženými fakty a mění tak dosavadní praxi, podle které byly teritoriální nároky států uznávány na základě síly, směrem k objektivitě a stejným podmínkám pro všechny, což je vnímáno jako krok ke snížení konfliktního potenciálu výbušného tématu teritoriální suverenity a vymezení státních hranic.[93] Komise přijímá od nárokujícího státu vědecké informace o hranicích kontinentálního šelfu přesahujícího 200 nm od základních linií a na základě toho vydává rozhodnutí ve formě doporučení.[94] Systém je ale poněkud měkký a v případě napadení vědeckých informací pro jejich zaujatost a jednostrannost vzniká problém. Komise pro hranice kontinentálního šelfu nemá právní ani politické nástroje k řešení případných teritoriálních sporů pramenících z překrývajících se teritoriálních nároků. Řešení tedy zůstává na tradičních nástrojích mezinárodní politiky – diplomatických, ale v krajním případě i vojenských.[95]

---

[86] HOEL (2008), s. 39.
[87] POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 50.
[88] Ibid., s. 57-58.
[89] Ibid., s. 47.
[90] PROELSS – MÜLLER (2008), s. 662.
[91] POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 47.
[92] HOEL (2008), s. 40.
[93] STRANDSBJERG (2010), s. 15.
[94] Čl. 76, bod. 8 *Úmluvy*. In: POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 47.
[95] STRANDSBJERG (2010), s. 18.

Při pohledu na mapu Arktidy je Severní ledový oceán možné označit za mezinárodní prostor, který splňuje kritéria uzavřeného či polozavřeného moře, které je definováno jako *„záliv, pánev nebo moře obklopené dvěma nebo více státy a spojené s volným mořem úzkou výpustí nebo sestávající zcela nebo především z pobřežních moří a výlučných ekonomických zón dvou nebo více pobřežních států.“*[96]. *Úmluva o mořském právu* ošetřuje vzájemnou spolupráci států, které hraničí s uzavřeným či polozavřeným mořem, při výkonu jejich práv a povinnosti v takto definovaném mezinárodním prostoru ve čtyřech bodech. Podle nich budou státy přímo či prostřednictvím příslušné mezinárodní organizace (a) usilovat o koordinaci hospodaření s živými zdroji moře, (b) o koordinaci uplatňování svých práv a povinností s ohledem na ochranu a uchování mořského prostředí, (c) koordinaci politiky vědeckého výzkumu a realizaci společných výzkumných projektů v oblasti a (d) přizvání jiných dotčených států nebo mezinárodních organizací ke spolupráci při uplatňování ustanovení tohoto článku, bude-li to účelné.[97]

Všechny arktické státy jsou navíc ve své vzájemné interakci vázány podpisem *Charty OSN*, která v článku 2, odstavec 4 stanovuje povinnost řešit mezinárodní spory výhradně mírovými prostředky a zavazuje státy vystříhat se použití síly a hrozby silou.[98] Kombinace těchto dvou právních nástrojů – závazku ke spolupráci daného *Úmluvou o mořském právu* a závazku mírového řešení mezistátních sporů zakotveného v *Chartě OSN* – se zdá být dostatečnou zárukou udržení míru v oblasti Arktidy. Realita mezinárodních vztahů však často neodpovídá paragrafům a úmluvám a z povahy mezinárodního systému nelze konflikt nikdy zcela vyloučit.

Úmluvu o mořském právu podepsalo všech pět arktických států, nicméně Spojené státy ji dosud neratifikovaly.[99] Ačkoli Spojené státy fakticky jednají v souladu s *Úmluvou*, kvůli chybějící ratifikaci nemohou formálně vznášet požadavky na rozšíření kontinentálního šelfu, což pro ně právě především v arktické oblasti znamená značnou nevýhodu. V posledních letech jsou stále silněji slyšet hlasy volající po přijetí zvláštní arktické smlouvy upravující právní poměry v tomto regionu se zřetelem k jeho specifikům po vzoru Antarktidy.[100] Kritici stávajícího stavu upozorňují především na přílišnou

---

[96] POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 55.
[97] Ibid., s. 55.
[98] *Charter of the United Nations*. The United Nations. [online] [cit. 12-02-20]. <http://www.un.org/en/documents/charter/>.
[99] Prezident Reagan odmítl ratifikovat *Úmluvu* z důvodu výhrad k části XI o nakládání s přírodními zdroji v oblasti volného moře. Poté, co Spojené státy vyjednaly změnu části XI, podepsal prezident Bill Clinton úmluvu a postoupil ji Senátu k ratifikaci. K té kvůli odporu skupiny republikánských senátorů dosud nedošlo, a to i přes to, že v roce 2002 označil prezident Bush *Úmluvu* jako jednu ze čtyř klíčových mezinárodních smluv, jejichž podpis je pro zájmy Spojených států prioritou, což stvrzuje i vytrvalá podpora různých skupin operujících v soukromé sféře, zejména v oblasti námořní dopravy, rybolovu, těžby ropy a zemního plynu, telekomunikací atd. (KOLCZ-RYAN, Marta. (2009) An Arctic Race. How the United States´ Failure to Ratify the Law of the Sea Convention Could Adversely Affect its Interests in the Arctic. In: *University of Dayton Law Review*, roč. 35, č. 1, s. 160-165.) Administrativa současného prezidenta Baracka Obamy již od prvního volebního období usiluje o ratifikaci Úmluvy, nicméně zatím se jí nepodařilo získat dostatečnou podporu v Senátu. (LUNDESGAARD, Åmund, LUNDESTAD, Ingrid. (2012) *Obama effort to US accession to UNCLOS*. Geopolitics in the High North. [online] 12-06-06 [cit. 13-01-08]. <http://www.geopoliticsnorth.org/index.php?option=com_content&view=article&id=198:obama-effort-to-secure-us-accession-to-unclos&catid=1:latest-news>.)
[100] V rezoluci z 9. 10. 2008 Evropský parlament oficiálně navrhl zahájení multilaterálních jednání o revizi stávajícího právního rámce, jejichž výsledkem by měla být komplexní smlouva o Arktidě analogická k již

vágnost výkladu *Úmluvy o mořském právu*, nejasné vymezení práv a povinností například při organizaci záchranných a pátracích akcí atd. Proti vypracování nového právního rámce pro Arktidu se důrazně staví státy arktické pětky, jak v posledních letech několikrát otevřeně deklarovaly. Arktické pobřežní státy podporují zcela pochopitelně stávající právní úpravu a jejich silně odmítavé stanovisko vůči případné redefinici existujícího právního režimu je motivováno obavou o výlučné postavení v regionu a vstupu externích aktérů do hry. Deklarace z konference v grónském přístavním městě Ilulissat v létě 2008 vyslala jasný signál mezinárodnímu společenství, že arktická pětka se o přírodní bohatství skrývající se v Severním ledovém oceánu nehodlá s nikým dělit a své případné nároky na mořský a podmořský prostor kontinentálního šelfu vznese a upraví v souladu s *Úmluvou o mořském právu*.[101]

1.8 Hlavní regionální aktéři

1.8.1 Rusko

Díky nejdelší pobřežní linii se Severním ledovým oceánem a dlouhé tradici osídlení severních oblastí země spojené s budováním průmyslových a obchodních center je Rusko klíčovým hráčem v arktické regionální dynamice. Ačkoli podíl ruské arktické populace ve srovnání s celkovým počtem obyvatel Ruska představuje pouze zhruba 1 %, v regionálním kontextu jde přibližně o jednu polovinu celkové populace Arktidy. Arktická oblast Ruska se podílí na celkové výši HDP a celkovém objemu ruského exportu celou jednou pětinou, což je nejvíce ze všech arktických zemí.[102] Pevninská část ruské Arktidy je také důležitým nalezištěm uhlí, drahých kovů a dalších nerostných surovin.[103] Ruské strategické zájmy v Arktidě jsou proto silně, avšak nikoli výhradně determinovány ekonomickými potřebami země.

Zatímco svět často vnímá ruská devadesátá léta jako éru úspěšného vykročení země na cestu demokratizace a občanských a politických svobod, pro většinu Rusů je tato součást jejich nedávné historie nepříjemnou vzpomínkou na dobu, kdy země stála na pokraji ekonomického bankrotu a mezinárodní bezvýznamnosti. Iluze západního světa o ruské demokracii se postupně rozplynuly a byly nahrazeny specifickým modelem ruské „suverénní demokracie“.[104] Po problémech, se kterými se

---

existující antarktické smlouvě. (MAURER, Andreas. (2010) *The Arctic Region – Perspectives from Member States and Institutions of the EU.* Stiftung für Wissenschaft und Politik, SWP Working Paper, FG 02, 2010/4, s. 7-8. [online] [cit. 12-02-14]. <http://www.geopoliticsnorth.org/images/stories/attachments/Maurer.pdf>.)

[101] Fakt, že *Úmluva o mořském právu* není v textu deklarace explicitně zmíněna a státy se odvolávají obecně na mezinárodní mořské právo, je připisován skutečnosti, že Spojené státy úmluvu dosud neratifikovaly. (WINKELMANN, Ingo. (2008) *Fixed Rules of Play for Dividing Up the Arctic Ocean. The Ilulissat Declaration of the Arctic Coastal States.* Stiftung Wissenschaft und Politik – SWP Comments, s. 2. [online] [cit. 12-02-10]. <http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2008C18_wkn_ks.pdf>.)

[102] MAURER (2010), s. 13.

[103] PILYAVSKY, Valery P. (2011) *The Arctic. Russian Geopolitical and Economic Interests.* FES Briefing Paper, 2011. [online] [cit. 12-05-05]. < http://library.fes.de/pdf-files/id/07925.pdf>.

[104] EMMERSON (2010), s. 196.

země potýkala v devadesátých letech, následoval prudký ekonomický růst posilovaný vysokými cenami ropy na světových trzích.[105] Ruská vláda začala modernizovat armádu včetně nukleárních zařízení na poloostrově Kola. Rusko také obnovilo monitorování mezinárodního vzdušného prostoru nad Barentsovým, Norským a Grónským mořem bombardéry s dlouhým doletem a operování jaderných ponorek pod arktickým ledem a provedlo také několik testů nových zbraňových systémů včetně balistických střel odpalovaných z moře.[106] Současné vyzbrojování je vedeno ani ne tak obavou z hrozícího vojenského napadení, jako spíše strachem z toho, že ostatní státy arktické pětky, případně externí aktéři, vznesou požadavky na arktické přírodní bohatství, které Rusové považují za své.[107]

Významným prvkem aktivní arktické politiky jsou také ruské aspirace stát se námořní velmocí. Všechny existující ruské námořní flotily – baltská, černomořská, pacifická i severní – byly od volného moře oddělené průlivy či úžinami, které ve většině případů kontrolovaly země s tradičně problematickým vztahem k Rusku. Jedinou výjimkou je právě úžina mezi Norskem a souostrovím Svalbard spojující Barentsovo a Norské moře, která je podstatně širší než ostatní a celoročně splavná díky absenci ledového příkrovu. Z vojensko-strategického pohledu je tento prostor mimořádně výhodný díky faktu, že souostroví Svalbard je částečně demilitarizovanou zónou a samotné Norsko je také bezjadernou zemí.[108]

Ruská arktická politika je silně motivována vidinou ekonomických zisků z arktického přírodního bohatství, což předpokládá stabilní a předvídatelné mezinárodní prostředí a fungující regionální spolupráci.[109] Očekávání však mohou být příliš optimistická – Rusko stále nemá potřebné technologie, které by umožnily těžbu energetických a jiných přírodních surovin v takto nepřístupné oblasti, ani prostředky na jejich vývoj. V devadesátých letech sice přišly do Ruska západní ropné společnosti a podílely se na realizaci těžebních projektů, ale prezident Putin po nástupu k moci upevnil postavení ruských společností na trhu a označil dobytí arktické ropy a zemního plynu za národní projekt. Je otázkou, zda Rusko bude schopno na své arktické zdroje dosáhnout samo bez zahraničních investic, expertního vedení a moderních technologií, které mají oproti těm ruským minimálně desetiletý náskok.[110]

V roce 2001 Rusko jako první ze signatářů *Úmluvy o mořském právu* podalo oficiální žádost o rozšíření svého kontinentálního šelfu. Komise dosud nevydala žádné stanovisko a vyžádala si podrobnější vědeckou dokumentaci a více podkladů k ruským požadavkům. Očekává se, že doplňující

---

[105] ÅTLAND (2010), s. 16.
[106] ÅTLAND (2010), s. 16.
[107] BAEV, Pavel. (2010) *Russia´s Arctic Policy. Geopolitics, Mercantilism and Identity-Building*. Briefing Paper. The Finnish Institute of International Affairs, s.7. [online] [cit. 12-05-12]. <http://arcticuncduke.files.wordpress.com/2011/11/russias-arctic-policy-geopolitics-mercantilism-and-identity-building.pdf>. V dobách Sovětského svazu byl prostor mezi 32° východní a 168° západní délky považován za vnitřní vody Sovětského svazu s odkazem na tzv. sektorovou smlouvu z roku 1926, podle které byla sovětským územím veškerá pevnina včetně ostrovů ve vymezeném sektoru, ať už objevená či neobjevená. (ÅTLAND (2010), s. 16.)
[108] ØSTRENG, Willy. (1989) The Militarization and Security Concept of the Arctic. In: BERGER et all. (1989) *The Arctic: Choices for Peace & Security – A Public Inquiry.* Gordon Soules Book Publishers, West Vancouver, s. 114-115.
[109] OSICA (2010), s. 21.
[110] EMMERSON (2010), s. 211-213.

dokumentace bude předložena v roce 2014.[111] Pokud budou ruské požadavky Komisí uznány, může mu připadnout až 45 % území Arktidy.[112] Rusko jako největší světový exportér zemního plynu považuje dosažitelnost arktických zásob nerostných surovin za svoji strategickou prioritu a je odhodláno své zájmy a svou bezpečnost v oblasti bránit – slovy *Národní bezpečnostní strategie Ruska do roku 2020 - „v jakýchkoli politických i vojenských podmínkách."*[113] V srpnu 2007 se uskutečnila výzkumná expedice Arktika v oblasti Lomonosovova hřbetu, v rámci které ruské ponorky umístily na dno Severního ledového oceánu ruskou vlajku. O několik dní později nad vodami tohoto oceánu poprvé od skončení studené války přelétl ruský strategický bombardér.[114]

1.8.2 Spojené státy americké

Spojené státy se řadí mezi arktickou pětku díky Aljašce, kterou koupily od carského Ruska v roce 1867. Aljaška je nejrozlehlejším americkým státem a pro Spojené státy představuje důležitou ekonomickou a strategickou hodnotu díky svému výhodně situovanému přístupu k pobřeží Tichého i Severního ledového oceánu i díky nalezištím ropy a plynu u jejího pobřeží.[115] Původně zesměšňovaná koupě Aljašky se ukázala být geopolitickou výhrou a severská identita se postupně stala nedílnou součástí amerického národa.[116]

Spojené státy jsou v arktických otázkách považovány za poněkud váhavého hráče, a to z několika důvodů. S koncem studené války zmizela Arktida na několik let z centra pozornosti vojenských stratégů a kvůli výrazně reorientaci zahraniční a bezpečnostní politiky po 11. září došlo k podstatnému oslabení americké vojenské přítomnosti a uzavření několika vojenských základen v Arktidě. Výmluvný je fakt, že Spojené státy v roce 2008 disponovaly pouze jedním plavbyschopným arktickým ledoborcem, zatímco Rusko jich v té době mělo osmnáct.[117] Spojené státy se také stavěly rezervovaně k regionální spolupráci završené založením Arktické rady v roce 1996 a v jejím rámci nejsou příliš aktivním členem. Země navíc kvůli přetrvávajícím obstrukcím několika republikánských senátorů neratifikovala *Úmluvu o mořském právu*, což podstatným způsobem omezuje její manévrovací prostor v arktické politice.

Ačkoli 11. září obrátilo pozornost Spojených států do jiných částí světa, zdůraznilo obecnou potřebu efektivní obrany území a státních hranic. Do obecného povědomí veřejnosti i médií vnesla Arktidu

---

[111] *Russia in the Arctic: Economic Interests Override Military Aspirations*. IISS Strategic Comments, International Institute of Strategic Studies, vol. 18, comment no. 43 – November 2012. [online] [cit. 13-01-08]. <http://www.iiss.org/publications/strategic-comments/past-issues/volume-18-2012/november/russia-in-the-arctic/>.

[112] MAURER (2010), s. 12.

[113] SOLOZOBOV, Yuri. (2009) Escalating Tensions over Oil and Gas Hunt in the Arctic. In: Russia Now at *The Telegraph*. [online] 09-08-25 [cit. 13-01-08]. <http://www.telegraph.co.uk/sponsored/russianow/6098600/Escalating-tensions-over-hunt-for-oil-and-gas-in-the-Arctic-Russia-Now.html>.

[114] MAURER (2010), s. 3.

[115] EMMERSON (2010), s. 62.

[116] Ibid.

[117] BORGERSON, Scott G. (2008) Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming. In: *Foreign Affairs*, roč. 87, č. 2, s. 64.

aljašská guvernérka Sarah Palin během své prezidentské kampaně v roce 2008. Prezident George Bush pak těsně před koncem volebního období podepsal *Prezidentskou směrnici pro národní bezpečnost č. 66,* která identifikovala hlavní priority Spojených států v Arktidě. Dokument, který společně schválili zástupci republikánů i opozičních demokratů, se stal stabilním základem pro sebevědomou a konzistentní arktickou politiku nově příchozí vlády.[118] Na jaře 2010 pak prohlásila ministryně zahraničí Hillary Clinton v televizním interview: *„Teprve nyní se Arktidě dostává té pozornosti, kterou si zaslouží.“*[119]

Jelikož Spojené státy dosud neratifikovaly *Úmluvu*, nemohou formálně vznášet nároky na rozšíření kontinentálního šelfu. Zmiňovaná prezidentská směrnice vyzdvihla potřebu urychlené ratifikace tohoto dokumentu právě s poukazem na to, že Spojené státy mají v Arktidě fundamentální bezpečnostní zájmy a přistoupení k *Úmluvě* je vstupenkou do „arktické hry“.[120] Zastánci *Úmluvy* z řad politiků i zástupců amerického ropného průmyslu zdůrazňují význam této smlouvy pro schopnost plnohodnotně rozhodovat o dalším vývoji v regionu a poukazují na nebezpečí, že Spojené státy kromě svých vlastních požadavků nemohou ovlivňovat ani diskusi o oprávněnosti požadavků ostatních států arktické pětky. Spojené státy od roku 2003 již podnikly tři podmořské expedice v oblasti Čukotského a Beaufortova moře zkoumající možné hranice amerického kontinentálního šelfu.[121] Vědecká data mohou sloužit jako užitečný materiál, který by mohl vyvrátit ruské či kanadské požadavky v případě, že by směřovaly proti zájmům Spojených států, ale pozitivní využití těchto dat předpokládá úspěšné dokončení ratifikačního procesu.[122]

Prezidentská směrnice č. 66 dále vyzdvihuje potenciál arktického regionu pro námořní a těžební aktivity. Na severu Aljašky má těžba ropy dlouholetou tradici a postupně se stala důležitou součástí americké ekonomiky.[123] Toto téma je nicméně v poslední době předmětem sporů a kontroverzí v souvislosti s hojně diskutovanou otázkou zrušení zákazu průzkumu mořského dna u pobřeží Aljašky za účelem těžby ropy a zemního plynu. Silným a vládou podporovaným motivem je snížení externí energetické závislosti Spojených států na nespolehlivých dodávkách z nestabilních regionů; argumentem proti je jedinečnost aljašské přírody chráněné režimem ANWR.[124]

1.8.3 Kanada

Kanada je druhým nejdůležitějším arktickým hráčem co do rozlohy území, které kontroluje.[125] Kanaďané tradičně považují vazbu k Arktidě za nedílnou součást své identity severského národa a

[118] OSICA (2010), s. 29-30.
[119] STAALESEN, Atle. (2010) Clinton: More U.S. Attention to the Arctic. In: *The Barents Observer.* [online] 10-03-30 [cit. 12-05-04]. <http://barentsobserver.com/en/sections/security/clinton-more-us-attention-arctic>.
[120] OSICA (2010), s. 31.
[121] ZELLEN (2009), s. 105.
[122] ZELLEN (2009), s. 96.
[123] ÅTLAND (2010), s. 17.
[124] MAURER (2010), s. 11-12.
[125] ÅTLAND (2010), s. 17.

národní historie. Jak prohlásil kanadský ministr zahraničí Lawrence Canon na zasedání Valného shromáždění OSN v září 2009, Kanada je arktickým státem a arktickou velmocí.[126]

Kanada vstoupila do nové éry po skončení studené války jako mírový a kooperativní arktický hráč a velký propagátor environmentálních otázek, z jehož bezpečnostních a politických strategií se rychle vytrácela témata tradičních bezpečnostních hrozeb. Oficiální dokumenty výslovně uváděly, že po pádu sovětského bloku již otázka vojenské bezpečnosti v arktickém regionu není na místě. Tento postoj se ale začal na konci devadesátých let měnit a Kanada postupně znovu rozšířila svou arktickou politiku i o tradiční bezpečnostní témata, což se naplno projevilo s nástupem konzervativního premiéra Stephena Harpera.[127] V roce 2002 obnovila kanadská vláda poprvé od konce studené války vojenská cvičení v Arktidě.[128] V reakci na incident s ruskou vlajkou z léta 2007 začala Kanada budovat moderní hlídková plavidla přizpůsobená plavbě v arktických vodách, nový přístav pro lodě s hlubokým ponorem a vojenské centrum pro výcvik v extrémních klimatických podmínkách.[129] Kanadský premiér Harper k tomu jasně prohlásil: *„Pokud jde o obranu naší suverenity v Arktidě, Kanada si může vybrat. Buď ji využijeme, nebo jí ztratíme. A aby bylo jasno, tato vláda ji hodlá využít.“*[130]

Arktická politika Kanady sestává ze tří klíčových motivů: zisky z arktické těžby energetických surovin, jichž je Kanada jako jedna z mála západních zemí na světě čistým vývozcem, národní bezpečnost spojená se suverénním výkonem práv v kanadské Arktidě a teritoriální spory, která Kanada vede se svými arktickými sousedy.[131]

Kanada svou teritoriální suverenitu v Arktidě vykonává velmi aktivně, což může být jeden z důvodů, proč je stále zapojena do několika nevyřešených teritoriálních sporů. Spolu s Ruskem je tradičním zastáncem sektorového způsobu vymezení státních hranic, který na několika místech Severního ledového oceánu koliduje s mediánovým přístupem zbylých aktérů.[132]

1.8.4 Norsko

Norsko je považováno za tradiční arktický stát především díky souostroví Svalbard ležícímu v Severním ledovém oceánu i dlouhé a úspěšné tradici polárních expedic i obchodních aktivit v prostoru za polárním kruhem. Norsko spravuje v Arktidě mořské území, které je šestkrát rozlehlejší než samotné teritorium státu.[133] Pro bezpečnost Norska jako malého státu sousedícího na jedné

---

[126] *Canada and the Arctic.* Minister Cannon´s video. [online] 09-09-26 [cit. 12-03-30]. <http://www.international.gc.ca/ministers-ministres/Cannon_Video_Arctic-Arctique2.aspx?view=d>.
[127] HUEBERT, Rob. (2010) *The Newly Emerging Arctic Security Environment.* Canadian Defence & Foreign Affairs Institue, Calgary, s. 6. [online] [cit. 12-05-11]. <http://www.cdfai.org/PDF/The%20Newly%20Emerging%20Arctic%20Security%20Environment.pdf>.
[128] HUEBERT (2010), s. 6.
[129] MAURER (2010), s. 3.
[130] ZELLEN (2009), s. 94.
[131] OSICA (2010), s. 24.
[132] ÅTLAND (2010), s. 17.
[133] ÅTLAND (2010), s. 18.

straně s velmocí a na druhé straně s perspektivními mořskými oblastmi bylo vždy životně důležitým předpokladem členství v NATO.[134] Země je také nejaktivnějším arktickým hráčem co do orientace své zahraniční politiky a hlavním propagátorem mezinárodní spolupráce v Arktidě. Norská vláda se vytrvale snaží o prosazení arktických témat do agendy EU a NATO a o větší zapojení těchto institucí v regionu, nicméně výsledky tohoto diplomatického úsilí jsou zatím poměrně skromné.[135]

V roce 2006 označila norská vláda polární oblasti a arktickou politiku za zahraničněpolitickou prioritu číslo jedna a přijala *Strategii pro „dálný sever"* (*High North Strategy*),[136] kterou následně aktualizovala v roce 2009.[137] Páteří arktické politiky Norska je zachování dobrých sousedských vztahů s Ruskem a rozvíjení vzájemné spolupráce a přátelského dialogu o arktických otázkách. Z logiky své geografické pozice věnuje norská vláda bilaterálním vztahům s Ruskem mnoho energie i prostředků a z obou stran opakovaně zaznívá ujišťování, že vzájemné vztahy obou zemí jsou na nejlepší úrovni v historii. Zároveň však existují určité historicky podmíněné i zcela aktuální problémy a obavy, které sice podle oficiálních představitelů Norska nemají podobu přímé vojenské hrozby, ale které vyžadují trvalou pozornost a připravenost norských bezpečnostních sil v arktické oblasti poblíž norsko-ruské hranice.[138] Největším šrámem ve vzájemných norsko-ruských vztazích byl donedávna spor o vymezení podmořské hranice v Barentsově moři, který byl po téměř čtyřiceti letech ukončen podpisem kompromisní smlouvy, přičemž kompromis vzešel zejména z norské strany.[139]

Až do šedesátých let byla za nejsevernější hranici moderního civilizačního rozvoje považována linie 62° severní šířky, která prochází středním Norskem. Objev prvního ropného pole Ekofisk v Severním moři u severozápadního pobřeží Norska otevřel novou etapu norských dějin. Jako vůbec první z arktických států zahájilo Norsko velké těžařské operace v Barentsově moři a od té doby získalo postavení jednoho z největších producentů ropy a zemního plynu na světě.[140]

1.8.5 Dánsko

Dánská přítomnost v Arktidě se uplatňuje skrze Grónsko, které je integrální součástí Dánského království, nicméně od roku 1979 požívá rozsáhlou autonomii na centrální vládě a na základě výsledků referenda z roku 1985 není členem EU. V roce 2008 si obyvatelé ostrova odhlasovali další rozšíření svých autonomních práv a tím se například oblasti jako soudnictví, policie a pobřežní stráž

---

[134] BØRRESEN, Jacob, HELSETH, Hans Christian. (2011) *Norske interesser og Sjømakt*. FFI Rapport, 2011:00759, s. 16. [online] 11-03-03 [cit. 12-05-06]. <http://rapporter.ffi.no/rapporter/2011/00759.pdf>.
[135] HØNNELAND, Geir, ROWE, Lars. (2010) *Nordområdene – hva nå?* Tapir akademisk forlag, Trondheim, s. 129.
[136] *Regjeringens Nordområdestrategi.* (2006) Utenriksdepartementet, Oslo. [online] [cit. 12-05-05]. <http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/pla/2006/0006/ddd/pdfv/302927-nstrategi06.pdf>.
[137] *Nye byggesteiner i nord. Neste trinn i Regjeringens nordområdestrategi.* (2009). Utenriksdepartementet, Oslo. [online] [cit. 12-05-05]. <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Nordomr%C3%A5dene/byggesteiner_nord090323_2.pdf>.
[138] HUEBERT (2010), s. 12.
[139] *Avtalen om avgrensnig og samarbeid i Barentshavet og Polhavet undertegnet*. (2010) Tisková zpráva kanceláře norského premiéra Jense Stoltenberga, Oslo. [online] 10-09-15 [cit. 12-02-02]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/pressesenter/pressemeldinger/2010/avtalen.html?id=614254>.
[140] EMMERSON (2010), s. 248.

dostaly pod autonomní vládu sídlící v grónském hlavním městě Nuuku.[141] V Grónsku žije v současné době necelých šedesát tisíc obyvatel. Gróňané mají vlastní vládu a parlament, přičemž zahraniční a bezpečnostní politiku vykonává dánská vláda a grónskou hlavou státu je dánská královna Margrethe II.[142]

V arktickém kontextu bylo Grónsko vždy strategicky výhodné jak pro Dánsko, tak pro jeho spojence, a to zejména vojensky. Na základě bilaterální obranné smlouvy uzavřené mezi Dánskem a Spojenými státy v prvních poválečných letech byla v roce 1961 v Thule na severozápadě ostrova vybudována americká letecká základna se systémem antinukleárního včasného varování.[143] Na území Grónska se nachází amerických vojenských zařízení několik a Grónsko tak již od dob studené války hraje důležitou strategickou úlohu pro bezpečnost západních spojenců. Ačkoli záležitosti bezpečnostní a obranné politiky jsou řízeny z Kodaně, v roce 2004 během bilaterálních rozhovorů mezi Dánskem a Spojenými státy o budoucnosti vojenské základny a její modernizaci prokázala grónská autonomní vláda mimořádné diplomatické schopnosti, když se jí podařilo stát se třetí stranou rozhovorů a vymohla si od partnerů záruku, že modernizace základny v Thule neohrozí mezinárodní mír a stabilitu v regionu.[144] To může být znakem rostoucího sebevědomí i schopností autonomní vlády na ostrově, kde se v poslední době stále častěji skloňuje výraz „nezávislost."

Vztah Grónska k mateřské zemi je rozporuplný – velká část Gróňanů si přeje samostatnost, nicméně země je zatím stále ekonomicky závislá na podpoře z Kodaně, která činí 3,4 mld. DKK ročně.[145] Pokud se však většina obyvatel vysloví v referendu pro samostatnost, Dánsko ztratí nároky na území i nerostné bohatství v Arktidě.

Dánská vláda ratifikovala *Úmluvu o mořském právu* v roce 2003 a následně tak učinily i autonomní vlády v grónském Nuuku a faerském Tórshavnu.[146] Dánsko je tak jediným členem EU, který může podle *Úmluvy o mořském právu* požadovat rozšíření svého kontinentálního šelfu v surovinově extrémně bohatém Severním ledovém oceánu, kde si nárokuje celkem pět oblastí.[147] Dánské ministerstvo zahraničí potvrdilo, že vláda plánuje poslat žádost o rozšíření svého kontinentálního šelfu do roku 2014.[148]

Je více než pravděpodobné, že dánské nároky na prodloužení grónského kontinentálního šelfu až k severnímu pólu narazí na teritoriální požadavky Ruska a Kanady. Další potenciální problém spočívá

---

[141] ROSAMOND, Annika Bergman. (2011) *Perspectives on Security in the Arctic Area*. DIIS Report, 2011:09, s. 56. [online] [cit. 12-01-20]. <http://www.diis.dk/graphics/Publications/Reports2011/RP2011-09-Arctic-security_web.pdf>.
[142] EMMERSON (2010), s. 264.
[143] ÅTLAND (2010), s. 16.
[144] DRAGSDAHL, Jørgen. (2005) *A Few Dilemmas Bypassed in Denmark and Greenland.* Article for Peace Research Institute Frankfurt Project on "Democratic Peace". [online] [cit. 13-02-07]. <http://www.dragsdahl.dk/A20050814.htm>.
[145] ROSAMOND (2011), s. 56.
[146] STRANDSBJERG (2010), s. 15.
[147] ÅTLAND (2010), s. 18.
[148] *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020*. (2011) Udenrigsministeriet, København, s. 14. [online] [cit. 12-05-05]. <http://dk.nanoq.gl/~/media/b193bbec95fb4ecf864b4e247be5b824.ashx>.

v tom, že grónská autonomní vláda otevřeně označuje zahájení těžby u svých břehů za hlavní ekonomickou podmínku vyhlášení nezávislosti.[149] Úspěšné uznání dánských teritoriálních nároků na území grónského kontinentálního šelfu tak může paradoxně způsobit ztrátu Grónska.[150]

Gróňané představují pro ostatní původní národy v arktickém regionu vzor – jedná se o zemi původních obyvatel se značnou autonomií, považovanou minimálně na vnitropolitické – dánské – scéně za relevantního partnera v arktických diskusích. Nezávislost Grónska, kde 90 % obyvatel tvoří původní inuitské etnikum, by se mohla stát vzorem pro další původní arktické národy a precedentem do budoucna, na který některé arktické státy pohlíží s obavami. Již nyní se ozývají hlasy dalších původních národů domáhajících se svých práv a vyjadřujících zásadní nesouhlas s geopolitickou hrou mocností o území a suroviny.[151]

1.9 Externí aktéři: NATO, EU a Čína

1.9.1 NATO

Severoatlantickou alianci lze z určitého pohledu považovat za „domácího“ aktéra, jelikož čtyři z pěti arktických států jsou jejími členy. Ačkoli Arktida zaujímá v žebříčku zahraničněpolitických priorit těchto států přední pozice, v případě NATO jako celku tato skutečnost úplně neplatí, ačkoli NATO po více než dvou desetiletích absence většího zájmu o toto kdysi geostrategicky klíčové území na severu k němu opět obrací svou pozornost.

Bývalý generální tajemník NATO Jaap de Hoop Scheffer na konci svého funkčního období v projevu na konferenci v Reykjavíku začátkem roku 2009 vyzval alianci k přehodnocení dosavadního postoje k polárnímu regionu: *„Je velmi žádoucí obrátit naši pozornost k chladnějšímu regionu. Říkám to proto, že pravý důvod, proč se zaměřujeme na dálný sever, je ten, že do budoucna nemusí zůstat tak chladný.“*[152] Zároveň naznačil, že konstruktivní roli v udržování míru a stability v regionu by mohlo sehrát právě NATO.[153] Jen o několik měsíců později zopakoval jeho nástupce, Anders Fogh Rasmussen, obavu aliance z možného zhoršení bezpečnostní situace na severu v důsledku klimatických změn a naznačil plány na posílení vojenské přítomnosti v oblasti. Zároveň vyzval k zahájení aktivního dialogu s Ruskem, který by přispěl ke snížení bezpečnostního pnutí v Arktidě,[154] což ale s ohledem na současně plánované navyšování aliančních sil v regionu nebude jednoduchý úkol.

---

[149] EMMERSON (2010), s. 171.
[150] STRANDSBJERG (2010), s. 10.
[151] STRANDSBJERG (2010), s. 19.
[152] SCHEFFER, Jaap de Hoop. (2009) *Speech on Security Prospects in the High North*. [online] 09-01-29 [cit. 12-02-01]. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_50077.htm>.
[153] SCHEFFER, Jaap de Hoop. (2009)
[154] RASMUSSEN, Anders Fogh (2009). *Speech on Emerging Security Risks.* Lloyd´s of London. [online] 09-10-01 [cit. 12-02-01]. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_57785.htm>.

Posílení přítomnosti NATO v Arktidě již z jeho povahy znamená militarizaci oblasti, což může sice arktickým členům aliance přinést dodatečné bezpečnostní záruky, které ovšem Rusko pravděpodobně vyhodnotí jako hrozbu a podnikne nutné reciproční kroky k zajištění vlastní arktické bezpečnosti. Fakt, že v proměněném strategickém kontextu Arktidy 21. století bude NATO plnit především úkoly spojené se zajišťováním bezpečné plavby námořními koridory, ochranou kritické infrastruktury, prováděním záchranných operací a zabezpečováním energetických dodávek, nebude mít na reakci Ruska pravděpodobně téměř žádný dopad. Vzájemně se podněcující vyzbrojovací dynamika ve svém důsledku bezpečnostní situaci v regionu podstatně zhorší.[155] Pozitivní a efektivní zapojení aliance do dění v regionu proto předpokládá výrazné zlepšení vztahů NATO – Rusko. Vše ale nasvědčuje tomu, že Rusko bude minimálně v několika následujících letech preferovat bilaterální dialog s jednotlivými arktickými aktéry, především se Spojenými státy a Norskem, a k posílení alianční přítomnosti na severu se bude stavět i nadále skepticky.[156] Ani pohled ostatních aktérů na výraznější angažmá NATO v regionu není jednoznačný – zatímco skandinávské státy jsou dlouhodobými zastánci alianční přítomnosti v Arktidě, Kanada i Spojené státy se k možnosti většího zapojení celé aliance do arktických záležitostí, které považují za sféru svých strategických zájmů, staví poněkud rezervovaně.[157]

1.9.2 EU

Evropská unie má ve srovnání s NATO pro svou arktickou politiku podstatně horší výchozí pozici. Z arktické pětky je jejím členem pouze Dánsko, ovšem bez Grónska, takže EU je sice v Arktidě politicky přítomná skrze Dánsko, geograficky sem ovšem nezasahuje. Z toho důvodu EU také propaguje rozšíření definice Arktidy i na zbylé skandinávské státy – Finsko, Švédsko a Island, což však naráží na tichý odpor arktické pětky.[158] Ani posílení vyjednávací pozice skrze institucionální spolupráci s regionálními organizacemi se unii příliš nedaří. Ačkoli je EU prostřednictvím Evropské komise členem Barentsovy euroarktické rady, její žádost o udělení statusu stálého pozorovatele při Arktické radě byla v roce 2009 zamítnuta v reakci na evropský zákaz komerčního lovu tuleňů, který EU přijala těsně před tímto strategicky důležitým hlasováním v AC. EU tak promarnila velkou šanci posílit své postavení v budoucích diskusích o Arktidě, jejichž hlavní arénou je i přes své zaměření na *soft security* témata právě AC.[159]

EU formulovala své zájmy v Arktidě ve společné zprávě Vysokého komisaře pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku a EK na jaře 2008: *„Rapidní tání ledového příkrovu, zvláště v Arktidě, otevírá nové cesty námořní dopravě a mezinárodnímu obchodu. Rostoucí přístupnost enormních hydrokarbonových zdrojů v Arktidě proměňuje geostrategickou dynamiku v regionu s možnými důsledky pro mezinárodní stabilitu a evropské bezpečnostní zájmy. Nové strategické zájmy ilustruje*

[155] HOLTE, Nils Johan. (2009) *The Arctic Region Is at Time of Geopolitical Transition. Will This Transpire Through Aggressive Competition or as Peaceful Change?* Seaford House Paper, Royal College of Defence Studies, s. 19. [online] [cit. 12-05-07]. < http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/C8EF34E1-F8F8-4F34-8687-80BAF80656E4/0/shp09holte.pdf>.
[156] OSICA (2010), s. 50.
[157] Ibid., s. 48.
[158] Ibid., s. 41.
[159] HOLTE (2009), s. 18-19.

například nedávné umístění ruské vlajky na severním pólu. Existuje rostoucí potřeba zapojit se do debaty různých aktérů o jejich teritoriálních požadavcích a přístupu k novým obchodním trasám, která zpochybňuje schopnost Evropy efektivně zabezpečit své obchodní a energetické zájmy v regionu a může negativně ovlivnit její vztahy s klíčovými partnery.“[160]

Nejbližším evropským spojencem v Arktidě je Norsko, které v roce 2010 uzavřelo dohodu s EU o navýšení dodávek zemního plynu o 25-40 % do roku 2020, čímž se má snížit energetická závislost unie na Rusku. I přes širokou a intenzivní spolupráci, jejímž zastřešujícím rámcem je dohoda o Evropském hospodářském prostoru z roku 1994, si Norsko drží ve své arktické politice pragmatickou linii a preferuje bilaterální přístup a důraz na národní suverenitu stejně jako ostatní regionální hráči.[161]

1.9.3 Čína

Nejvýraznějším z neinstitucionálních aktérů, kteří dlouhodobě sledují arktické dění s úmyslem se v příhodnou chvíli zapojit, je Čína. Již v letech 2007 a 2009 se Čína zúčastnila zasedání AC z titulu ad hoc pozorovatele a usiluje o získání statusu stálého pozorovatele. Dosavadní vyčkávací taktika politických představitelů Číny, kteří si jsou vědomi, že svou velikostí a aspiracemi na pozici nastupující světové velmoci by mohla Čína příliš asertivními kroky v Arktidě vyvolat paniku a následnou protireakci států arktické pětky, je nenápadně doplňována stále intenzivnější vědeckou aktivitou v regionu. Čína oficiálně zdůvodňuje arktický výzkum realizovaný pomocí ledoborce Sněžný drak snahou zjistit, jak tání arktického ledového příkrovu ovlivní životní prostředí jejích pobřežních oblastí a jaký dopad budou mít změny na zemědělství a ekonomiku. Část čínských odborníků nicméně otevřeně volá po plném zapojení Číny do arktického dění s poukazem na strategické a obchodní možnosti, které region nabízí. Pro Čínu jako zemi silně závislou na exportu[162] je vidina využití severní plavební cesty pro dopravu zboží do Evropy velmi lákavá.[163] Další výraznou motivací je samozřejmě také enormní ekonomický a geostrategický potenciál regionu jako takového.[164]

Jelikož Čína není pobřežním státem Severního ledového oceánu, současné mezinárodněprávní nastavení vycházející z *Úmluvy o mořském právu* pro ni není výhodné. Překážkou je také zásada respektu k nedělitelnosti a neporušitelnosti státní suverenity, ke které se Čína ve své oficiální zahraničněpolitické linii tradičně hlásí.[165] Přesto se čínští představitelé snaží zajistit zájmy své země v regionu právě nepřímým zpochybňováním teritoriálních nároků arktických států na další území v Severním ledovém oceánu a také poukazem na význam a velikost své země, jak nedávno učinil

---

[160] *Climate Change and International Security*. (2008) Paper from High Representative for CFSP and European Commission. [online] 08-03-14 [cit. 12-02-02]. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/99387.pdf>.
[161] MAURER (2010), s. 15-16.
[162] Zahraniční obchod se na tvorbě HNP podílí ze 46 %. Navíc je 85 % čínského vývozu i dovozu závislých na lodní dopravě. (HOLM, Erik. (2010) Dansk oprustning i Arktis vil provokere Rusland. In: *Ingeniøren.* [online] 10-06-04 [cit. 12-05-10]. <http://ing.dk/artikel/109373-dansk-oprustning-i-arktis-vil-provokere-rusland>.)
[163] LIEN – STRAND (2011), s. 11-12.
[164] JAKOBSON, Linda. (2010) *China Prepares for an Ice-Free Arctic*. SIPRI Insights on Peace and Security, č. 2, s. 12. [online] [cit. 12-05-09]. <http://books.sipri.org/files/insight/SIPRIInsight1002.pdf>.
[165] JAKOBSON (2010), s. 1.

například čínský kontraadmirál Yin Zhuo: *„Arktida patří všem lidem na světě jelikož nad ní žádný národ nemá suverenitu... Čína musí hrát v arktických průzkumech nezastupitelnou roli, jelikož reprezentuje pětinu světové populace.“*[166]

Současné postavení Číny v mezinárodních vztazích i světové ekonomice je tak významné, že otevřeností nebo dokonce aktivní snahou o její zapojení do arktických záležitostí mohou zejména malé arktické státy - Norsko a Dánsko - získat plusové body a navázat s Čínou pevné bilaterální vztahy. Ze států arktické pětky zatím s Čínou otevřely formální dialog o arktických otázkách Norsko a Kanada.[167] K většímu zapojení se pozitivně staví také dánský ministr zahraničí Villy Søvndal.[168] Zdá se však, že vstřícnost arktických států vůči Číně končí ochotou přiznat zemi status stálého pozorovatele v AC, jejíž agenda ale pro Čínu pravděpodobně není tak přitažlivá jako samotné bohatství, které se ukrývá ve vodách Severního ledového oceánu. Na to upozorňuje Rusko, které ústy admirála ruské armády Vladimira Vysotského varovalo před dalším zvyšováním čínské aktivity v regionu s tím, že Čína se již dávno stala součástí závodu o arktické zdroje.[169]

[166] STRADER, Olin. (2012) *An Arctic Council Security Agreement: Preventing Militarization and Ensuring Stability and Security of the Arctic.* The Arctic Institute – Center for Circumpolar Security Studies. [online] 12-01-18. [cit. 12-05-09]. <http://www.thearcticinstitute.org/2012/01/12234-arctic-council-security-agreement.html>.
[167] JAKOBSON (2010), s. 11.
[168] JØRGENSSEN, Steen A. (2011) Søvndal vil hjælpe Kina til Arktis. In: *Berlingske*. [online] 11-10-31 [cit. 12-05-09]. <http://www.b.dk/politiko/soevndal-vil-hjaelpe-kina-til-arktis>.
[169] BENITEZ, Jorge. (2010) Commander of the Russian Navy Warns of Chinas Race for the Arctic. *Atlantic Council*. [online] 10-04-10 [cit. 12-05-05]. <http://www.acus.org/print/23494>.

2 Teorie regionálního bezpečnostního komplexu

Významným milníkem v historii disciplíny bezpečnostních studií byl pád železné opony a zánik bipolarity po skončení studené války. Došlo k zásadní proměně dlouhodobě stabilního uspořádání mezinárodního systému, která ovlivnila jak praktické fungování vztahů mezi státy, tak i oblast teoretického výzkumu mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti. Bylo nutné zásadně přehodnotit paradigma dosavadního výzkumu postavené na bipolárním rozdělení světa a nahradit jej novými koncepty bezpečnosti, jež by dokázaly teoreticky podchytit novou realitu mezinárodního uspořádání, včetně nového analytického a terminologického aparátu.

Mezi výzkumníky a akademiky se začalo rozšiřovat přesvědčení, že charakter mezinárodní bezpečnosti se bude regionalizovat v důsledku zániku dvou hlavních supervelmocenských sil, které dosud strukturovaly mezinárodní vztahy na globální úrovni na úkor subsystémových rovin. Bipolární soupeření během studené války vykazovalo na regionální úrovni dvojí efekt – na jedné straně došlo k internacionalizaci řady regionálních konfliktů, které byly neúprosnou studenoválečnickou logikou vtaženy do centra velmocenského soupeření, a zároveň velmoci vyvíjely mnoho energie na potlačení regionálních konfliktů ve svých sférách vlivu z obavy před eskalací a intervencí ze strany protivníka.[170] S tím, jak po skončení studené války prudce slábla role globálního vůdcovství, se do centra pozornosti dostala myšlenka, že si regiony budou napříště své vnitřní problémy řešit samy a význam subsystémové úrovně pro analýzu mezinárodní bezpečnosti bude stoupat.[171]

Na základě těchto premis formuloval Barry Buzan svou teorii regionálního bezpečnostního komplexu. Vycházel z předpokladu relativní autonomie regionálních bezpečnostních vztahů po skončení studené války, kdy bipolární soupeření velmocí bránilo rozvinutí regionálních bezpečnostních dynamik, a bezpečnostní vztahy v obou blocích byly definovány společnou hrozbou. Posun od bipolarity k polycentrickému uspořádání mezinárodního systému po skončení studené války se zásadním způsobem odrazil zejména v rovině regionální bezpečnosti. Tento trend v podstatě navázal na dekolonizační proces nastartovaný po druhé světové válce, kdy koloniální državy v Africe, jihovýchodní Asii a Latinské Americe do té doby plně závislé na mateřské zemi postupně získávaly nezávislost a stávaly se svébytným aktérem mezinárodních vztahů, čímž v teoretické i empiricko-analytické rovině prudce vzrostl význam regionální úrovně.[172]

V následující kapitole bude představena a podrobně charakterizována teorie regionálního bezpečnostního komplexu, jejíž původní – klasická – verze byla formulována Barry Buzanem již na počátku devadesátých let minulého století a v průběhu následujících let došlo k její revizi s ohledem na další vývoj oboru bezpečnostních studií. Současná podoba teorie regionálního bezpečnostního

[170] LAKE, David A., MORGAN, Patrick M. (1997) The New Regionalism in Security Affairs. In: LAKE, David A., MORGAN, Patrick M. (eds.). (1997) *Regional Orders: Building Security in a New World*. The Pennsylvania State University Press, University Park, s. 3-4.
[171] BUZAN – WÆVER - DE WILDE (2005), s. 18.
[172] BUZAN, Barry. (1991) *People, States & Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era.* Pearson Education Limited, Harlow, s. 208.

komplexu představuje dosud nejkomplexnější pokus o teoretické uchopení regionální bezpečnostní dynamiky.[173]

2.1 Klasická teorie regionálního bezpečnostního komplexu

Klasickou teorii regionálního bezpečnostního komplexu vůbec poprvé představil Barry Buzan již v roce 1983 v prvním vydání knihy *People, States & Fear*, v průběhu osmdesátých let ji rozvinul a následně aktualizoval ve druhém vydání z roku 1991.[174] Cílem tohoto teoretického počinu bylo zdůraznit význam regionalistického přístupu ke studiu mezinárodní bezpečnosti a nabídnout vhodný terminologický a především analytický aparát k teoretickému uchopení bezpečnostní dynamiky na subsystémové úrovni.[175] Ambicí tohoto konceptu bylo rovněž usnadnit meziregionální komparace poskytnutím jednotného a univerzálního teoretického nástroje.[176]

Klasická teorie regionálního bezpečnostního komplexu je postavená na předpokladu, že mezinárodní bezpečnost je relační fenomén. To znamená, že je tvořena systémem vzájemných vztahů jednotek motivovaných bezpečnostními hrozbami a že tudíž nelze porozumět bezpečnosti jedné systémové jednotky bez poznání širšího vzorce bezpečnostních vztahů, jejichž je tato jednotka součástí.[177]

V souladu s dosavadní tradicí neorealistického výzkumu mezinárodní bezpečnosti je klíčovým referenčním objektem bezpečnosti[178] v Buzanově klasické teorii stát, a důraz je kladen téměř výhradně na tradiční bezpečnostní hrozby: vojenské a politické, které Buzan považoval za nejvíce relevantní pro zkoumání vzorců přátelských a nepřátelských vztahů mezi státy i rozložení moci uvnitř komplexu. V úvodu studie *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu* své přesvědčení zdůvodňuje následujícím způsobem: *„[...] [P]ro většinu aktérů na úrovni jednotek má vojensko-politická bezpečnost význam v rámci určitých středně velikých uskupení, přičemž největší relevance byla v této teorii [regionálních bezpečnostních komplexů – pozn. autorky] přisouzena uskupením regionální úrovně.“*[179]

Naopak ekonomické hrozby nejsou podle Buzana geografickou blízkostí tolik podmíněny a k jejich výskytu specificky na regionální úrovni příliš často nedochází. Ačkoli se po skončení studené války svět stále více ekonomicky propojuje, nízká aktivita ekonomické výměny zejména ve třetím světě nadále přetrvává, zatímco vojenské a politické hrozby v těchto oblastech hrají zásadní roli. Buzan dokonce tvrdí, že ekonomická bezpečnost státu až na několik výjimek nezávisí primárně na jeho

[173] ÅTLAND, Kristian. (2007) *The European Arctic after the Cold War: how can we analyze it in terms of security?* Forsvarets forskningsinstitutt – rapport 200700344, s. 25. [online] [cit. 12-03-24]. <http://rapporter.ffi.no/rapporter/2007/00344.pdf>.
[174] BUZAN (1991).
[175] Ibid., s. 191.
[176] BUZAN – WÆVER – DE WILDE (2005) s. 21.
[177] BUZAN (1991), s. 187, BUZAN – WÆVER – DE WILDE (2005), s. 20.
[178] Referenční objekt bezpečnosti je entita, která je existenčně ohrožena a může si legitimně nárokovat právo na přežití. (BUZAN – WÆVER – DE WILDE (2005), s. 48.)
[179] Ibid., s. 20.

vztahu s ostatními státy uvnitř komplexu. Ekonomické faktory podle Buzana determinují moc státu uvnitř komplexu a jeho vnitropolitickou stabilitu. Také mohou motivovat národní zájmy státu uvnitř komplexu a musí být tedy brány v potaz, avšak klasická teorie regionálních bezpečnostních komplexů se nevztahuje na ekonomickou bezpečnost jako takovou.[180] Buzan se nicméně zároveň vůči klasickému neorealistickému vnímání bezpečnosti vymezuje, a to důrazem, jaký klade na regionální úroveň, jejíž význam neorealisté tradičně opomíjí.[181]

Region je v pojmech Buzanovy klasické teorie chápán jako svébytný systém bezpečnostních vztahů mezi skupinou států, které jsou si geograficky blízké.[182] Buzan je přesvědčen, že intenzita bezpečnostních hrozeb se vzrůstající geografickou vzdáleností klesá a že nejaktuálnější a nejzávažnější hrozby jsou ty, které jsou danému referenčnímu objektu geograficky nejbližší. Z toho vyplývá, že nelze analyzovat bezpečnost konkrétního referenčního objektu bez současného prozkoumání bezpečnostní dynamiky okolních, resp. geograficky blízkých referenčních objektů.[183] Ačkoli jsou všechny státy součástí globální sítě vzájemné bezpečnostní závislosti, vytvářejí vlivem vzájemného působení anarchické struktury mezinárodního systému a geografické roztříštěnosti regionálně ukotvené shluky neboli bezpečnostní komplexy.[184] Jinými slovy, anarchická povaha mezinárodního systému staví státy do situace bezpečnostního dilematu, které je umocňováno jejich geografickou blízkostí.[185]

Regionální bezpečnostní komplex definuje Buzan v klasické teorii jako *„skupinu **států**, jejichž **primární bezpečnostní zájmy a obavy** jsou vzájemně propojené natolik, že problémy národní bezpečnosti těchto států nelze analyzovat odděleně.“*[186]

Podobu klasického komplexu určuje jeho *základní struktura*, kterou tvoří dvě hlavní proměnné: vzorce přátelských a nepřátelských vztahů mezi státy a rozložení moci mezi hlavními jednotkami uvnitř komplexu.[187]

Vztahy mezi státy uvnitř komplexu se pohybují na škále od skutečných přátelských vztahů, očekávání ochrany či podpory na jedné straně ke skrytě či otevřeně nepřátelským vztahům motivovaným podezřívavostí či strachem na straně druhé. Podle Ole Wævera tvoří opačné extrémy této škály totální chaos, kdy všichni jsou nepřátelé všech, a pluralistické bezpečnostní společenství, uvnitř kterého panuje vzájemná důvěra a všeobecně přijímaný závazek řešit vzájemné neshody mírovou cestou. Mezi těmito dvěma vztahovými póly se nachází relativně široký prostor indiference či neutrality.[188] Buzan a Wæver se odvolávají na Wendtův koncept tří typů anarchické kultury: hobbesovské, lockovské a kantovské.[189] V prvním - hobbesovském - případě je regionální

[180] BUZAN (1991), s. 201-202.
[181] BUZAN – WÆVER – DE WILDE (2005), s. 21.
[182] BUZAN (1991), s. 188.
[183] Ibid., s. 188.
[184] BUZAN – WÆVER – DE WILDE (2005), s. 21.
[185] BUZAN (1991), s. 191.
[186] Ibid., s. 190. Zdůrazněno autorkou.
[187] Ibid., s. 211.
[188] Ibid., s. 218.
[189] BUZAN - WÆVER (2003), s. 54.

bezpečnostní komplex konfliktní formací, v rámci které vzájemná závislost pramení z vnímání ostatních jednotek komplexu jako bezpečnostních hrozeb. Lockovská kultura anarchie vládne v takovém komplexu, jehož jednotky se sice nadále navzájem považují za hrozbu, ale v zájmu omezení bezpečnostních dilemat uzavřely dílčí dohody přinášející určitou jistotu, tzv. bezpečnostní režim. Kantovská povaha komplexu je typická pro pluralistické bezpečnostní společenství, jehož jednotky se dobrovolně vzdaly užití síly ve vzájemných vztazích a navzájem si v tomto závazku důvěřují. Procesem regionální integrace se pluralistické bezpečnostní společenství může přeměnit v jednotného geograficky rozsáhlejšího aktéra mezinárodního systému, čímž dochází k zániku regionálního bezpečnostního komplexu.[190]

Konkrétní podoba vztahů uvnitř komplexu je závislá na celé řadě proměnných, jako je nejen celková rovnováha moci uvnitř komplexu, ale také na specifických faktorech typu hraničních sporů, vazeb na etnicky spřízněné obyvatelstvo jiného státu, sdílených či naopak neslučitelných ideologických východisek nebo dlouhé historie vzájemných kontaktů jak v negativním, tak pozitivním slova smyslu.[191] Charakter vzájemných vztahů jednotek uvnitř komplexu je možné vyhodnotit například na základě bezpečnostní rétoriky států vůči sobě navzájem, rozmístění vojenských sil státu a četnosti vzájemných konfliktů v minulosti.[192]

Podle způsobu rozložení moci uvnitř bezpečnostního komplexu rozlišuje Buzan komplex unipolární neboli hegemonický, kde jedna mocnost dominuje ostatním členům komplexu, bipolární, který je tvořen dvěma, a multipolární, který je tvořen několika víceméně stejně silnými a vyrovnanými státy.[193]

Prostřednictvím těchto dvou základních proměnných je možné analyzovat jak statické, tak dynamické aspekty regionální bezpečnosti, to znamená jak podobu a vlastnosti regionálního bezpečnostního komplexu, tak i jeho proměny v čase. Rozložení moci uvnitř komplexů se totiž podle Buzana neustále proměňuje, stejně jako vzorce přátelství a nepřátelství, ačkoli ty jsou považovány za stabilnější faktor. Dopady těchto změn na regionální bezpečnostní komplex mohou být v zásadě čtyři: *zachování statu quo, vnitřní transformace, vnější transformace* a *překrytí*.[194] *Status quo* je zachován v případě, kdy základní struktura zůstává neporušená a nastalé změny ji ještě více posílily nebo aspoň vážněji neohrozily. *Vnitřní transformace* nastává, promění-li se základní struktura komplexu, aniž by byly dotčeny jeho stávající hranice. K *vnější transformaci* naopak dochází, změní-li se základní struktura v důsledku rozšíření či naopak zmenšení hranic komplexu. *Překrytí* nastává ve chvíli, kdy do fungování komplexu zasáhne jedna nebo více vnějších mocností a svou přítomností potlačí přirozenou regionální bezpečnostní dynamiku.[195]

Identifikace jednotlivých regionálních bezpečnostních komplexů vyžaduje posouzení relativní síly bezpečnostní závislosti mezi jednotlivými státy. Regionální bezpečnostní komplex se nachází tam, kde

[190] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 22.
[191] BUZAN (1991), s. 189-190.
[192] Ibid., s. 194.
[193] Ibid., s. 217, BUZAN - WÆVER (2003), s. 49.
[194] BUZAN (1991), s. 216.
[195] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 23.

soubor bezpečnostních vztahů vyčnívá svou intenzitou a svým vnitřně orientovaným charakterem z obecného systému vztahů, zatímco bezpečnostní vztahy s okolím komplexu jsou slabší.[196]

Buzan tvrdí, že mezinárodní systém lze rozdělit do jednotlivých regionálních bezpečnostních komplexů. Zároveň ale upozorňuje na to, že za takový komplex nelze označit libovolné seskupení států. Klíčová podmínka je splněna teprve v případě, vykazují-li státy charakteristický teritoriálně ohraničený model vzájemné bezpečnostní závislosti, který je vyděluje od států s nimi sousedících dostatečně jasně a zřetelně.[197]

Některé státy však nejsou členy žádného regionálního bezpečnostního komplexu, protože jsou do značné míry oddělené od bezpečnostní dynamiky okolních komplexů. Buzan pro tyto státy zavádí termín *izolátor*, což je v podstatě jakási neutrální zóna mezi dvěma či více komplexy - např. Finsko během studené války nebo současný příklad Turecka mezi Evropou a Blízkým východem,[198] který je ale poněkud diskutabilní. Existují také celé regiony, kde nevznikají bezpečnostní komplexy. Příčiny mohou být trojího typu: slabost států, resp. jejich neschopnost promítat svou sílu navenek, *překrytí*, což je stav, kdy dochází k potlačení regionální bezpečnostní dynamiky intervenující velmocí nebo vzájemným soupeřením velmocí, a obtížná identifikace vnějších hranic bezpečnostního komplexu.[199] Intervence velmoci, případně velmocí, do regionální bezpečnostní dynamiky není ničím výjimečným, ale zatímco za normálních okolností regionální bezpečnostní dynamiku posiluje, *překrytím* ji podřizuje rozsáhlejšímu modelu velmocenské rivality a v podstatě smazává dynamiku lokálních bezpečnostních vztahů.[200]

Na rozdíl od systémové hladiny analýzy dokáže teorie regionální bezpečnostních komplexů lépe přiblížit operační prostor národních bezpečnostních politik jednotlivých států a představuje účinný nástroj ke klasifikaci vztahových vzorců mezi jednotlivými subsystémy i mezi jednotlivými analytickými rovinami navzájem.[201]

Klasická teorie regionálního bezpečnostního komplexu je zakotvena v tradicionalistickém bezpečnostním úzu, který pracuje výhradně se státy jako referenčními objekty bezpečnosti a zaměřuje se pouze na vojenské a politické hrozby. Z této perspektivy byl regionální bezpečnostní komplex geograficky koherentním uskupením dvou a více států, jejichž vztahy fungovaly na principu vzájemné bezpečnostní závislosti (pozitivní či negativní), která vykazovala výrazně vyšší intenzitu mezi členy komplexu než ve vztahu ke státům mimo komplex. Dále platilo, že vzorce vzájemné bezpečnostní závislosti musely být hluboce ukotvené, avšak nikoli nutně trvalé. Vzhledem k tomu, že referenčními objekty bezpečnosti byly výhradně státy, nabývaly regionální bezpečnostní komplexy značných geografických rozměrů a nezřídka se překrývaly s celými subkontinenty či kontinenty (Blízký východ, jižní Afrika, Evropa, Jižní Amerika). S vývojem oboru v devadesátých letech, ke kterému velkou měrou přispěli právě výzkumníci kodaňské školy v čele s Barry Buzanem a Ole Wæerem, byla

[196] BUZAN (1991), s. 193.
[197] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 24.
[198] BUZAN (1991), s. 196.
[199] Ibid., s. 197-199.
[200] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 22.
[201] BUZAN (1991), s. 222.

takto postavená teorie dále neudržitelná a bylo nutné původní koncept regionálního bezpečnostního komplexu reformulovat.[202]

2.2 Teorie regionálního bezpečnostního komplexu po revizi

Klasická teorie regionálního bezpečnostního komplexu prošla od svého uveřejnění v roce 1991 zásadní revizí. Barry Buzan společně s Ole Wæverem a Jaap de Wildem v roce 1998 vydali knihu *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu,* která přinesla zásadní rozšíření a prohloubení konceptu bezpečnosti, čímž nastavila nový a komplexní analytický rámec pro studium mezinárodní bezpečnosti.

Rozšíření konceptu bezpečnosti probíhá na horizontální ose tzv. sektorů bezpečnosti, které definují autoři jako *„náhledy na mezinárodní systém, které staví do popředí jeden konkrétní aspekt vztahů a interakcí mezi veškerými jeho jednotkami.“*[203] Vedle tradičního vojenského a politického sektoru rozlišují autoři také tři nové sektory: společenský, ekonomický a environmentální. Zdůrazňují, že *„bezpečnost je obecným termínem, jež má distinktivní význam, ovšem nabývá různých forem.“*[204] Bezpečnost obecně znamená absenci hrozeb nebo přežití tváří v tvář hrozbám, nicméně zdroje a povaha hrozeb, strategie přežití a další bezpečnostní interakce se od sebe v jednotlivých sektorech navzájem liší.[205]

K prohloubení konceptu bezpečnosti dochází na pomyslné vertikální ose analytických rovin. Autoři zpochybnili primát tradičního státocentrického pojetí bezpečnosti zakořeněný v neorealismu a poukázali na nutnost rozšířit spektrum referenčních objektů s ohledem na zavedení multisektorového přístupu ke studiu bezpečnosti. Tradiční těsné pojetí vztahu státu a bezpečnosti má podle Buzana a spol. stále určitou analytickou platnost a je třeba přiznat, že současné nastavení mezinárodního prostředí je státu coby privilegovanému referenčnímu objektu bezpečnosti příznivě nakloněno, nicméně v novém, širším konceptuálním pojetí bezpečnosti je státocentrická pozice pouze jednou z možných alternativ. Další entity, které jsou z hlediska studia mezinárodní bezpečnosti rovněž relevantní, se nachází jak v rovině nadstátní (region, mezinárodní systém, v individuální rovině lidstvo jako celek), tak substátní (jednotlivec, skupina jednotlivců, např. byrokratický aparát, kmen atd.).[206]

V souvislosti s rozšířením a prohloubením konceptu bezpečnosti se objevila otázka, zda budou nové bezpečnostní sektory schopné produkovat vzorce regionálních vztahů a pokud ano, jak se tento fakt odrazí v rovině referenčních objektů. Klíčovým předpokladem je geografická blízkost relevantních jednotek (referenčních objektů) a existence hrozeb vázaných na vzdálenost. I v případě, že jsou tyto dva předpoklady splněny, není jasné, zda se budou hranice bezpečnostních komplexů v jednotlivých

[202] ZELINKA, Petr. (2008) Kritika teorie bezpečnostního komplexu z hlediska přístupu síťových aktérů. In: *Mezinárodní vztahy*, roč. 43, č. 4, s. 56.
[203] BUZAN – WÆVER - DE WILDE (2005), s. 38.
[204] Ibid.
[205] Ibid.
[206] Ibid., s. 48-52.

sektorech překrývat či zda budou naopak odlišné. Studie nabízí dvě alternativy, jak se s těmito otazníky vypořádat. *Homogenní* komplexy jsou uzamčeny do jednotlivých sektorů a jsou tvořeny specifickými formami interakcí. Toto pojetí předpokládá, že v různých sektorech krystalizují různé typy komplexů, a nabízí tak v podstatě pět různých map uspořádání mezinárodního systému. *Heterogenní* komplexy naopak zahrnují různé druhy aktérů interagujících napříč dvěma či více bezpečnostními sektory, což umožňuje zachovat jednotný analytický rámec a postihnout nevyhnutelné přelévání (*spillover*) a interakce sekuritizačních aktů napříč jednotlivými sektory.[207]

V návaznosti na takto zásadní proměnu analytického rámce se museli výzkumníci vypořádat s otázkou, zda je možné klasickou teorii regionálního bezpečnostního komplexu reformulovat tak, aby byla aplikovatelná i v novém bezpečnostním prostředí, kde stát již není jediným referenčním objektem bezpečnosti a kde nejsou bezpečnostní vztahy omezeny výhradně na vojensko-politický sektor. Studie *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu* představuje první pokus o smíření klasické teorie regionálního bezpečnostního komplexu s širším analytickým konceptem mezinárodní bezpečnosti. Následně byla teorie podrobena kritické revizi a reformulována Buzanem a Wæverem v knize *Regions and Powers. The Structure of International Security*, poprvé vydané v roce 2003.

V úvodní části posledně jmenované studie Buzan a Wæver označují svou předešlou knihu *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu* za do značné míry konstruktivistický počin primárně zaměřený na metateoretické zkoumání možností klasické teorie regionálního bezpečnostního komplexu a vracejí se o několik kroků zpět směrem k původnímu státocentrickému pojetí s tvrzením, že nelze zcela vyloučit, že státy jsou výrazně dominantními aktéry mezinárodní bezpečnosti, ačkoli rozšířený konceptuální rámec bezpečnosti státocentrismus formálně odmítá.[208]

V reakci na kritiku poukazující na riziko ztráty koherence oboru bezpečnostních studií při tak širokém předmětu výzkumu přistoupili autoři k poměrně radikální rekonceptualizaci hrozeb pomocí sekuritizace.[209] Jedná se o intersubjektivní proces, kterým se z určitého tématu stává *„existenční hrozba, jež si žádá mimořádná opatření a ospravedlňuje konání vybočující ze standardních mantinelů politických procedur.“*[210] Jedná se v podstatě o posun konkrétního tématu od politizovaného (tzn. je součástí veřejného politického diskurzu, což předpokládá vládní zásah v podobě oficiálního rozhodnutí a alokace zdrojů, případně jinou formu celospolečenské aktivity) k sekuritizovanému. Hybateli procesu sekuritizace neboli těmi, kdo prohlašují konkrétní referenční objekty za existenčně ohrožené, jsou aktéři sekuritizace.[211] Diskurs, jehož prostřednictvím je téma prezentováno jako existenční hrozba, je pouze prvním sekuritizačním krokem. K plnohodnotné sekuritizaci tématu dochází teprve v případě, je-li tento akt akceptován veřejností.[212] Jinými slovy, *„existenční hrozba musí být argumentačně obhájena a musí být natolik všeobecně přijímána, aby na jejím základě bylo možné legitimizovat mimořádná opatření.“*[213]

---

[207] BUZAN - WÆVER (2003), s. 76.
[208] Ibid., s. 44-45.
[209] ZELINKA (2008), s. 57.
[210] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 34.
[211] Ibid., s. 48.
[212] Ibid., s. 34-36.
[213] Ibid., s. 36.

V návaznosti na to byl regionální bezpečnostní komplex redefinován jako *„skupina **jednotek**, jejichž nejvýznamnější **sekuritizační a desekuritizační akty** (případně oboje) jsou natolik provázané, že bezpečnostní problémy každé z nich nelze přiměřeným způsobem analyzovat či řešit odděleně*."[214]

Vzorce bezpečnostní provázanosti v rámci komplexu lze podle autorů vysledovat v následujících třech krocích. Nejprve je nutné položit si otázku, zda došlo k úspěšné sekuritizaci tématu některou z jednotek. Pokud ano, je třeba zjistit reakce ostatních jednotek na tento akt. Kompletní matice reakcí na všechny úspěšné případy sekuritizace potom představuje konstitutivní jádro regionálního bezpečnostního komplexu.[215]

Přínos konceptu sekuritizace tkví především v jeho důrazu na intersubjektivitu a diskursivní konstrukci bezpečnostních hrozeb. V teorii mezinárodních vztahů do té doby objektivně dané, téměř výhradně materiálně definované hrozby nebyly schopné postihnout jeden důležitý rozměr bezpečnostní reality, a to subjektivní a intersubjektivní rovinu vnímání a chování aktérů operujících v daném bezpečnostním prostředí.[216] Právě intersubjektivita ukotvená v diskursu je jádrem nového konceptu bezpečnosti, který se spíše než na objektivně dané hrozby a jejich existenci či absenci soustřeďuje na proces, kterým se určitá politická a společenská témata hrozbou stávají. Tímto procesem je řečový akt, který označí určité téma za hrozbu a přesvědčí relevantní publikum, aby tuto skutečnost akceptovalo. Tento akt neprobíhá ve vakuu, ale je ovlivněn historickou zkušeností, geografickou polohou, charakterem domácího prostředí i kvalitou vztahů s okolními aktéry vnímanou účastníky diskursu.[217] Slovy teoretiků kodaňské školy představuje bezpečnost *„autoreferenční druh jednání, protože právě prostřednictvím tohoto jednání se z daného tématu stává bezpečnostní problém – nikoliv nutně proto, že určitá existenční hrozba skutečně existuje, nýbrž protože téma je jako takový typ hrozby prezentováno."*[218]

Teorie regionálního bezpečnostního komplexu propojuje všechny vrstvy čtyřstupňového analytického rámce: výzkum vnitřního bezpečnostního uspořádání jednotlivých států, bezpečnostní vazby mezi těmito státy v rámci určitého regionu, vzájemné vztahy mezi jednotlivými regiony a vzájemné interakce regionů s globálními velmocemi. Tyto čtyři roviny tvoří tzv. *bezpečnostní konstelaci*, která odráží celkový úhrn všech možných bezpečnostních vztahů relevantních pro daný region.[219] Tímto způsobem vytvářejí regionální bezpečnostní komplexy spojnici mezi rovinou mezinárodního systému a rovinou jednotek. Z perspektivy jednotek jsou komplexy produktem bezpečnostní interakce mezi státy, zatímco z pohledu systému se jedná o výsledky vzájemného působení anarchické struktury a geografické blízkosti.[220] Regionální bezpečnostní komplexy samy o sobě tvoří svébytné subsystémy,

[214] Ibid., s. 230. Zdůrazněno autorkou.
[215] BUZAN – WÆVER (2003), s. 73.
[216] BUZAN, Barry, HANSEN, Lene. (2009) *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 33-34.
[217] BUZAN – HANSEN (2009), s. 34.
[218] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 35.
[219] BUZAN – WÆVER (2003), s. 51.
[220] BUZAN (1991), s. 191.

jakési zmenšené anarchie, které analogicky ke globálnímu systému disponují plnohodnotnými vnitřními strukturami a vzorci interakcí.[221]

Regionální bezpečnostní komplexy spojuje s globální úrovní mezinárodního systému mechanismus *penetrace*. Jedná se o zásah supervelmoci nebo velmoci do regionální bezpečnostní dynamiky, aniž by docházelo k jejímu překrytí. Základní vzorce rivality, mocenské rovnováhy a vytváření aliancí musí být nicméně plně kontrolovány hlavními mocnostmi uvnitř regionu.[222]

Buzan a Wæver označují polaritu mezinárodního systému po skončení studené války vzorcem 1 + 4, který vyjadřuje existenci jedné supervelmoci (Spojených států) a čtyř velmocí (Evropské unie, Ruska, Japonska a Číny).[223] Podle charakteru *penetrace* rozlišují autoři bezpečnostní komplexy na *standardní* a *centralizované. Standardní* komplexy odráží klasické vestfálské uspořádání dvou a více států s převahou vojensko-politické agendy. Polarita komplexu vychází z konstelace vztahů mezi regionálními mocnostmi a pohybuje se na škále unipolární-multipolární, přičemž unipolarita vychází z převahy jedné z regionálních mocností, nikoli z intervenující globální velmoci, příp. supervelmoci. Co se týče vztahů přátelství a nepřátelství, *standardní* komplexy mohou být jak konfliktní formací, bezpečnostním režimem i bezpečnostním společenstvím ve smyslu tří wendtovských kultur anarchie. *Centralizované* komplexy naopak vykazují unipolaritu moci, která pramení z působení globální supervelmoci nebo velmoci. Specifickým příkladem *centralizovaného* komplexu je regionální integrace skrze instituce, např. Evropská unie.[224]

Důležitým prvkem teorie regionálního bezpečnostního komplexu je exkluzivita členství. Autoři jsou přesvědčeni, že každá jednotka může být členem právě jednoho komplexu a že členství ve více komplexech najednou se vzájemně vylučují. Viděno touto optikou je mezinárodní systém složen z regionálních bezpečnostních komplexů, *izolátorů* a globálních hráčů (supervelmoci a velmocí), kteří jsou ale zároveň členy „svých“ regionálních komplexů. Externí zásah do regionální bezpečnostního komplexu probíhá formou *penetrace* nebo *překrytí*, ale nezakládá členství.[225] Jistým kompromisem vůči striktnímu kritériu exkluzivity členství je ustanovení *subkomplexů*, což jsou de facto plnohodnotně rozvinuté komplexy existující uvnitř rozsáhlejších regionálních bezpečnostních komplexů s velkým počtem členů (např. Levanta či státy Perského zálivu uvnitř regionálního bezpečnostního komplexu Blízkého východu)[226] a *superkomplexů,* které jsou naopak formacemi vzniklými spojením dvou či více regionálních bezpečnostních komplexů v jeden, jehož jádro tvoří jedna či více globálních velmocí, případně supervelmoc.[227] Specifickým případem komplexu, jehož jádro tvoří více než jedna velmoc, je tzv. *velmocenský komplex*, jímž je například bezpečnostní komplex regionu východní Asie, v jehož středu stojí Čína a Japonsko.[228]

---

[221] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 22-23.
[222] BUZAN – WÆVER (2003), s. 46 - 47.
[223] Ibid., s. 34-37 a 46.
[224] Ibid., s. 55-56.
[225] Ibid., s. 48.
[226] Ibid., s. 51-52.
[227] Ibid., s. 60.
[228] Ibid., s. 59.

K deskriptivnímu a komparativnímu využití teorie regionálních bezpečnostních komplexů slouží *základní struktura*. Ta je na rozdíl od klasické teorie konstituována čtyřmi proměnnými: vnějšími hranicemi bezpečnostního komplexu, anarchickou strukturou komplexu, polaritou neboli rozložením moci uvnitř komplexu a sociálně konstruovanými vztahy přátelství a nepřátelství.[229] Doplnění prvních dvou proměnných oproti klasické verzi teorie je pouze formální a původní podobu *základní struktury* komplexu nijak nemění, pouze zpřesňuje její objektivní vymezení.

Teorie regionální bezpečnostního komplexu je podle tvrzení autorů zároveň schopná predikovat vývoj regionu do budoucna. Buzan a Wæver v teoretické rovině operují s mnoha možnými scénáři vývoje, jejichž prediktivní síla je nicméně velmi sporná.[230] Autoři sami přiznávají, že teorie neumí nabídnout kauzální model, který by dokázal na základě důkladné analýzy konkrétního případu vyprodukovat jediný scénář budoucího vývoje, nicméně se domnívají, že jejím přínosem je schopnost představit všechny alternativy, které jsou v daném případě více či méně relevantní.[231]

[229] Ibid., s. 53.
[230] Ibid., s. 66-67.
[231] Ibid., s. 70.

3 Aplikace teorie regionálního bezpečnostního komplexu na případ Arktidy

Buzanova a Wæverova rozsáhlá analytická práce zaměřená na výzkum regionální bezpečnosti, která se datuje od roku 1983, kdy byla poprvé vydána studie *People, States & Fear*, a která vrcholí knihou *Regions and Powers* z roku 2003, neobsahuje žádnou zmínku o Arktidě či polárních oblastech jako takových.

Pohled na mapu rozdělení světa do regionálních bezpečnostních komplexů podle Buzana a Wævera během i po skončení studené války (viz. Mapa 8) ukazuje, že Arktida je považována za jakýsi „zbytkový“ region bez výrazné regionální bezpečnostní dynamiky. Důvodem může být jednak nízká intenzita regionálních bezpečnostních interakcí v regionu *překrytém* bipolárním soupeřením supervelmocí během studené války a jednak periferní poloha Arktidy, což je však charakteristika, která se v posledních letech začíná postupně měnit.

Buzan a Wæver se při definování hranic regionálních bezpečnostních komplexů drží linie hranic jednotlivých států, a tudíž řadí severní oblasti severoamerického a euroasijského pobřeží v souladu se zařazením celých relevantních států do velkých kontinentálních komplexů – severoamerického, eurounijního a postsovětského.

Zajímavým případem je Grónsko, které podle autorů teorie hraje v současné době roli izolátoru, což je ale v rozporu s jeho významnou vojensko-strategickou úlohou pro zajišťování obrany aliančních spojenců, kterou plní již od dob studené války. Grónsko je navíc jako integrální součást Dánska podřízeno zahraniční, bezpečnostní i obranné politice řízené z Kodaně.

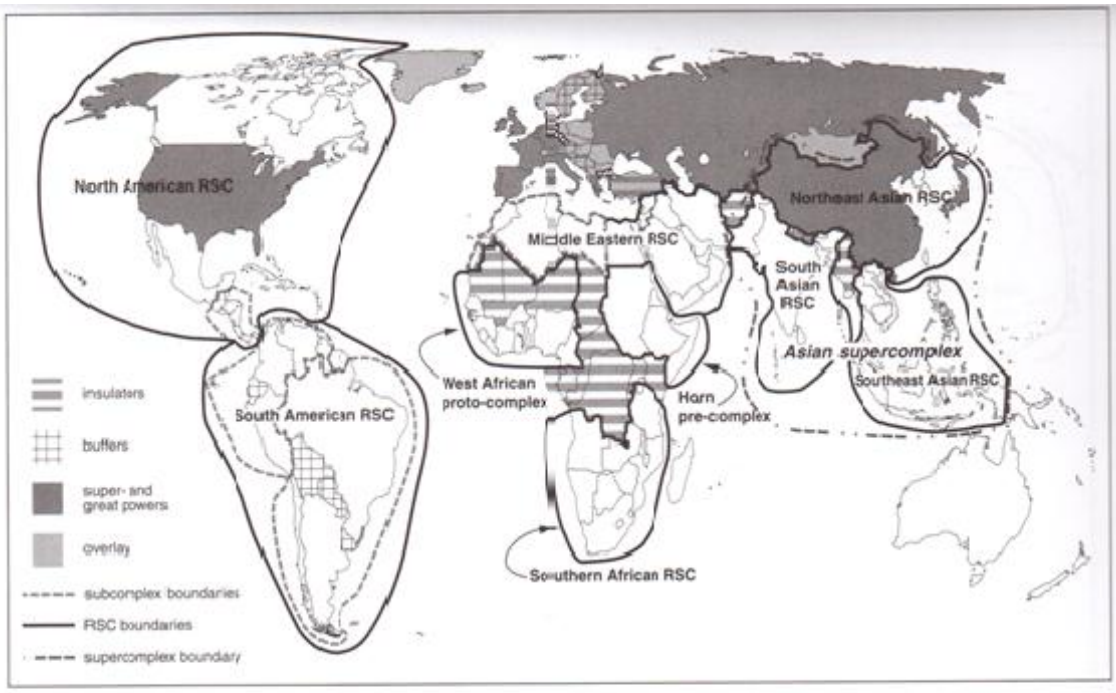

Map 1. Patterns of Regional Security During the Cold War

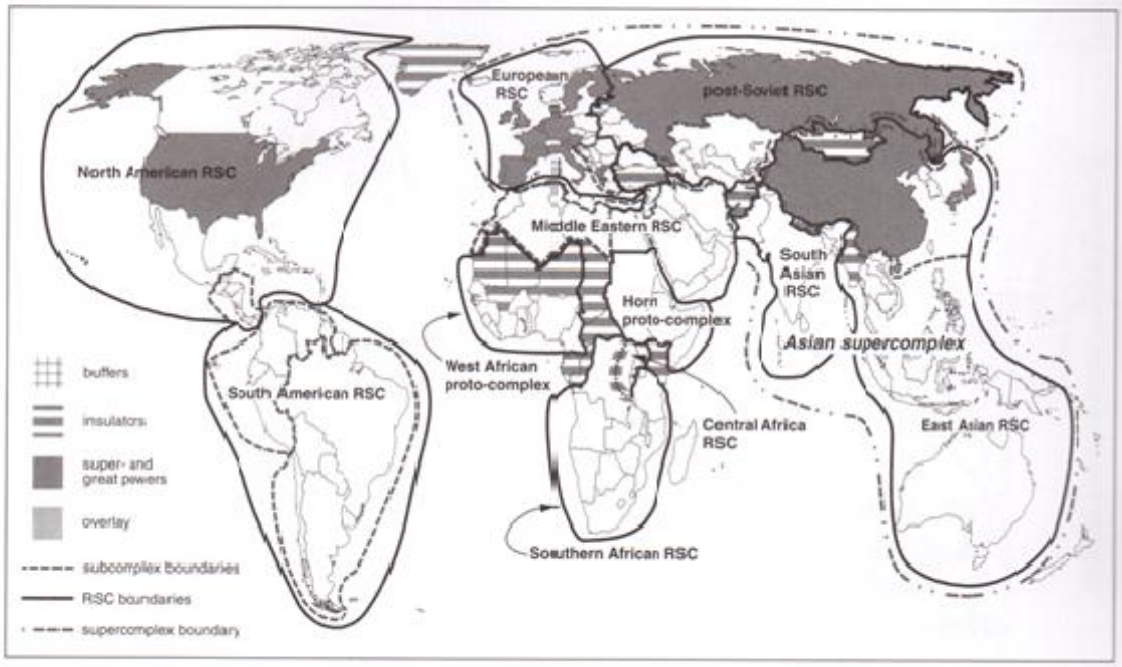

Map 2. Patterns of Regional Security Post-Cold War

Mapa 8. Rozdělení světa do regionálních bezpečnostních komplexů během a po skončení studené války podle Buzana a Wævera. Zdroj: BUZAN – WÆVER (2003), s. xxv a xxvi.

3.1 Základní struktura arktického bezpečnostního komplexu

S cílem zjistit, zda a nakolik bylo opomenutí Arktidy v Buzanově a Wæverově teorii opodstatněné či nikoli, bude v následující části aplikována revidovaná teorie regionálního bezpečnostního komplexu

na případ arktického regionu. Arktidu lze z pohledu mezinárodní bezpečnosti bezesporu považovat za bezpečnostně relevantní region, jehož význam bude v budoucnu pravděpodobně dále stoupat. Pro to, aby bylo Arktidu možné klasifikovat jako regionální bezpečnostní komplex, je potřeba nejprve zjistit, zda struktura a bezpečnostní dynamika v regionu odpovídají *základní struktuře* regionálního bezpečnostního komplexu, kterou tvoří čtyři proměnné: vnější hranice, anarchická struktura, polarita moci a vztahy přátelství a nepřátelství uvnitř komplexu. Poté, co bude analyzována *základní struktura* arktického regionu, bude následovat ověření definice regionálního bezpečnostního komplexu, jejíž jádro tvoří požadavek propojenosti hlavních procesů sekuritizace či desekuritizace. Pokud arktický region svou strukturou odpovídá *základní struktuře* regionálního bezpečnostního komplexu a pokud hlavní procesy sekuritizace či desekuritizace zároveň vykazují silnou provázanost, je možné Arktidu klasifikovat jako regionální bezpečnostní komplex.

3.1.1 Vnější hranice regionálního bezpečnostního komplexu

Vnější hranice regionálního bezpečnostního komplexu oddělují komplex od jeho okolí. Jelikož je komplex definován v bezpečnostních pojmech, také jeho hranice jsou definovány liniemi a intenzitou bezpečnostních interakcí aktérů. Slovy Buzana jsou regionální bezpečnostní komplexy geograficky ukotvené shluky jednotek, jejichž matice vzájemných bezpečnostních vztahů vyčnívá svou intenzitou a svým vnitřně orientovaným charakterem z obecného systému vztahů, zatímco bezpečnostní vazby k okolí komplexu jsou podstatně slabší.[232] Hranice komplexu jsou shodné s vnějšími hranicemi jeho jednotek. Jelikož jsou podle Buzana a Wævera dominantními jednotkami regionálních bezpečnostních komplexů státy, lze očekávat, že hranice komplexu budou kopírovat linii státních hranic.

Případ Arktidy je ve světle Buzanovy a Wæverovy teorie problematický právě z toho důvodu, že se nejedná o region vymezený celými státy, ale pouze jejich severními periferními oblastmi, resp. pobřežními oblastmi Severní Ameriky, Asie a Evropy, jejichž břehy omývají vody Severního ledového oceánu. Arktický region tak, jak byl pro účely této práce definován v první kapitole, v podstatě přetíná hranice tří regionálních bezpečnostních komplexů – severoamerického, postsovětského a evropského, jak je vymezili Buzan a Wæver ve studii *Regions and Powers* (viz. Mapa 8).[233] Autoři však pluralitu členství ve více komplexech vylučují,[234] což je vedle státocentrického zaměření teorie jeden z hlavních nedostatků, jež jsou jí nejčastěji vytýkány a na které naráží také tato práce.[235]

Buzan a Wæver upozorňují na to, že regionální bezpečnostní komplexy nejsou definovány diskursivní konstrukcí aktérů samotných, ale faktickým naplněním objektivních analytických kritérií formulovaných výzkumníkem, která jsou pevně zakotvená v bezpečnostní praxi aktérů. Jedinou relevantní otázkou při stanovování hranic těchto komplexů je proto existence dostatečně intenzivní

[232] BUZAN (1991), s. 193.
[233] BUZAN – WÆVER (2003), s. xxvi.
[234] Ibid., s. 52.
[235] HOOGENSEN, Gunnhild. (2005) Bottoms up! A Toast to Regional Security. (Review of Barry Buzan and Ole Wæver: Regions and Powers). In: *International Studies Review*, roč. 7, č. 2.; ZELINKA (2008); ÅTLAND (2007) atd.

kolektivní bezpečnostní identity mezi ohraničenou skupinou jednotek a zároveň bezpečnostní indiference vůči jednotkám okolním.[236]

V konfrontaci s klasickou verzí teorie proto klasifikace Arktidy jako regionálního bezpečnostního komplexu neobstojí, neboť původní teorie explicitně operuje se státy jako výhradní stavební jednotkou komplexu. Revidovaná definice nicméně nahradila pojem „stát“ obecnějším pojmem „jednotka“, kterým můžeme označit i substátní entitu (např. substátní region jako administrativní jednotka státu), a z tohoto pohledu již Arktidu jako geograficky koherentní soubor jednotek označit lze. Regionální bezpečnostní komplex Arktida je potom ohraničen jižní hranicí pobřežních oblastí Spojených států, Kanady, Ruska, Norska a Dánska, resp. Grónska, které omývají vody Severního ledového oceánu. Ačkoli tedy komplex netvoří pět výše jmenovaných států celým svým územím, státy jsou v podstatě jeho základními jednotkami, a to v tom smyslu, že jsou ztělesněny a zastoupeny částmi svého arktického území. Ačkoli tedy Buzan a Wæver zdůrazňují význam geografického faktoru pro teorii regionálních bezpečnostních komplexů, vymezení těchto komplexů čistě geografickými, resp. politicko-geografickými nástroji je nanejvýš problematické.

Výzkumníci kodaňské školy v knize *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu* rozšířili a prohloubili koncept mezinárodní bezpečnosti; nepodařilo se jim ale příliš přesvědčivě vtělit jej do teorie regionálního bezpečnostního komplexu, a to i přesto, že formálně ustoupila definice komplexu od explicitního státocentrismu k užití termínu „jednotka“ a autoři podrobili regionální analýze jednotlivé sektory bezpečnostních hrozeb. Studie *Regions and Powers* se poměrně zřetelně vrací ke státocentrické perspektivě, což je patrné hned z prvních stránek a mapy rozdělení světa do jednotlivých komplexů, které ve všech částech světa přesně kopírují hranice národních států.

Při bližším pohledu je však patrné, že toto rozdělení je poněkud zastaralé a volá po revizi. Například i přesto, že byla studie vydána v roce 2003, tedy pouhý rok před historicky největším rozšířením NATO a formálním vstupem deseti zemí převážně bývalého východního bloku do Evropské unie, pobaltské státy jsou zobrazeny stále jako součást postsovětského regionálního bezpečnostního komplexu, zatímco Rumunsko a Bulharsko patří již do evropského, resp. balkánského subkomplexu, a to i navzdory integraci Pobaltí v Radě států Baltského moře, která od roku 1992 na mezivládní úrovni spojuje pobaltské státy se Skandinávií, Polskem a Německem mimo jiné v otázkách lidské bezpečnosti.[237]

3.1.2 Anarchická struktura

Druhým prvkem základní struktury regionálního bezpečnostního komplexu je anarchie, což podle Buzana a Wævera znamená, že *„regionální bezpečnostní komplex se musí skládat ze dvou nebo více autonomních jednotek.“*[238] Z tohoto hlediska lze podmínku anarchické struktury v případě arktického

[236] BUZAN – WÆVER (2003), s. 48.
[237] *Council of the Baltic Sea States* - Civil Security and the Human Dimension. [online] [cit. 12-03-31]. <http://www.cbss.org/Civil-Security-and-the-Human-Dimension/creating-a-safe-and-secure-region>.
[238] BUZAN – WÆVER (2003), s. 53.

regionu považovat za splněnou. Arktidu tvoří Spojené státy, Kanada, Rusko, Norsko a Dánsko – tzv. arktická pětka.

Klasičtí realisté hobbesovského střihu chápou mezinárodní anarchii jako synonymum absence nadřazené autority v podobě jakýchkoli morálních či právních omezení. Vztahy mezi státy považují za hru s nulovým součtem - stav války všech proti všem, kdy zájem jednoho státu vylučuje zájmy ostatních. Jedinou aktivitou, která státy na mezinárodním poli spojuje, je válka. Mír je pak pouhou přestávkou mezi dvěma válkami, která slouží ke konsolidaci a nabrání nových sil.[239]

Proti realistické představě mezinárodních vztahů jako boje na život a na smrt vystoupili neorealisté a neoliberálové s důrazem na sounáležitost mezinárodní společnosti postavené na morálních imperativech, právních normách a mezinárodních institucích. Tato kantovská tradice sice přijala předpoklad mezinárodní anarchie, nicméně věřila v možnost jejího překonání.[240]

Výzkumníci tzv. anglické školy mezinárodních vztahů odmítli analogii hobbesovské anarchie přirozeného stavu a anarchické podoby mezinárodního systému a zformulovali tzv. racionalistický koncept anarchické společnosti,[241] jenž sice uznával realistický předpoklad nevyhnutelné existence anarchického stavu, nicméně zároveň stavěl na přesvědčení o možnosti kooperace mezi státy a nutné úctě k institucím mezinárodního práva a diplomacie.[242] Hedley Bull, přední teoretik anglické školy, považoval mezinárodní anarchii za výsledek suverenity států jakožto autonomních politických společenství. Státy, které přijmou určitý soubor sdílených pravidel a podílejí se na chodu společných institucí, tvoří tzv. mezinárodní společnost. Platí, že mezinárodní společnost je jednou z forem mezinárodního systému a nemůže existovat nezávisle na něm, zatímco mezinárodní systém bez mezinárodní společnosti existovat může.[243]

Mezinárodní systém sám o sobě odpovídá realistické tradici, která se soustředí na studium států, jejich národních zájmů a procesu maximalizace moci. Základními institucemi mezinárodního systému jsou rovnováha moci a válka a státy jsou chápány jako kulečníkové koule v prostředí mezinárodní anarchie.[244] Hlavním konstitutivním principem mezinárodní společnosti je stále přežití a svépomoc a v tomto smyslu anarchie pořád trvá, nikoli však v brutální podobě původní realistické tradice, neboť normy mezinárodní společnosti zároveň poskytují státům záruku uznání, suverenity a nevměšování se do vnitřních záležitostí.[245]

---

[239] WAISOVÁ, Šárka. (2005) *Bezpečnost. Vývoj a proměny konceptu.* Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, s. 11.
[240] WAISOVÁ (2005), s. 12.
[241] Racionalismus v pojetí Martina Whighta vychází z odkazu Huga Grotia a stojí uprostřed mezi hobbesovským realismem a kantovským revolucionismem. Tyto tři tradice teorie mezinárodní vztahů odpovídají třem klíčovým konceptům anglické školy: mezinárodnímu systému, mezinárodní společnosti a světové společnosti. (HYNEK, Nikola. (2005) Anglická škola a teorie mezinárodních vztahů: obsahový vesmír, akademický svět a kritiky přístupu. In: *Mezinárodní vztahy*, roč. 40, č. 2, s. 81.)
[242] HYNEK (2005), s. 77.
[243] BULL, Hedley. (2002) *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics.* Palgrave, Basingstoke, s. 12.
[244] HYNEK (2005), s. 81.
[245] WAISOVÁ (2005), s. 13.

V mezinárodní společnosti je ukotven Bullův klíčový koncept anarchické společnosti, který je založen právě na předpokladu slučitelnosti mezinárodního anarchického stavu se třemi základními cíli mezinárodní společnosti, jimiž jsou omezení násilí a zaručení bezpečnosti, dodržování dohod a zajištění stability v oblasti soukromého i veřejného majetku.[246] *„Mezinárodní společnost, jež vzniká na základě společných – a tedy intersubjektivně sdílených - zájmů a hodnot, umožňuje spolupráci mezi státy, respektive mezi jejich elitami, a to i v podmínkách mezinárodního anarchického stavu.“*[247]

Tímto způsobem se lze vyrovnat s výhradami ohledně neslučitelnosti anarchie a vzájemné spolupráce mezi státy. Současné fungování mezinárodních vztahů svým charakterem odpovídá mezinárodní společnosti, která je tvořena autonomními politickými společenstvími (státy) disponujícími vnitřní i vnější suverenitou, které se nicméně zavázaly dodržovat určité univerzální normy, jejichž cílem je zaručení míru a bezpečnosti, omezení násilí a nevměšování do vnitřních záležitostí. Garantem těchto norem je *Charta OSN* a další mezinárodněprávní dokumenty, jež se státy svým podpisem zavázaly dodržovat. Anarchie současného mezinárodního systému se vyznačuje pluralitou aktérů nadaných vnitřních i vnější suverenitou, kteří odmítají nadřazenou autoritu.

Barry Buzan navázal na anglickou školu v odmítnutí podobnosti hobbesovské anarchie přirozeného stavu a anarchie mezinárodního systému s poukazem na neudržitelnost analogie mezi jednotlivcem a státem.[248] Za základní definiční znak státu označil suverenitu, která se projevuje odmítnutím jakékoli vyšší politické autority. Suverénní státy a mezinárodní anarchie jsou podle Buzana vzájemně konstitutivní, což znamená, že charakter států jakožto jednotek předurčuje charakter mezinárodního systému a naopak. *„Pokud jsou jednotky suverénní, systém jejich vzájemných vztahů je anarchický, a pokud je systém anarchický, jeho členové musí odmítnout centrální zastřešující autoritu.“*[249] Způsobem, jakým státy samy sebe definují a brání své esenciální zájmy, konstruují a udržují systém mezinárodní anarchie. Anarchie zároveň vytváří strukturu, která definuje charakter politického prostředí, ve kterém státy operují.[250]

Buzan zároveň spatřuje slučitelnost anarchie a vzájemné spolupráce mezi státy v ustavení mezinárodní společnosti. *„[...][M]ír nevyžaduje existenci harmonie. Nesouhlas a konflikt jsou součástí lidských politických podmínek jak uvnitř státu, tak mezi státy navzájem, ale válka jako legitimní nástroj mezinárodní politiky je vyloučena, s výjimkou obrany proti vojenské agresi. Pokud je mezinárodní společnost silná natolik, aby dokázala podpořit legitimní mechanismy změny, anarchie se stane rámcem, v němž budou mezinárodní spory a konflikty vedeny a řešeny bez násilí velkého rozsahu.“*[251]

Buzan se domnívá, že povaha anarchie není neměnná, ale pohybuje se na škále určující její zralost. Nezralá anarchie je v podstatě anarchie hobbesovského typu, kde státy uznávají jedinou legitimní suverenitu, a to suverenitu sama sebe, a vztahy mezi státy pak logicky mají podobu nekončícího boje

[246] BULL (2002), s. 3-5.
[247] HYNEK (2005), s. 79.
[248] BUZAN (1991), s. 21 a 148.
[249] Ibid., s. 146.
[250] Ibid., s. 147.
[251] Ibid., s. 172.

o nadvládu. Nezralost spočívá v úplné absenci mezinárodní společnosti a vztahy mezi státy v takovéto anarchii jsou ovládány strachem, nedůvěrou, opovržením a nenávistí. Z dlouhodobého hlediska má nezralá anarchie sklon k zániku, způsobenému buď všeobecným vyčerpáním a následným kolapsem, nebo zásadním vychýlením rovnováhy moci ve prospěch jednoho aktéra, které může vyústit v jeho nadvládu. Zralá anarchie bude naproti tomu vycházet ze silné mezinárodní společnosti tvořené stabilními státy, které vzájemně uznávají svou suverenitu a respektují institucionalizované normy upravující jejich vzájemné vztahy. Mezi těmito dvěma póly se nachází současná podoba mezinárodní anarchie. Některé prvky zralé anarchie jsou v existujícím mezinárodním systému ctěny a respektovány, například zásada vzájemného uznání a rovnosti států, zatímco jiné jsou respektovány pouze částečně a v praxi dochází k jejich porušování, např. nedotknutelnost teritoriálních hranic, zásada nepoužití síly nebo zásada nevměšování do vnitřních záležitostí druhého státu. Modelem zralé anarchie v současné praxi mezinárodních vztahů je OSN, která slouží jako měřítko pokroku, který lidstvo učinilo od časů hobbesovské anarchie, a zároveň ukazuje cestu, kterou má svět ještě před sebou.[252]

Jelikož je regionální bezpečnostní komplex podle Buzana zmenšenou verzí mezinárodního systému, vykazuje stejné rysy, z nichž nejdůležitější je právě anarchie. Anarchická struktura regionálního bezpečnostního komplexu se v návaznosti na to vyznačuje stejnými vlastnostmi jako na systémové úrovni – pluralitou aktérů a absencí centrální nadřazené autority. V tomto ohledu lze podmínku existence anarchie v případě arktického regionu považovat za splněnou. Region tvoří pět suverénních aktérů, kteří neuznávají existenci žádné nadřazené autority a v regionu vykonávají suverénní zahraniční politiku. To, že všechny jsou členy OSN a Spojené státy, Kanada, Norsko a Dánsko jsou navíc zakládajícími členy NATO, není výrazem absence anarchie v regionu, ale existence zralé formy mezinárodní společnosti na regionální úrovni.

3.1.3 Rozložení moci uvnitř komplexu

Anarchickou strukturu mezinárodního systému podle Buzana a Wævera tvoří nejméně dva a více států, které neuznávají nadřazenou autoritu. Pokud systém tvoří pouze dva státy, bude se s největší pravděpodobností jednat o velmoci, zatímco s nárůstem počtu jednotek lze předpokládat větší fragmentárnost a také nerovnoměrnou distribuci moci v systému.[253] Z hlediska distribuce moci může být komplex buď unipolární, bipolární nebo multipolární.[254]

Specifický vliv na rozložení moci uvnitř komplexu hrají globální supervelmoc či velmoci. Pokud má globální supervelmoc či velmoc výrazně dominantní postavení uvnitř komplexu, jedná se *centralizovaný* komplex s unipolární koncentrací moci (např. Spojené státy v rámci severoamerického bezpečnostního komplexu). Pokud jádro komplexu tvoří více než jedna velmoc, jde o *velmocenský* komplex.[255] *Standardní* komplexy naopak odráží klasické vestfálské uspořádání dvou a více států, přičemž jejich polarita vychází z mocenské konstelace mezi hlavními regionálními mocnostmi (nikoli

[252] Ibid., s. 177.
[253] Ibid., s. 150.
[254] BUZAN – WÆVER (2003), s. 49.
[255] Ibid., s. 59.

globálními velmocemi nebo globální supervelmocí). Takovými regionálními mocnostmi jsou například Indie a Pákistán v rámci jihoasijského komplexu nebo Írán, Irák a Saudská Arábie v bezpečnostním subkomplexu Perského zálivu, který je součástí blízkovýchodního komplexu. *Standardní* komplexy mohou být unipolární, bipolární i multipolární. Unipolarita v případě *standardního* komplexu vychází z mocenské převahy jednoho z regionálních aktérů, nikoli z intervence globální velmoci nebo supervelmoci.[256]

Buzan a Wæver tvrdí, že globální velmoci tvořící druhou část systémové struktury znázorněné vzorcem 1 + 4 jsou spíše než globální silou multiregionálními hráči. To znamená, že se angažují ve většině případů ve svém vlastním bezpečnostním komplexu a v komplexech jemu přilehlých, spíše než že by mezi sebou tvořily jeden globální multipolární systém fungující podle logiky klasické evropské rovnováhy velmocí devatenáctého století.[257] Globální supervelmoc (Spojené státy) se naproti tomu vyznačuje tzv. *swing power* strategií, která spočívá v tom, že Spojené státy institucionalizují svou přítomnost v regionálních bezpečnostních komplexech skrze supraregionální projekty typu NATO (atlantická vazba k eurounijnímu regionálnímu bezpečnostnímu komplexu), APEC (asijsko-pacifický region) nebo panamerické projekty (vazba ke komplexu Jižní Ameriky). Tyto institucionalizované vazby umožňují supervelmoci fungovat jako člen daného regionálního bezpečnostního komplexu, nikoli pouze jako intervenující externí aktér, a ovlivňovat tak regionální bezpečnostní dynamiku ve svůj prospěch. Klíčovým atributem globální supervelmoci, který ji odlišuje od globálních velmocí, je její schopnost stáhnout se z jakéhokoli z těchto regionů a přesouvat svou přítomnost *kyvadlově* z jednoho regionálního komplexu do druhého, čímž se stává významným hybatelem regionální i systémové bezpečnostní dynamiky.[258]

Z toho vyplývá, že ačkoli Spojené státy jsou jedinou globální supervelmocí v celosvětovém měřítku a tuto pozici si pravděpodobně uchovají do budoucna (minimálně ve střednědobém výhledu), v rámci arktického regionálního bezpečnostního komplexu nezaujímají supervelmocenské postavení právě z toho důvodu, že jejich přítomnost v regionu je geograficky podmíněná a tudíž trvalá. Členství Spojených států v arktickém komplexu proto nelze klasifikovat ani jako *penetraci*, ke které dochází, pokud supervelmoc nebo velmoc, případně velmoci, zasahují do regionální bezpečnostní dynamiky, aniž by docházelo k jejímu *překrytí*. To samé platí v případě Ruska.

Přítomnost globálních velmocí v daném regionálním bezpečnostním komplexu podle Buzana a Wævera obecně znamená, že interregionální vazby, tedy vazby tohoto komplexu k sousedním bezpečnostním komplexům, budou silnější než v případě klasických bezpečnostních komplexů, což může potenciálně vést ke vzniku *superkomplexů* nebo *velmocenských komplexů*, a také že bezpečnostní dynamika tohoto komplexu bude pevněji propojena s rovinou mezinárodního systému v důsledku větší míry *penetrace*.[259] Buzan a Wæver uvádí příklad Číny, která byla během studené války jádrem bezpečnostního komplexu severovýchodní Asie a zároveň aktivně operovala ve

[256] Ibid., s. 55.
[257] Ibid., s. 447.
[258] Ibid., s. 455-456.
[259] Ibid., s. 59 a 96.

standardních komplexech jihovýchodní a jižní Asie.[260] Z toho vyplývá, že požadavek exkluzivity členství v regionálním bezpečnostním komplexu v případě velmocí a supervelmoci neplatí, a tito aktéři především díky svému globálnímu dosahu mohou být členy více (sousedících) komplexů.

Tímto způsobem se lze částečně vyrovnat s námitkou, že potenciální regionální bezpečnostní komplex Arktida by byl tvořen výhradně státy, které již v klasifikaci Buzana a Wævera zaujímají místo v jiných regionálních bezpečnostních komplexech. Označení Arktidy jako *velmocenského* komplexu, jehož jádro tvoří jedna supervelmoc (Spojené státy) a jedna velmoc (Rusko), by připouštělo skutečnost, že tito dva aktéři se zároveň angažují i v sousedních bezpečnostních komplexech, konkrétně v severoamerickém a postsovětském. Problém je ale ten, že v teorii jsou velmoci stojící v centru *velmocenského* komplexu primárně členy tohoto komplexu a teprve sekundárně působí v sousedních komplexech, což v tomto případě neplatí. Ostatní tři aktéři – Kanada, Norsko a Dánsko – navíc velmocenské postavení nemají a podle Buzanovy a Wæverovy klasifikace jsou zařazeny do severoamerického, resp. evropského/ eurounijního komplexu.[261] Podmínka exkluzivity členství pak znemožňuje těmto aktérům zapojení do jakéhokoli jiného bezpečnostního komplexu.

I přesto, že Spojené státy a Rusko jsou jadernými velmocemi, které dohromady kontrolují drtivou většinu světového jaderného arzenálu,[262] charakter regionální bezpečnostní dynamiky v Arktidě hovoří spíše proti označení Arktidy za *velmocenský* komplex. Žádný z arktických států nedominuje regionálním bezpečnostním vztahům natolik, aby bylo možné hovořit o unipolaritě. Zároveň se nejedná o bipolární komplex, jehož osu by tvořily dva silné mocenské póly, a to i přesto, že součástí komplexu je supervelmoc a velmoc v Buzanových a Wæverových pojmech. Arktický regionální bezpečnostní komplex je proto co do rozložení moci a reálného fungování regionální bezpečnostní dynamiky nejvhodnější označit za *standardní* komplex s multipolárním uspořádáním moci, kdy žádný z aktérů není výrazně silnější než ostatní.

Vzhledem k tomu, že většina bezpečnostních vztahů v rámci arktického komplexu, v jejichž centru stojí otázka vymezení hranic kontinentálního šelfu, spory o podmořské hranice, budoucnost nerostných surovin i živých mořských zdrojů a využívání nových námořních tras, se primárně váže k prostoru Severního ledového oceánu, lze dokonce supervelmoc Spojené státy z určitého pohledu označit za relativně slabšího aktéra.[263] Spojené státy dosud neratifikovaly *Úmluvu o mořském právu*, takže formálně nemohou vznášet případný nárok na rozšíření svého podmořského území až k hranici kontinentálního šelfu, na rozdíl od ostatních arktických států, z nichž některé to již učinily.[264] Toto

---

[260] Ibid., s. 60.
[261] Ibid., s. xxvi.
[262] WALLACE, Michael, STAPLES, Steven. (2010) *Ridding the Arctic of Nuclear Weapons. A Task Long Overdue.* Canadian Pugwash Group, Toronto, s. 9. [online] [cit. 12-04-21]. <http://www.arcticsecurity.org/docs/arctic-nuclear-report-web.pdf>.
[263] BAEV, Pavel K. (2010) Russian Policy in the Arctic. A Reality Check. In: TRENIN, Dmitri, BAEV, Pavel K. (2010) *The Arctic. A View from Moscow*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington, s. 18.
[264] Rusko podalo žádost jako první signatářský stát již v roce 2001, ale bylo požádáno o doplnění vědecké dokumentace. Své požadavky dále oficiálně podalo Norsko (2006, kladné doporučení 2009) a Dánsko (2009 a 2010, zatím bez vydání stanoviska). (*Submissions to the Commission on the Limits of the Continental Shelf.* [online] [cit. 13-01-28]. <http://www.un.org/depts/los/clcs_new/commission_submissions.htm>.)

omezení představuje pro Spojené státy ve vztahu ke zbylým arktickým hráčům určité oslabení vyjednávací pozice v diskusi o budoucnosti Arktidy a arktických zdrojů.

Ačkoli tedy v arktickém regionálním bezpečnostním komplexu figurují dva nejvýraznější globální hráči – Spojené státy a Rusko, nelze jej označit za bipolární *velmocenský* komplex, jehož póly tvoří dvě globální velmoci, které v rámci komplexu hrají roli dominantních regionálních hráčů. Jedná se spíše o *standardní* komplex tvořený pěti aktéry, z nichž dva sice v globálním mocenském uspořádání 1 + 4 hrají úlohu globální velmoci, resp. supervelmoci, ale v rámci arktického komplexu působí jako regionální mocnosti. S trochou nadsázky lze hovořit o arktickém *koncertu*, kde si pět regionálních mocnosti osobuje výlučné právo rozhodovat o arktických otázkách na základě společné dohody opřené o platné mezinárodní právo.[265]

3.1.4 Vztahy přátelství a nepřátelství uvnitř komplexu

Arktický region je obecně považován za zónu míru a kooperace, kde panují velmi korektní a pragmatické vztahy mezi jednotlivými aktéry. Rostoucí geopolitický potenciál Arktidy, která se vlivem globálního oteplování a technologického pokroku stává stále přístupnější, nicméně může v budoucnosti negativně ovlivnit charakter vzájemných vztahů v regionu. Vedle několika dosud neurovnaných teritoriálních sporů, které jsou zatím řešeny v přísně diplomatické rovině, by se v následujících desetiletích mohly objevit konflikty o surovinově bohatá a strategicky významná mořská území, donedávna celoročně pokrytá ledem, mimo jiné v souvislosti s možností rozšířit podmořské území státu až k hranici kontinentálního šelfu zakotvenou v *Úmluvě o mořském právu*.

Charakter vzájemných vztahů mezi arktickými aktéry do značné míry souvisí s jejich odlišnými zahraničněpolitickými tradicemi a orientacemi. Olaf Osica z Polského institutu východních studií velmi výstižně klasifikuje jednotlivé aktéry podle přístupu k arktickým bezpečnostním otázkám. Kanadu a Rusko označuje za arktické válečníky *(arctic warriors)*, kteří zdůrazňují svou severskou identitu jako určující součást své zahraniční politiky. Oba státy zásadně odmítají jakýmkoli způsobem rozšířit počet aktérů majících přímý vliv na dění v Arktidě, ať jde o nearktické státy jako je Čína či o mezinárodní organizace typu NATO nebo EU. Skandinávské státy Dánsko a Norsko nazývá opatrnými pragmatiky *(anxious pragmatists)* se silnou tradicí konsensuální zahraniční politiky, kteří akcentují v první řadě environmentální, ekonomická a společensko-bezpečnostní témata a kteří v silnějším zapojení NATO a EU v regionu spatřují zlepšení své vlastní vyjednávací pozice vůči velkým hráčům. Spojené státy nesou v Osicově klasifikaci označení opožděného, váhavého hráče *(the late player)*.[266] Tato pestrá kombinace přístupů, strategií a identit dohromady tvoří plastický obraz současné bezpečnostní dynamiky v Arktidě.

[265] DRULÁK, Petr. (2010) *Teorie mezinárodních vztahů.* Portál, Praha, s. 21.
[266] OSICA (2010), s. 20.

3.1.4.1 Konflikty a spory mezi arktickými státy

Během studené války procházela Arktidou železná opona, která oddělovala Sovětský svaz od zbylých arktických států integrovaných od roku 1949 v Severoatlantické alianci. Po roce 1989 sice železná opona padla, ale jistá nedůvěra a ostražitost ve vztazích mezi Ruskem a zbytkem arktické pětky, zejména Spojenými státy, panuje dosud, a je podmíněna především značně proměnlivým charakterem vztahů mezi Ruskem a NATO.[267] Stále platí, že v arktickém prostoru se nachází nejdelší část přímé hranice NATO a Ruska, a to jednak v Beringově průlivu (Rusko a Spojené státy) a jednak v oblasti Barentsova moře (Rusko a Norsko) společně s rusko-norskou pozemní hranicí o délce 196 km.[268] Proto je tato oblast pro oba aktéry ze zahraničněpolitického i vojensko-strategického pohledu velmi významná, a charakter jejich vzájemných vztahů do značné míry definuje vztah Ruska a zbylých arktických států. Zároveň zde však hraje roli i historická zkušenost, která v případě rusko-amerických vztahů hovoří spíše v jejich neprospěch, zatímco například u rusko-norských vztahů je situace opačná.

V prostoru Arktidy existuje stále několik nevyřešených teritoriálních sporů: konflikt mezi Norskem a Ruskem o právní status ochranné rybolovné zóny kolem Svalbardu, konflikt mezi Spojenými státy a Ruskem o vymezení hranic v Beringově moři, konflikt mezi Spojenými státy a Kanadou průběh hraniční linie v Beaufortově moři, spor Kanady a Dánska o Hansův ostrov, spor Kanady a Spojených států o právní status severozápadní plavební cesty a spor mezi Spojenými státy a Ruskem o právní status severní námořní cesty. Otazník visí také nad problematikou vymezení hranic kontinentálního šelfu za hranicí 200 nm, kde se mohou srazit zájmy především Ruska, Kanady a Dánska, ale teoreticky i dvou zbývajících členů arktické pětky, ačkoli ti zatím na tento prostor oficiální nárok nevznesli. Matici konfliktních vztahů v Arktidě znázorňuje následující tabulka:

	Rusko	**USA**	**Kanada**	**Norsko**	**Dánsko**
Rusko		Beringovo moře, Severní cesta	Kontinentální šelf	Svalbard	Kontinentální šelf
USA	Beringovo moře, Severní cesta		Beaufortovo moře, Severozápadní cesta		
Kanada	Kontinentální šelf	Beaufortovo moře, Severozápadní cesta			Hansův ostrov, kontinentální šelf
Norsko	Svalbard				
Dánsko	Kontinentální šelf		Hansův ostrov, kontinentální šelf		

Tabulka 2. Přehled teritoriálních sporů v Arktidě. Zdroj: Autorka.

[267] To, že konflikt východ – západ přetrvává ve strategickém myšlení některých arktických států, dokazuje např. dánská arktická strategie, která vyzdvihuje Kanadu, Norsko a Spojené státy jako své klíčové partnery v oblasti, zatímco Rusko zmiňuje na jiném místě v souvislosti s nutností užší a intenzivnější spolupráce. (*Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020* (2011), s. 54.)

[268] *Norges landegrenser - Ny grenselov*. Justis- og beredskapsdepartementet. Definice státních hranic Norského království v *Zákoně o státních hranicích*, portál Ministerstva spravedlnosti. [online] [cit. 12-04-17]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2009/nou-2009-20/4/2/3.html?id=576889>.

Z tabulky vyplývá, že nejméně konfliktním aktérem v arktickém regionu je Norsko, které v současné době vede pouze debatu s Ruskem ohledně právního statusu rybolovné zóny kolem souostroví Svalbard. Jádrem sporu je rozdílný výklad tzv. špicberské smlouvy z roku 1920, která přiřkla Norsku plnou suverenitu nad souostrovím.[269] Smlouva však zároveň garantuje smluvním stranám rovné právo na výzkumné a komerční aktivity na Svalbardu a v jeho teritoriálních vodách (zejména lov, rybolov, ale i těžbu nerostných surovin), nicméně striktně zakazuje jeho využití pro vojenské účely.[270] Smlouvu podepsalo čtyřicet států, ale reálně se na ní podílí pouze Norsko, Rusko a částečně Spojené státy. Ziskově zde působí jen Norsko prostřednictvím těžební společnosti Store Norske, která zaměstnává 60 % místního obyvatelstva a kromě těžby černého uhlí zároveň provádí geologické výzkumy s cílem objevit nová naleziště ropy či zemního plynu.[271]

Na dvěstěmílový pás výlučné ekonomické zóny okolo souostroví se podle Norska špicberská smlouva nevztahuje a Norsko jej považuje za své výsostné území. Argumentuje tím, že podmořská plocha výlučné ekonomické zóny je norským kontinentálním šelfem, který tvoří geologickou spojnici mezi Svalbardem a jeho mateřskou zemí, a podle *Úmluvy o mořském právu* má Norsko svrchovaná práva nad tímto mořským územím za účelem jeho průzkumu a využívání jeho přírodních zdrojů.[272] Rusko se domnívá, že výsady dané smlouvou platí i za hranicí teritoriálních vod souostroví, a kritizuje dvousetmílovou ochrannou rybolovnou zónu, kterou Norsko vyhlásilo kolem Svalbardu a pečlivě ji střeží.[273] Tento výklad je problematický z toho důvodu, že v době podpisu smlouvy institut výlučné ekonomické zóny v mezinárodním právu ještě nebyl ukotven a je proto obtížně obhajitelné nárokovat si něco, co nebylo předmětem smlouvy. K Rusku se nicméně přidali i další signatáři špicberské smlouvy a kritizují Norsko za to, že kvůli nerostným surovinám nacházejícím se v okolí souostroví riskují eskalaci mezinárodního napětí. Norsko-ruské vztahy se silně vyostřily poté, co norské lodě zajaly v říjnu 2011 ruskou rybářskou loď operující bez povolení u pobřeží Svalbardu.[274]

Kromě tohoto sporu panovala donedávna mezi Ruskem a Norskem ještě jedna rozepře, a to ohledně hranice v Barentsově moři. Rusko od roku 1974 trvalo na vymezení podmořské hranice na základě sektorového přístupu, zatímco Norové prosazovali mediánový přístup, který určuje podmořskou hranici dvou protilehlých či sousedících států jako střední vzdálenost mezi nejbližší pevninou obou států. Tento přístup je v čl. 15 *Úmluvy o mořském právu* stanoven jako obecný princip delimitace hranic.[275] Sporné území o rozloze 155.000 km^2, které je podle odhadů bohaté na nerostné suroviny i živé mořské zdroje, bylo nakonec rozděleno na základě kompromisní linie a tato dohoda byla formálně stvrzena během návštěvy prezidenta Medvěděva v Oslu na podzim roku 2010.[276]

---

[269] *Svalbardtraktaten.* (1920) Lovdata. [online] [cit. 12-02-04] <http://www.lovdata.no/all/hl-19200209-000.html>.
[270] Svalbardtraktaten (1920), čl. 2 a 3.
[271] RUŠČÁK (2008), s. 10.
[272] POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 47.
[273] ÅTLAND (2007), s. 10.
[274] GREINER, Robert. (2011) Russisk protest mot norsk arrestasjon av tråler. In: *NRK.no*. [online] 11-10-01 [cit. 12-04-17]. < http://nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.7816460>.
[275] POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 33.
[276] *Avtalen om avgrensnig og samarbeid i Barentshavet og Polhavet undertegnet*. (2010)

Stále nevyřešený je hraniční spor mezi Ruskem a Spojenými státy v Beringově moři. Již v roce 1990 se oba státy dohodly na kompromisní linii mezi sektorovými nároky Ruska a mediánovým přístupem preferovaným Spojenými státy. Dohoda však dosud nebyla ruskou stranou ratifikována a formálně tedy zatím neplatí. Za hranicí výlučných ekonomických zón obou zemí se nachází rybolovná oblast spravovaná na základě bilaterální dohody z roku 1992, která uvalila v oblasti moratorium na lov tresek.[277]

Spojené státy se také dosud neshodly na vytyčení společné podmořské hranice s Kanadou v Beaufortově moři, které se rozkládá jihovýchodně od Aljašky u pobřeží kanadských teritorií Yukon a Severozápadní teritoria. Spojené státy stejně jako v případě hraničního sporu s Ruskem prosazují mediánovou linii, zatímco Kanada trvá na uplatnění sektorového přístupu. Dosažení shody brání mimo jiné dosud chybějící ratifikace *Úmluvy o mořském právu* Spojenými státy. Pokud by tak učinily, spor by mohl být vyřešen Mezinárodním tribunálem pro mořské právo či dalšími způsoby stanovenými v čl. 287 *Úmluvy*.[278] V srpnu 2009 uvalily Spojené státy navíc moratorium na lov ryb v Beaufortově moři včetně sporné oblasti, nacož Kanada reagovala zasláním protestní nóty.[279]

Další spor, který Spojené státy s Kanadou vedou, se týká severozápadní cesty - sítě námořních koridorů spojujících Beaufortovo a Baffinovo moře skrze Kanadské arktické ostrovy. Zatím je zde využíváno pět námořních tras v závislosti na výchozí a cílové destinaci a ročním období. Kanada prohlašuje tyto trasy za své vnitřní teritoriální vody v souladu s *Úmluvou*, zatímco Spojené státy (a některé další země) trvají na tom, že se jedná o mezinárodní vody.[280] Na důkaz svého rozhodného postoje k této otázce přijal kanadský parlament v roce 2009 dokonce zákon, který přejmenoval severozápadní cestu na Kanadskou severozápadní cestu.[281] Vědecké studie a prognózy počítají s tím, že vlivem globálního oteplování bude severozápadní cesta v následujících letech přístupná po delší období sezóny, možná dokonce celoročně.[282] Důsledkem toho se zvýší její ekonomický potenciál a snahy o její využití se zintenzivní. Spor o právní status tohoto koridoru tak může do budoucna dále nabývat na intenzitě, nicméně je téměř vyloučené, že by tento konflikt překročil hranice diplomatického řešení sporů.

Kanada v současné době také řeší spor s Dánskem v oblasti Naresova průlivu a Lincolnova moře mezi Ellesmerovým ostrovem a severním Grónskem. Obě země se již v roce 1973 shodly na vymezení hranice v této oblasti s výjimkou úseku o délce 875 metrů. V listopadu 2012 oznámily vlády obou zemí dohodu o vymezení hranice v Lincolnově moři,[283] nicméně jde jen o částečný diplomatický úspěch vzhledem ke stále nevyřešenému sporu o necelý kilometr hranice, uprostřed něhož leží

[277] HOEL (2008), s. 42.
[278] *United Nations Convention on the Law of the Sea,* s. 129. [online] [cit. 12-04-18]. <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf>
[279] ÅTLAND (2010), s. 21.
[280] STEJSKAL (2008), s. 16.
[281] PETTERSEN, Trude. (2009) Canada Renames Northwest Passage. In: *The Barents Observer*. [online] 09-12-04 [cit. 12-05-02]. < http://barentsobserver.com/en/sections/briefs/canada-renames-northwest-passage>.
[282] ÅTLAND (2010), s. 21.
[283] *Canada and Kingdom of Denmark Reach a Tentative Agreement on Lincoln Sea Boundary.* (2012) Foreign Affairs and International Trade Canada. [online] 12-11-28 [cit. 13-01-14]. <http://www.international.gc.ca/media/aff/news-communiques/2012/11/28a.aspx?view=d>.

Hansův ostrov o rozloze 1,3 km^2. Důvod, proč oba státy usilují o toto neosídlené území nepatrné rozlohy, je nasnadě – výlučnou ekonomickou zónu lze podle *Úmluvy o mořském právu* vymezovat i kolem ostrovů a v této oblasti se navíc podle řady zdrojů nachází bohatá naleziště ropy.[284] Nepředpokládá se, že by spor o Hansův ostrov přerostl ve vážnější mezistátní konflikt. Spor naopak v posledních letech získal poněkud komický nádech, jelikož ostrov střídavě navštěvují představitelé obou států, vztyčí zde svou státní vlajku a svému soupeři zanechají malou pozornost v podobě tradičního alkoholického nápoje (Dánové brandy a Kanaďané whisky), což naznačuje, že spíše než o vyostřený teritoriální konflikt jde o součást koloritu kanadsko-dánských vztahů.[285]

Dalším dosud nevyřešeným problematickým bodem arktických vztahů je právní status severní cesty, resp. úžin, které jsou součástí této plavební trasy. Rusko prohlašuje úžiny za své teritoriální vody, zatímco Spojené státy tvrdí, že úžiny jsou mezinárodním prostorem, obdobně jako v případě severozápadní cesty. V současné době na severní dopravní cestě platí ruský režim průjezdních poplatků pro všechny obchodní lodě. Ruská námořní společnost Sovkomflot, která se v oblasti těší dominantnímu postavení, v současné době navíc zkoumá možnosti přepravy ropy a plynu na konkrétních úsecích či dokonce po celé délce koridoru, čímž by se propojila ruská naleziště energetických surovin v oblasti západní Sibiře s perspektivními asijskými trhy.[286] Pro Rusko je tedy kontrola severní námořní cesty strategicky důležitá a je nepravděpodobné, že by v dohledné době uznalo mezinárodní nároky na tento prostor či liberalizovalo plavební režim v oblasti.

Výbušný potenciál se skrývá i v samotné *Úmluvě o mořském právu*, podle níž mohou státy uplatňovat své nároky na podmořské území za hranicí 200 nm od základních linií, pokud prokáží, že se jedná o součást jejich kontinentálního šelfu.[287] Všech pět arktických států podniklo výzkum oceánského dna, aby získaly vědecké podklady pro své požadavky. O oprávněnosti těchto požadavků rozhoduje Komise pro hranice kontinentálního šelfu, která dává státům doporučení na základě vědeckých dat a studií dodaných samotným státem. Norsko zaslalo vědeckou dokumentaci spolu s požadavkem na rozšíření své kontinentálního šelfu v roce 2006 a o tři roky později se ze strany Komise dočkalo pozitivní odpovědi.[288] Ruský požadavek vznesený již roku 2001 jako vůbec první z požadavků signatářských států *Úmluvy* byl Komisí vrácen k dopracování z důvodu nedostatku dat a podkladů.[289] Rusko v současné době provádí intenzivní arktický výzkum a svůj požadavek ke Komisi plánuje znovu vznést co nejdříve, nicméně po několika odkladech k tomu ne dříve než v roce 2013, pravděpodobněji až v roce 2014.[290] Stejně tak se očekává, že zbývající arktické státy se připojí se

---

[284] Ibid., s. 21.
[285] FAIRHALL (2010), s. 36.
[286] ÅTLAND (2010), s. 21-22.
[287] POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 47.
[288] Konkrétně si Norsko nárokovalo oblasti Loop Hole v Barentsově moři, Banana Hole v Norském moři a Western Nansen Basin v Severním ledovém oceánu. (*Continental Shelf Submission of Norway in respect of areas in the Arctic Ocean, the Barents Sea and the Norwegian Sea* (2006) Executive Summary. Oljedirektoratet. [online] [cit. 12-04-18]. <http://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/nor06/nor_exec_sum.pdf>.)
[289] *Submissions to the Commission on the Limits of the Continental Shelf.*
[290] Arctic: Loading Russian Content... (2012) In: *Barents Observer*. [online] 12-08-23 [cit. 13-01-14]. <http://barentsobserver.com/en/opinion/arctic-loading-russian-content-23-08>.

svými požadavky v nejbližších letech.[291] Podle posledního vývoje se zdá, že požadavky na prodloužení kontinentálního šelfu směrem k severnímu pólu se budou vzájemně překrývat, což se týká v první řadě Ruska, Dánska a Kanady, které již své plány deklarovaly. Všechny tři státy jsou přesvědčeny, že Lomonosovův hřbet, který se táhne středem Severního ledového oceánu od pobřeží Sibiře přes severní pól směrem k pobřeží Grónska a kanadského Ellesmerova ostrova, je přirozeným prodloužením jejich kontinentálního šelfu.[292] Situaci může dále zkomplikovat ratifikace *Úmluvy o mořském právu* Spojenými státy, která by otevřela cestu americkým požadavkům, které budou s velkou pravděpodobností také narážet na požadavky ostatních aktérů.[293]

Všechny arktické státy v poslední době oznámily zvýšení vojenské aktivity v Arktidě. Rusko avizovalo posílení vojenské přítomnosti k ochraně národních zájmů v regionu, který se má do roku 2020 stát hlavní surovinovou základnou země, kanadský premiér Stephen Harper hovořil o výstavbě nové námořní základny, která má bránit kanadskou suverenitu proti nárokům Dánska, Ruska a dalších potenciálních zájemců o arktické bohatství, a Spojené státy oznámily zintenzivnění aktivit vojenského námořnictva v Severním ledovém oceánu.[294] Norsko v roce 2009 rozhodlo o koupi amerických stíhacích letounů F-35 vhodných pro nasazení v arktických podmínkách. Na jaře téhož roku pak proběhlo rozsáhlé arktické vojenské cvičení zaměřené na boj ve fiktivní zemi Northland.[295] Významným krokem bylo také přesunutí vrchního velitelství norské armády ze Stavangeru do Reitanu ležícího za polárním kruhem.[296] V březnu 2012 pak v severním Norsku proběhlo vůbec nejrozsáhlejší vojenské cvičení za posledních deset let s názvem *Cold Response*, kterého se zúčastnilo více než 16.000 vojáků z patnácti zemí.[297] Dánsko na počátku roku 2010 představilo návrh na zřízení arktického vojenského kontingentu schopného operací ve vodě, na souši i ve vzduchu, který se těší domácí podpoře napříč politickým spektrem.[298]

V poslední době došlo také k několika vojenským incidentům, které vyvolaly napětí mezi arktickými sousedy. V době konání kanadských parlamentních voleb v roce 2005 se jedna z nejmodernějších amerických jaderných ponorek USS Charlotte dva týdny pohybovala pod arktickým ledovým příkrovem v oblasti severního pólu a s velkou pravděpodobností neohlášeně proplula kanadskými

---

[291] V letech 2009 a 2010 vzneslo Dánsko svůj požadavek na rozšíření svého území o oblast kontinentálního šelfu severně, resp. jižně od Faerských ostrovů. (*Submissions to the Commission on the Limits of the Continental Shelf.*) Dánské nároky na rozšíření grónského kontinentálního šelfu směrem k severnímu pólu zatím nebyly formálně vzneseny, nicméně z veřejných prohlášení oficiálních představitelů země je patrné, že tak bude brzy učiněno, nejpozději však v roce 2014. Kanadský požadavek na uznání rozšíření kontinentálního šelfu v oblasti Lomonosova hřbetu se očekává v roce 2013. (FIELDHOUSE, Thomas. (2012) The Scramble for the Arctic. In: *St. Andrews Foreign Affairs Review*. [online] 12-10-30 [cit. 13-01-14]. <http://foreignaffairsreview.co.uk/2012/10/the-scramble-for-the-arctic/>.)
[292] ÅTLAND (2010), s. 23.
[293] ZELLEN (2009), s. 107.
[294] STRANDSBJERG (2010), s. 17.
[295] WALLACE - STAPLES (2010), s. 8.
[296] EMMERSON (2010), s. 103.
[297] *Cold Response 2012*. (2012) Forsvaret.no. [online] [cit. 12-04-21]. <http://forsvaret.no/aktuelt/ovelser/coldresp12/Sider/om.aspx>.
[298] WALLACE - STAPLES (2010), s. 8.

teritoriálními vodami.[299] Den před návštěvou amerického prezidenta Baracka Obamy v kanadské metropoli Ottawě na začátku roku 2009 přeletěly dva ruské strategické bombardéry Tupolev Tu-95 se schopností nést jaderné hlavice Severní ledový oceán a dostaly se na vzdálenost 200 km od kanadské hranice s Aljaškou, kde byly kanadskými stíhačkami donuceny k návratu. Kanada slovy svého premiéra Stephena Harpera vyjádřila hluboké znepokojení nad vzrůstající ruskou agresivitou a incident ostře odsoudila, ačkoli se později ukázalo, že ruské bombardéry kanadský vzdušný prostor nenarušily.[300] V září 2010 došlo k prudkému ochlazení vztahů mezi Moskvou a Washingtonem poté, co pouhých několik metrů nad americkou fregatou USS Taylor plující v Barentsově moři přelétl ruský bojový letoun Il-38 a den nato bojový vrtulník Ka-27.[301] Norsko-ruské vztahy utrpěly šrám na podzim 2007, kdy ruská armáda během svého vojenského cvičení simulovala letecký útok na norské město Bodø.[302] Jen v roce 2008 vzrostla vojenská aktivita Ruska v blízkosti hranice s Norskem o polovinu oproti předchozímu roku.[303] Jen během roku 2011 musely norské stíhačky z důvodu výskytu ruských bombardérů v těsné blízkosti norského vzdušného prostoru vzlétnout celkem třicet-čtyřikrát.[304]

Ačkoli se na první pohled zdá, že nedořešených sporů a příčin k neshodám v Arktidě existuje celá řada, všechny státy arktické pětky několikrát svorně deklarovaly, že respektují pravidla a závazky zakotvené v *Úmluvě o mořském právu*, a to včetně Spojených států, které ji dosud neratifikovaly. Státy zároveň zdůraznily, že není potřeba redefinovat stávající právní rámec upravující vztahy v Arktidě, a odmítly vytvoření specifického právního režimu analogického k antarktické smlouvě. Tímto postojem se státy arktické pětky snaží předejít ztrátě postavení výlučných aktérů v arktickém regionu a zabránit vstupu externích aktérů do tohoto strategicky významného prostoru.

3.1.4.2 Regionální spolupráce v Arktidě

Mezinárodní spolupráce v Arktidě je novodobý fenomén. Hlasy volající po vybudování silné regionální spolupráce arktických států v různých relevantních oblastech narážely během studené války na několik zásadních překážek. Především se jednalo o vojensko-politickou situaci v regionu, který byl stejně jako zbytek světa rozdělen na Východ a Západ a byl považován za strategickou výspu možného útoku proti nepříteli. Vzájemné vztahy mezi oběma bloky byly vysoce sekuritizovány a spolupráce

---

[299] Americká strana deklarovala, že ponorka USS Charlotte plula pouze mezinárodními vodami a nebylo proto nutné žádat kanadskou stranu o povolení. Kanada nicméně považuje prostor v Beaufortově moři za hranicí 12 nm od základní linie pobřeží v místě, kde začíná severozápadní plavební cesta, za své teritoriální vody, zatímco Spojené státy tento výklad rozporují. (WALLACE - STAPLES (2010), s. 4.)

[300] Ibid., s. 3.

[301] ŠTEFAN, Petr. (2010) Ruský letoun postrašil v Arktidě americkou fregatu jako za studené války. In: *iDnes.cz.* [online] 10-09-21 [cit. 12-04-22]. < http://zpravy.idnes.cz/rusky-letoun-postrasil-v-arktide-americkou-fregatu-jako-za-studene-valky-1rj-/zahranicni.aspx?c=A100921_190122_zahranicni_stf>.

[302] STØRE, Jonas Gahr. (2008) *Om forholdet mellom Norge og Russland og utviklingen i Russland*. Projev přednesený na Norském zahraničněpolitickém institutu, Oslo. [online] 08-06-18 [cit. 12-04-22]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/utenriksministeren/2008/russland_nupi.html?id=517424>.

[303] EMMERSON (2010), s. 103.

[304] STAV, Torill Ustad. (2012) I lufta 34 ganger for å kontrollere russiske fly. In: *NRK.no.* [online] 12-01-06 [12-04-22]. <http://www.nrk.no/nyheter/1.7943652>.

napříč železnou oponou, byť v oblastech tzv. *soft security*, z vojenskostrategických důvodů dlouho nepřicházela v úvahu.[305]

Před rokem 1970 byla jedinou nevojenskou mezinárodní aktivitou v regionu (ve smyslu aktivity, o kterou se zajímaly všechny zúčastněné státy) věda a výzkum, ačkoli skutečný mezinárodní svobodný výzkum byl možný pouze na Svalbardu díky špicberské smlouvě.[306] Arktický výzkum byl stejně jako veškeré další aktivity států v regionu determinován výhradně vojensko-strategickými cíli a byl jim bezvýhradně podřízen. V atmosféře *détente* v sedmdesátých letech minulého století se postupně uvolnila vazba mezi vojensko-strategickými zájmy státu a civilními aktivitami a vzájemné kontakty ve vědě a výzkumu, i když dosud velmi omezené a opatrné, se postupně staly impulsem k rozvoji spolupráce v dalších oblastech. V roce 1972 byla podepsána *Smlouva o ochraně životního prostředí* mezi Spojenými státy a Sovětským svazem, která zahrnovala i oblast Arktidy.[307] O rok později podepsaly všechny státy arktické pětky *Dohodu o ochraně ledních medvědů*, která zavedla přísnou regulaci lovu ledních medvědů v Arktidě.[308] Vedle toho bylo v sedmdesátých a osmdesátých letech uzavřeno několik dílčích dohod na bilaterální bázi, které upravovaly různé aspekty vzájemné spolupráce v Arktidě, např. série dohod mezi Sovětským svazem a Norskem o rybolovu v Barentsově moři datujících se od roku 1976, kanadsko-dánská dohoda o ochraně mořského prostředí v oblasti Davisova průlivu a Baffinova moře z roku 1983, kanadsko-americká dohoda o ochraně soba arktického z roku 1987 a kanadsko-americká dohoda o arktické spolupráci z roku 1988, v jejímž jádru stála snaha nalézt kompromis ohledně využívání severozápadní cesty.[309]

Dne 1. října 1987 vystoupil generální tajemník ÚV KSSS Michail Gorbačov se zásadním projevem v Murmansku, ve kterém vyzval arktické státy ke společné snaze o snížení konfliktní atmosféry v oblasti severního pólu a přetvoření Arktidy v zónu míru a spolupráce.[310] Jednalo se de facto o první krok směrem k desekuritizaci vzájemných vztahů v regionu. Na základě Gorbačovovy iniciativy proběhla o rok později v ruském Leningradu konference o budoucnosti arktického výzkumu, která vyslala jasný signál k zahájení arktické mezinárodní spolupráce a vzájemné koordinace aktivit v regionu.[311] Tímto byly ze strany Sovětského svazu učiněny první kroky k oddělení nevojenských a vojenských zájmů státu a k navázání komplexní mezinárodní spolupráce v Arktidě.

Jako první se chopila iniciativy finská vláda, která v přelomovém roce 1989 navrhla vytvoření společných mechanismů ochrany jedinečné arktické přírody a životního prostředí. Výsledkem této snahy bylo přijetí společné *Strategie ochrany arktického životního prostředí (Arctic Environmental Protection Strategy, AEPS)* v roce 1991. Tento dokument nebyl právně závazný, ale vyjádřil politické předsevzetí signatářských států podřídit svou arktickou politiku pravidlům trvale udržitelného

[305] RAJAKOSKI, Esko. (1989) Cooperation to Protect the Environment: The Finnish Initiative. In: BERGER et all (1989), s. 54.
[306] ØSTRENG (1989), s. 118.
[307] Ibid., s. 119.
[308] YOUNG, Oran R. (1998) *Creating Regimes. Arctic Accords and International Governance*. Cornell University Press, London, s. 31.
[309] YOUNG (1998), s. 33.
[310] ØSTRENG (1989), s. 120.
[311] Ibid.

rozvoje.[312] *Strategie ochrany arktického životního prostředí* tímto položila základ pro další prohlubování arktické spolupráce.

Příklad subregionální spolupráce v rámci arktického regionu představuje Barentsova euroarktická rada (Barents Euro-Arctic Council, BAEC) založená z popudu norské vlády v roce 1993. Rada zahrnuje pět skandinávských států (Norsko, Dánsko, Švédsko, Finsko, Island), Rusko a Evropskou komisi, přičemž Kanada, Spojené státy a dalších sedm, převážně evropských, států má status pozorovatele.[313] Spektrum spolupráce stanovené v zakládající *Deklaraci z Kirkenes* je poměrně široké, ačkoli zahrnuje pouze oblasti *soft security* – životní prostředí, infrastrukturu, vědu a technologie, průmysl, turismus, záležitosti původních etnik atd.[314]

V reakci na Gorbačovův murmanský projev otevřely arktické státy v čele s Kanadou i přes prvotní vzájemnou nedůvěru také otázku bezpečnostní spolupráce a kontroly zbrojení v Arktidě. Zpráva Panelu pro kontrolu zbrojení v Arktidě, prezentovaná na kanadsko-sovětské konferenci o arktické spolupráci na podzim roku 1989 v Ottawě, vznesla několik poměrně ambiciózních návrhů včetně vytvoření demilitarizované zóny v centrální oblasti Severního ledového oceánu za hranicí výlučných ekonomických zón, založení Konference o bezpečnosti a spolupráci v Arktidě (Conference on Arctic Security and Cooperation, CSCA) po vzoru KBSE, omezení či úplný zákaz využívání řízených střel s plochou dráhou letu odpalovaných z ponorek (SLCM), uzavření dohody o otevřeném nebi nad Arktidou atd.[315] Události přelomového roku 1989 nicméně odsunuly problematiku arktické bezpečnostní spolupráce a kontroly zbrojení do pozadí a oba vojenské pakty - Severoatlantická aliance i Varšavská smlouva – se plně soustředily na rozhovory o uzavření *Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (CFE),* ke kterému došlo na podzim následujícího roku. Návrhy Panelu pro kontrolu zbrojení v Arktidě tak nebyly z drtivé většiny nikdy realizovány,[316] stejně jako pozdější plány na vytvoření arktické bezjaderné zóny po vzoru antarktické smlouvy z roku 1959.[317]

V roce 1996 byla na základě ottawské deklarace založena Arktická rada (Arctic Council, AC) jako prostředek k posilování vzájemné spolupráce, koordinace a interakce mezi arktickými státy.[318] Jedná se o mezivládní fórum poněkud netradičního formátu – vedle oficiálních vlád osmi států, které mají v Arktidě více či méně přímé zájmy - Rusko, Spojené státy, Kanada, Norsko, Dánsko, Švédsko, Finsko, Island - jsou zde zastoupeny i původní arktické národy formou stálé účasti svých zastřešujících

---

[312] MIKKELSEN – LANGHELLE (2008), s. 25.
[313] *Barents Euro-Arctic Council*. [online] [cit. 12-04-28]. <http://www.beac.st/in_English/Barents_Euro-Arctic_Council/Barents_Euro-Arctic_Council.iw3>.
[314] YOUNG (1998), s. 42.
[315] *Security Co-operation in the Arctic: A Canadian Response to Murmansk*. Report of the Panel on Arctic Arms Control. (1989) Arms Control Centre, Ottawa.
[316] MOLOT, Maureen Appel, HAMPSON, Fen Olser. (1990) *Canada Among Nations, 1989. The Challenge of Change.* Carleton University Press, Ottawa, s. 115-116.
[317] McDONOUGH, Alexa, WARE, Alyn. (2010) *Freeing the Pole sof Nuclear Conflicts? Time for an Arctic Nuclear Weapon Free Zone.* PNND Cadana. [online] [cit. 12-05-02] <http://www.disarmsecure.org/Freeing%20the%20poles%20of%20nuclear%20weapons.pdf>.
[318] KESKITALO (2007), s. 190.

organizací - Arktické athabaské rady, Aleutské mezinárodní asociace, Mezinárodní rady Gwich'in, Inuitské cirkumpolární rady, Ruské asociace původních obyvatel Severu a Sámské rady.[319]

Arktické státy si silně uvědomovaly potřebu fungující vzájemné spolupráce v konfrontaci s prognózami dalšího vývoje regionu ovlivněného globálním oteplováním. Již podpisem *Úmluvy o mořském právu* v roce 1982 byla vytvořena společná právní báze pro mezinárodní spolupráci v různých oblastech.[320] I přes občasnou konfrontační rétoriku i dosud neurovnané teritoriální spory spolu arktické státy úzce spolupracují v oblasti vědeckého výzkumu oceánského dna, který má za cíl shromáždit dostatek kvalitního vědeckého materiálu pro podporu jejich teritoriálních nároků na prodloužení hranic kontinentálního šelfu, jakkoli se tyto nároky mohou v konečném důsledku ukázat jako vzájemně neslučitelné (viz. Mapa 9).[321]

Problémem arktických regionálních organizací je, že se jedná spíše o platformy k setkávání a diskusi o *soft security* tématech nežli o silně institucionalizované a efektivní nástroje mezinárodní spolupráce ve všech oblastech. Tyto organizace jsou plodem optimismu prvních let bezprostředně po skončení studené války, kdy byla témata vojenské a politické bezpečnosti s úlevou odsunuta do pozadí a pozornost se soustředila na rozvíjení spolupráce v nevojenské sféře. V posledních letech se arktická agenda začíná podstatně proměňovat a existující mezinárodní organizace na tento obrat nejsou uzpůsobeny, což nutí aktéry své bezpečnostní zájmy zajišťovat skrze bilaterální spolupráci nebo jiné organizace, např. NATO nebo EU.[322]

S tím, jak se množí informace o pohádkovém bohatství skrývajícím se na dně Severního ledového oceánu, se AC postupně proměňuje v jakousi dvourychlostní organizaci. Lze pozorovat zřetelné posilování spolupráce a vzájemné koordinace mezi státy arktické pětky, a to nikoli v tradičních arktických tématech, ale v tématech tzv. *hard security*, které spojují pojmy jako státní suverenita, národní bezpečnost a národní zájmy.

Za přelomovou událost, která významným způsobem předznamenala budoucí vývoj arktického regionu, je považována třídenní konference v grónském přístavním městě Ilulissat na západě ostrova, která se konala v květnu 2008. Na konferenci byly pozvány pouze státy arktické pětky, což se setkalo se značnou kritikou zbylých členů AC. Nicméně důvod byl nasnadě: hlavním tématem setkání byl závod o arktické zdroje, především ropu a zemní plyn. Ačkoli si arktické státy zatím rozdělují území Severního ledového oceánu mírovou cestou a na závěrečné tiskové konferenci v Ilulissat se jednomyslně zavázaly řešit všechny potenciální překrývající se územní nároky a hraniční spory v duchu spolupráce a platného mezinárodního práva, pohled do historie kolonialismu, ke kterému je někdy arktická politika regionálních hráčů přirovnávána, napovídá, že politický či vojenský konflikt není stoprocentně vyloučen, a to ani v případě vyspělých a „civilizovaných“ zemí.[323]

---

[319] *Permanent Participants.* The Arctic Council. [online] [cit. 12-02-20]. <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/permanentparticipants>.
[320] Např. v oblasti podmořského výzkumu, archeologického a historického výzkumu, těžby surovin, budování a inovace dopravních prostředků a infrastruktury atd. (POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 29-69).
[321] STRANDSBJERG (2010), s. 17.
[322] OSICA (2010), s. 34-39.
[323] ZELLEN (2009), s. 104.

Konference v Ilulissat zřetelně ukázala jednu do budoucna velmi podstatnou skutečnost: přítomné arktické státy vytvořily jakousi skupinu G-5, resp. A-5, s ambicemi kontrolovat arktické zásoby nerostných surovin, námořní trasy a regulaci ochrany životního prostředí.[324] Všichni účastníci konference se jasně vyslovili proti jakýmkoli snahám o redefinici stávajícího právního rámce a odkázali na *Úmluvu o mořském právu* jako na dostatečně pevný a stabilní právní základ pro budoucí aktivity v regionu.[325] Se zřetelem k očekávanému nárůstu lidské aktivity v oblasti demonstrovaly státy arktické pětky své odhodlání dále prohlubovat a posilovat regionální spolupráci založenou na vzájemné důvěře a transparentnosti.[326] I přes tato deklaratorní prohlášení ilulissatská konference ukázala, že Rusko, Spojené státy, Kanada, Norsko a Dánsko jsou připraveny plně vykonávat svou suverenitu v oblasti a nehodlají se jí vzdát ve prospěch žádného jiného státu, mezinárodní organizace či dokonce kmenové jednotky.[327] Deklaraci z Ilulissat je tak možné tlumočit také jako jemné varování externím aktérům, kteří mají o Arktidu zájem, především Číně, jejíž polární výzkumný program má být pravděpodobně důkazem jejích velmocenských aspirací a zároveň pokusem o získání vlastních vědeckých dat, kterými může čínská vláda zasahovat do budoucích teritoriálních sporů a tak ovlivňovat jejich výsledky ve svůj prospěch.[328]

Vzájemné vztahy regionálních hráčů v arktickém komplexu nejsou tedy zcela idylické, nicméně jednohlasně deklarovaný závazek dodržování platného mezinárodního práva se zdá být zárukou, že vzájemné rozepře budou i do budoucna řešeny výhradně mírovými prostředky. V pojmech tří wendtovských kultur anarchie lze arktický region označit za lockovský typ bezpečnostního režimu, kde se sice jednotky zatím nepřestaly vzájemně považovat za bezpečnostní hrozbu, nicméně dodržují dílčí dohody uzavřené v zájmu částečného omezení bezpečnostních dilemat.

Doylova teorie demokratického míru říká, že demokratické státy mezi sebou neválčí. Klíčovým faktorem této teorie je nicméně to, jak je demokratičnost definována. Pokud je kritérium demokratičnosti splněno ve všech případech, kdy státy považují za demokratické samy sebe, je podle této teorie mír v Arktidě zajištěn. Pokud je však kritériem demokratičnosti to, zda státy považují za demokratické sebe navzájem, situace se poněkud komplikuje.[329] Přestože se Rusko k demokratickým principům oficiálně hlásí[330] a ostatní arktické státy tuto skutečnost ve svých oficiálních prohlášeních směrem k Rusku akceptují, je patrné, že o demokratičnosti Ruska panují nadále jisté pochybnosti a Putinovo druhé volební období zatím dává tušit, že se tyto pochybnosti budou nadále prohlubovat.

Vzhledem ke stále vzrůstající asertivitě Ruska v arktických otázkách doprovázené občasnými incidenty nepřátelského charakteru nelze do budoucna vážnější konflikt v Arktidě zcela vyloučit. Rusko jako

---

[324] Ibid., s. 104.
[325] Tato skutečnost je zajímavá především v konfrontaci s pozicí Spojených států, které zatím *Úmluvu o mořském právu* neratifikovaly. (Ibid, s. 105).
[326] Ibid., s. 105.
[327] Ibid., s. 106.
[328] Ibid., s. 106-107.
[329] DRULÁK (2010), s. 84.
[330] *The Constitution of the Russian Federation*, čl. 1. [online] [cit. 12-04-22]. <http://www.constitution.ru/en/10003000-02.htm>.

jediný z arktických států vede teritoriální spor se všemi zbylými regionálními hráči a je dlouhodobě nejméně stabilním prvkem v regionální bezpečnostní dynamice. Není sice příliš pravděpodobné, že by Arktida v blízké budoucnosti byla svědkem přímého ozbrojeného střetu, lze ale očekávat, že se vzájemné vztahy mezi arktickými státy budou s postupujícím odtáváním ledového příkrovu a vzrůstající otevřeností Arktidy lidské aktivitě dále komplikovat.

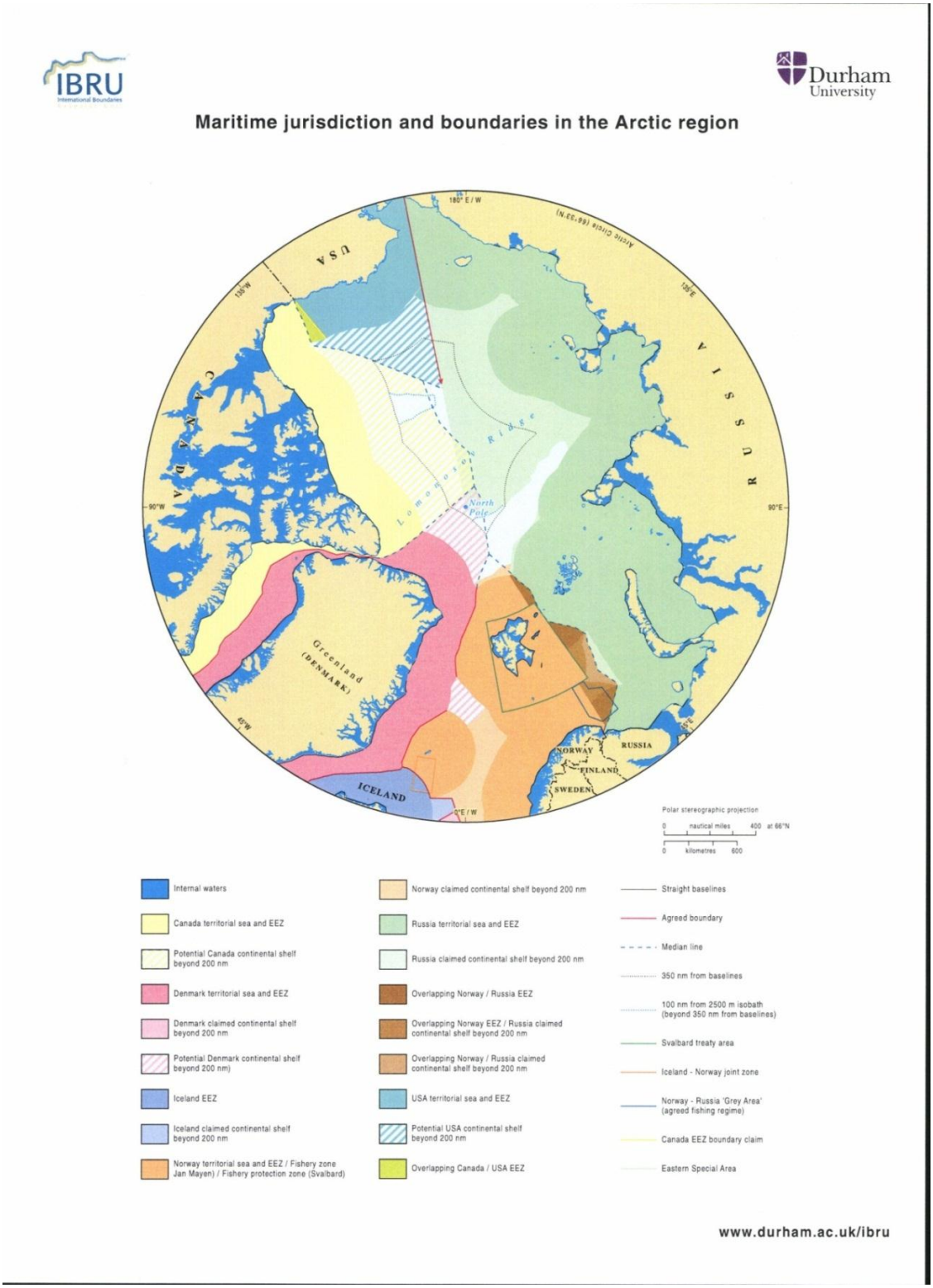

Mapa 9. Hranice teritoriálních vod a územní požadavky arktických států v Severním ledovém oceánu. Zdroj: *Maritime Jurisdiction and Boundaries in the Arctic Region.* Durham University. [online] [cit. 12-04-20]. <http://www.dur.ac.uk/ibru/resources/arctic/>.

3.2 Identifikace hlavních procesů sekuritizace v rámci arktického regionu

Na základě analýzy provedené v předchozí kapitole bylo zjištěno, že arktický bezpečnostní komplex svou strukturou odpovídá všem čtyřem konstitutivním prvkům *základní struktury* regionálního bezpečnostního komplexu. Pro potvrzení či vyvrácení existence komplexu je nicméně klíčový vysoký stupeň vzájemné bezpečnostní provázanosti na bázi sdílených sekuritizačních a desekuritizačních procesů.

Sekuritizace je definována jako intersubjektivní proces, kterým se z konkrétního tématu stává *„existenční hrozba, jež si žádá mimořádná opatření a ospravedlňuje konání vybočující ze standardních mantinelů politických procedur."*[331] Sekuritizační akt spočívá v posunu konkrétního tématu z kategorie politizovaného do kategorie sekuritizovaného. Hybateli procesu sekuritizace jsou *aktéři sekuritizace* a předměty přímého existenčního ohrožení, které mají oprávněný požadavek na přežití, jsou *referenčními objekty bezpečnosti*.[332] V teoretické rovině je možné představit si v roli aktéra sekuritizace různé entity, nicméně v praxi tuto roli ve většině případů sehrávají političtí vůdci, byrokratické aparáty, vlády, lobbisté a nátlakové skupiny.[333] Důležitým předpokladem úspěšné sekuritizace je totiž to, aby sekuritizační aktér disponoval vůči relevantnímu publiku dostatečně silnou autoritou, kterou jej přesvědčí k podpoře jeho kroků.[334]

Koncept sekuritizace zavádí do teorie diskursivně konstruovanou bezpečnost. Diskurs, jehož prostřednictvím je konkrétní téma označeno za existenční hrozbu a konkrétní referenční objekt prohlášen za ohrožený, je pouze prvním sekuritizačním krokem. K plnohodnotné sekuritizaci tématu je nutné přijetí tohoto aktu relevantním publikem, což dodává sekuritizačním aktérům potřebnou legitimitu k užití mimořádných prostředků na potlačení této hrozby.[335] Je potřeba zdůraznit, že sekuritizace neznamená automaticky militarizaci, tedy že mimořádnými prostředky nemusí být vždy nutně vojenská síla. Buzan a spol. komentují použití mimořádných prostředků takto: *„Aktér si takto vyhrazuje [...] právo porušit normální pravidla politické hry (například v podobě utajeného jednání, vymáhání zvláštních daní či nestandardní branné povinnosti, omezení jinak neporušitelných práv nebo nasměrování společenských sil a zdrojů ke konkrétnímu cíli). „Bezpečnost" tedy představuje autoreferenční druh jednání, protože právě prostřednictvím tohoto jednání se z daného tématu stává bezpečnostní problém - nikoliv nutně proto, že určitá existenční hrozba skutečně existuje, nýbrž proto, že téma je jako takový typ hrozby prezentováno."*[336]

Opakem procesu sekuritizace je desekuritizace, což je krok, kdy se téma z oblasti sekuritizovaného vrací do oblasti politické diskuse, kompromisu a vyjednávání.[337] Děje se tak v rámci diskursu, a to buď

---

[331] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 34.
[332] BUZAN - HANSEN (2009), s. 214.
[333] Ibid., s. 214.
[334] WÆVER, Ole. (1998) Securitization and Desecuritization. In: LIPSCHUTZ, Ronnie D. (ed.). (1998) *On Security*. Columbia International Affairs Online. [online] [cit. 12-04-26]. <http://library.northsouth.edu/Upload/On%20Security.pdf>.
[335] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 34-36.
[336] Ibid., s. 34-35.
[337] BUZAN – HANSEN (2009), s. 216-217.

explicitně, označením dosud sekuritizovaného tématu za bezpečnostně méně významné, nebo nepřímo odklonem pozornosti k jiným tématům, která jsou následně sekuritizována na úkor toho původního. Desekuritizované téma již neospravedlňuje užití výjimečných prostředků k minimalizaci bezpečnostní hrozby, protože samo již bezpečnostní hrozbou není.[338]

Buzan a spol. dále upozorňují na to, že z důvodu intersubjektivní povahy procesu sekuritizace nelze stanovit jeho přesnou definici či konkrétní kritéria. *„Předmětem výzkumu je politický diskurs a politická konstelace: [...] Pokud se aktér sekuritizace dokáže tvrzením o prioritě a naléhavosti existenční hrozby osvobodit od jinak závazných pravidel a procedur, stáváme se svědky úspěšné sekuritizace.“* Navíc není ani nutné, aby byla mimořádná opatření skutečně realizována – stačí, aby existoval všeobecný souhlas, který by legitimizoval mimořádné kroky, které by za normálních okolností byly neakceptovatelné.[339] Důležitým prvkem je také dopad konkrétního procesu sekuritizace na vztahy mezi ostatními aktéry v regionu, jelikož sekuritizací se daná jednotka *„vzdává běžných společenských a politických nástrojů v podobě intersubjektivně – tedy i ostatními jednotkami – sdílených a přijímaných pravidel.“*[340]

Regionální bezpečnostní komplex je podle definice *„skupina jednotek, jejichž nejvýznamnější sekuritizační a desekuritizační akty (případně oboje) jsou natolik provázané, že bezpečnostní problémy každé z nich nelze přiměřeným způsobem analyzovat či řešit odděleně*.“[341] Matici vzájemně provázaných bezpečnostních vztahů uvnitř komplexu lze odhalit ve třech krocích. Prvním krokem je určit úspěšně dokončené procesy sekuritizace, případně desekuritizace některou z jednotek komplexu. V druhém kroku jsou sledovány interakce jednotek uvnitř komplexu vyvolané úspěšnými sekuritizačními, případně desekuritizačními akty. Třetím krokem je určení výsledné matice zahrnující všechny významné bezpečnostní interakce vyvolané úspěšnými procesy sekuritizace a desekuritizace. Tento propletenec vzájemných bezpečnostních vztahů představuje konstitutivní jádro regionálního bezpečnostního komplexu.[342]

Je třeba tedy zkoumat, kdo dokáže o bezpečnosti úspěšně hovořit, v souvislosti s jakými tématy, za jakých podmínek a s jakými výsledky.[343] Zkoumání sekuritizace v různých sektorech pak vyžaduje přijetí předpokladu, že *„bezpečnost je obecným termínem, jenž má distinktivní význam, ovšem nabývá různých forem. Bezpečnost obecně znamená přežití tváří v tvář existenčním hrozbám, jenže zdroje a podstata těchto hrozeb se budou v jednotlivých sektorech lišit.“*[344]

---

[338] BUZAN – WÆVER (2003), s. 489.
[339] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 35-36.
[340] Ibid., s. 37.
[341] Ibid., s. 230.
[342] BUZAN – WÆVER (2003), s. 73.
[343] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 38.
[344] Ibid., s. 38-39.

3.2.1 Vojensko-politický sektor

Spojení vojenského a politického sektoru bezpečnosti vychází z Buzanova tvrzení o úzké provázanosti těchto dvou sektorů: *„Vzájemné působení vojenských kapabilit států je jako celek hluboce podmíněno politickými vztahy mezi nimi. Na mezistátní úrovni se agenda vojenské bezpečnosti týká primárně způsobu přípravy na užití ozbrojené síly a také toho, jak jejich jednání interpretují ostatní státy a jak na ně reagují.“*[345] Tato teze je založena na přesvědčení, že logika vojenských hrozeb v interakci dvou jednotek v mezinárodním systému je funkcí vzájemného působení jejich vojenského potenciálu a stupně přátelství a nepřátelství.[346] Pokud je vojenský potenciál jednotek vysoký a zároveň jejich vzájemný vztah problematický nebo přímo nepřátelský, pravděpodobnost toho, že se navzájem budou vnímat jako vojenské hrozby, je vysoká.

Politický sektor bezpečnosti je v jistém smyslu nejširší kategorií, jelikož veškerá bezpečnost má politický charakter a všechny hrozby a reakce na ně vznikají v politické sféře a jsou definovány jejím slovníkem. *„Politizace hrozby je z povahy věci politickou záležitostí, z čehož plyne, že sekuritizace je rovněž politickým aktem.“*[347] To platí pro hrozby vojenského charakteru stejně jako pro hrozby ekonomické, environmentální a společenské.

Zároveň je ale politická bezpečnost jakousi reziduální kategorií pro ty hrozby, které nelze zařadit do ostatních sektorů. Buzan a spol. tvrdí, že *„stát sestává ze tří složek: ideje státu, fyzické základny a institucí.“* Většina hrozeb namířených vůči fyzické základně státu je vojenského, ekonomického nebo environmentálního charakteru, takže v politickém sektoru zbývají pouze ideje a instituce. Tmelící ideou státu je občanský nacionalismus (v některých případech etnonacionalismus) a politická ideologie. Terčem politických hrozeb pak může být vládní struktura prostřednictvím útoku na ideologii, která jí poskytuje legitimitu, územní integrita státu či přímo existence samotného státu zpochybněním jeho práva na autonomii a nezávislost. Široce uplatňovaným konceptem, jehož optikou státy tyto hrozby vnímají, je státní suverenita.[348]

Ve vojenském sektoru si stále nejvýznamnější, i když ne nutně jediné, postavení referenčního objektu bezpečnosti zachovává stát, stejně tak jako funkci sekuritizačního aktéra nejčastěji vykonávají političtí představitelé státu. Je tomu tak proto, že *„státy obecně disponují mnohem rozsáhlejšími vojenskými prostředky než kterýkoli jiný aktér, [...] [a] jejich politické elity se právní a politickou cestou dostaly do pozice přednostních uchazečů o legitimní právo užití síly uvnitř státních hranic i mimo ně.“*[349] Buzan a spol. tvrdí, že za určitých okolností může docházet k sekuritizaci vojenských hrozeb i na systémové, subsystémové i substátní úrovni. V abstraktní rovině mohou být za referenční objekty vojenské bezpečnosti prohlášeny také obecně přijímané principy, jako je zákaz neútočení nebo zákaz šíření zbraní hromadného ničení, v rovině politické bezpečnosti pak lidská práva nebo mezinárodní právo,

[345] Ibid., s. 64. Buzan dokonce v několika předchozích pracích sektory bezpečnosti zhutnil do vojensko-politického a politicko-společenského. (Ibid., s. 165-166.)
[346] Ibid., s. 71.
[347] Ibid., s. 166.
[348] Ibid., s. 175-176.
[349] Ibid., s. 61-62.

přičemž v roli aktéra sekuritizace si lze v tomto případě představit např. představitele mezinárodních organizací.[350]

Víceméně to samé platí i pro politický sektor. Převládající formou politické organizace je v současném mezinárodním systému teritoriálně definovaný stát, který zároveň představuje hlavní referenční objekt politické bezpečnosti. Mezi další referenční objekty lze za určitých okolností zařadit vznikající kvazisuperstáty typu Evropské unie nebo politicky organizované skupiny bez vlastní státnosti, které dosáhly dostatečné míry politické institucionalizace a disponují poměrně vysokým stupněm donucovací moci, i když nikoli v podobě oficiálně uznávané mezinárodním společenstvím (kmeny, etnické a národnostní menšiny, klany, případně transnacionální hnutí). Díky maximální loajalitě svých členů a nezpochybňované donucovací moci mají tyto jednotky kapacitu k realizaci sekuritizačních kroků. Aktéry sekuritizace jsou pak představitelé státu nebo kvazisuperstátu, případně vůdci politicky institucionalizovaných skupin.[351] Předmětem politické bezpečnosti je podle Buzana nevojenské ohrožení suverenity politických jednotek.[352]

Co se týče vnímání a charakteru hrozeb, pocity ohrožení a vlastní zranitelnosti jsou podle Buzana spíše dílem sociální konstrukce než odrazem objektivní reality, nicméně některé objektivní faktory zejména historické, geografické, materiální, politické a ideologické povahy pomáhají úspěšné sekuritizaci více než jiné. Silně vyzbrojená sousední země s dlouhou tradicí expanzivních válek a agresivních výbojů bude jako vojenská hrozba pochopitelně vykreslována mnohem snadněji než lehce vyzbrojené státy s dlouhodobě mírovou orientací, přičemž s narůstající zeměpisnou vzdáleností je ohrožení méně intenzivní a obrana proti němu snadnější (s výjimkou hrozby útoků zbraněmi dlouhého doletu).[353]

Ve vojenském sektoru hraje regionální bezpečnostní dynamika prominentní roli, zatímco dynamika politického sektoru regionálně definované komplexy sama o sobě nevytváří. Za určitých okolností mohou nicméně některá bilaterální či trilaterální témata politické bezpečnosti získat i regionální rozměr, *„poněvadž ostatní aktéři operující pod totožným souborem politických principů zaujmou vyhraněné pozice, a to na základě svého zájmu buď o konkrétní výsledek sporu, nebo o dopad těchto principů“*.[354] Za takový případ můžeme označit právě např. problematiku teritoriálních sporů a neshod ohledně výkonu suverénních práv v konkrétních částech Severního ledového oceánu.

Strategická důležitost Arktidy, přetrvávající spory o hranice a suverenitu nad částmi území v Severním ledovém oceánu a obrovský ekonomický potenciál oblasti bohaté na ropu, zemní plyn i další významné suroviny, živé mořské zdroje i výhodné námořní trasy a plavební koridory činí z Arktidy na první pohled vhodný objekt sekuritizace. V době studené války byla militarizace strategicky výhodných oblastí Arktidy a teritoriální spory v Severním ledovém oceánu sekuritizovány v kontextu boje mezi Východem a Západem. Na začátku devadesátých let došlo k uvolnění doprovázenému

[350] Ibid., s. 65-68 a 165.
[351] Ostatní skupiny, které tyto dvě podmínky nesplňují, náleží do sektoru společenské bezpečnosti. (Ibid., s. 170-171.)
[352] Ibid., s. 165-169.
[353] Ibid., s. 70-72.
[354] Ibid., s. 187-188.

širokou desekuritizací vzájemných vztahů, ale historicky zakotvené napětí mezi Ruskem a západními státy integrovanými v NATO nikdy úplně nevymizelo. Naopak, v druhé polovině devadesátých let došlo k několika krizím, zejména v souvislosti s první vlnou rozšíření aliance a následným zásahem v Kosovu, a od nástupu Vladimira Putina k moci ruské vztahy se Západem dále ochladly, což se promítlo také do podoby bezpečnostní dynamiky arktického regionu.[355]

Po krátkém intermezzu v devadesátých letech, kdy se Rusko potýkalo s vážnými ekonomickými a vnitropolitickými problémy, se země pod vedením Vladimira Putina opět hlásí o své místo. Ruské ambice směřující ke znovuzískání někdejšího velmocenského postavení lze jen stěží přehlédnout, ačkoli názory na způsob, jakým se země snaží tohoto cíle dosáhnout, se různí. Sergei Medvedev z Marshallova centra bezpečnostních studií v Garmisch-Partenkirchenu tvrdí, že Putin redefinoval tradiční paradigma ruské zahraniční politiky založené na prioritě teritoriální kontroly, které byla přisuzována klíčová strategická hodnota, zatímco smlouvy, aliance a normy byly jakožto součást zahraničněpolitické taktiky proměnlivé a nestálé, a obrátil tento poměr tak, že za primární národní zájem označil domácí prosperitu, efektivní vládnutí a fungující vztahy se Západem[356], zatímco teritorium se stalo taktickým nástrojem jeho nové zahraniční politiky.[357]

Toto přesvědčení lze ale poměrně úspěšně zpochybnit právě poukazem na ruskou arktickou politiku. Velká část západních i domácích odborníků tlumočí současnou zahraniční politiku putinovského Ruska jako snahu o znovunabytí postavení globální supervelmoci.[358] S tím také koresponduje jednoznačně deklarované odhodlání aktivně hájit ruské zájmy a úspěšně vznášet teritoriální požadavky v Arktidě, kterou Rusové tradičně považují za sféru svých zájmů. Zatímco od skončení studené války do roku 2006 zaregistrovalo Severoamerické velitelství protivzdušné obrany (NORAD) maximálně dvanáct přeletů ruských hlídkových letounů v Arktidě, jen v letech 2007 až 2009 se tento počet zvýšil na třicet.[359] V současné době operuje ve vodách Severního ledového oceánu více ruských válečných lodí než v roce 1991, těsně po skončení studené války.[360] Také ruská vlajka umístěná na dně Severního ledového oceánu je v dnešní době sice poněkud nestandardním nástrojem zahraniční politiky, ale zároveň více než výmluvným symbolem ruských ambicí.

---

[355] MEDVEDEV, Sergei. (2004) *Rethinking the National Interest: Putin´s Turn in Russian Foreign Policy.* George C. Marshall Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen, s. 42-45.

[356] V této souvislosti je často zmiňováno, že Vladimir Putin byl prvním státníkem, který vyjádřil americkému prezidentu Bushovi soustrast a podporu po teroristických útocích 11. září, což bylo bezprostředně poté částí akademiků a komentátorů interpretováno jako definitivní přimknutí Ruska k západu. (SHEVTSOVA, Lilia. (2002) Putin´s Russia: Challenges of Transformation and Integration. In: MEDVEDEV, Sergei, KONOVALOV, Alexander, OZNOBISHCHEV, Sergei (eds.). (2002) *Russia and the West at the Millenium. Global Imperatives and Domestic Policies.* George C. Marshall European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen, s. 66.)

[357] MEDVEDEV (2004), s. 55-57.

[358] LANGHELLE – HANSEN (2008), s. 322, ZYSK, Katarzyna. (2010) Russia´s Arctic Strategy: Ambitions and Constraints. In: *Joint Force Quarterly*, roč. 57, č. 2, s. 108. [online] [cit. 12-04-29]. <http://www.ndu.edu/press/lib/images/jfq-57/zysk.pdf>, WALLACE – STAPLES (2010), s. 5, HUEBERT, Rob. (2009) Canadian Arctic Sovereignty and Security in a Transforming Circumpolar World. In: *Foreign Policy for Canada´s Tomorrow*, č. 4, s. 23. [online] [cit. 12-01-05]. <http://www.opencanada.org/wp-content/uploads/2011/05/Canadian-Arctic-Sovereignty-and-Security-Rob-Huebert1.pdf>, SKOGRAND (2008), s. 11, BAEV (2010), s. 26 a další.

[359] WALLACE – STAPLES (2010), s. 4.

[360] SUTER, Keith. (2010) Arctic Politics are Getting Warmer: A New Scramble for territory? In: *Contemporary Review*, roč. 292, č. 1697, s. 191.

Na jaře 2009 Kreml přijal novou národní bezpečnostní strategii do roku 2020, která za jednu z hlavních bezpečnostních hrozeb označila soupeření o energetické zdroje,[361] přičemž otevřeně připustila užití vojenské síly k potlačení případných konfliktů v blízkosti ruských hranic: *„Nemůžeme vyloučit použití síly při řešení problémů, které vyvstávají ze soupeření o zdroje."*[362] Arktidu spolu s regionem Blízkého východu, střední Asie a Kaspického moře explicitně označila strategie jako oblast potenciálního konfliktu.[363]

Ruská zahraničněpolitická strategie pro oblast Arktidy představená o necelý rok dříve demonstruje snahu Ruska upevnit své postavení vůdčího aktéra v arktickém regionu. Strategie formuluje ambiciózní cíl přetvořit ruskou Arktidu do roku 2020 v hlavní surovinovou základnu země. Prezident Medvěděv na jaře roku 2010 prohlásil, že *„pokusy zamezit Rusku přístup k arktickým surovinovým polím jsou nepřípustné a v rozporu s mezinárodním právem, zvláště pokud bereme v úvahu geografickou polohu a historii naší země."*[364] S tím souvisí také snaha o efektivní využití severní námořní cesty, na kterou si Rusko činí právní nárok, což zdůrazňuje i ve své arktické strategii. Jakékoli pokusy o změnu právního statusu severní cesty směřující k jejímu přetvoření v mezinárodní plavební koridor označilo Rusko za přímé ohrožení svých národních zájmů.[365]

Ačkoli tyto strategické dokumenty oproti předchozím letům obsahují méně přímých zmínek o použití vojenské síly a ruská armáda je v rámci regionu stále nejméně modernizovaná a technologicky vybavená, výrazně asertivní rétorika oficiálních představitelů Ruska spolu s několika demonstrativními akty, jež měly za cíl nenechat nikoho na pochybách, že Rusko nespouští zrak ze severního pólu a je odhodláno bránit své zájmy v Arktidě, výrazně snížily práh citlivosti ostatních arktických aktérů na ruskou zahraniční politiku a aktualizovaly otázku jejich vojenské přítomnosti a připravenosti k obraně národních zájmů v oblasti severního pólu.[366] Razantní reakce některých arktických států - především Kanady - na přelety ruských strategických bombardérů nad severním pólem a podobné incidenty tyto akce z pohledu Ruska zpětně ospravedlňují, a tato vzájemně se podněcující dynamika může v konečném důsledku vyústit i v silnou militarizaci regionu.[367]

Kanadští představitelé reagují v posledních letech na ruskou asertivní arktickou politiku velmi silně, ačkoli oficiální strategické a zahraničněpolitické dokumenty kanadské vlády pro arktickou oblast tomu příliš nenasvědčují a Rusko v kontextu bezpečnostních hrozeb nebo vnější vojenské či politické

---

[361] SCHRÖDER, Henning. (2009) Russia´s National Security Strategy to 2020. In: *Russian Analytical Digest*, Research Centre for East European Studies Bremen and Centre for Security Studies Zürich, č. 62, s. 3. [online] 09-06-18 [cit. 12-04-29]. <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=101960>.
[362] BAEV (2010), s. 18.
[363] FAIRHALL (2010), s. 55.
[364] PETTERSEN, Trude. (2010) Restrictions of Russia´s Access on Arctic Fields Inadmissible – Medvedev. In: *The Barents Observer*. [online] 10-03-17 [cit. 12-05-02]. <http://barentsobserver.com/en/sections/articles/restriction-russias-access-arctic-fields-inadmissible-medvedev>.
[365] TRENIN, Dmitri. (2010) The Arctic: A Front for Cooperation not Competition. In: TRENIN – BAEV, (2010), s. 9.
[366] ZYSK (2010), s. 109.
[367] ZYSK (2010), s. 110.

hrozby obecně téměř nezmiňují a zaměřují se především na oblast *soft security*.[368] To, že Arktida patří mezi hlavní priority kanadské zahraniční politiky, je ovšem nesporné. *První obranná strategie Kanady* z roku 2008 Arktidu zmiňuje stejně často jako Afghánistán (jedenáctkrát ve srovnání s dvanácti zmínkami o Arktidě), zatímco například globální terorismus jen osmkrát.[369] Pro oblast politické bezpečnosti je relevantní především odvolávání se na nutnost obrany kanadské suverenity v Arktidě s tím, že *„s rostoucí aktivitou v zemích i vodách světového severu bude nadále vzrůstat životně důležitá úloha armády v demonstrování aktivní kanadské přítomnosti v tomto potenciálně surovinově bohatém regionu a v asistenci ostatním vládním složkám jako například pobřežní stráži při potlačování jakýchkoli hrozeb, které mohou vyvstat."*[370] Již v červenci 2007 kanadský premiér Harper zdůraznil naléhavou nutnost chránit kanadskou suverenitu v Arktidě následovně: *„Svými zásobami diamantů a stříbra až po měď a zinek přitahuje Sever mezinárodní pozornost, kapitál, lidskou aktivitu a rozvoj. A není přehnané říci, že potřeba prosazovat naši suverenitu a chránit naši teritoriální integritu v Arktidě – tak, jak ji chápeme my – nebyla nikdy více naléhavá."*[371]

Do tohoto kontextu zapadají i oficiální vyjádření kanadských představitelů přímo k otázkám ruského angažmá v Arktidě. Podplukovník kanadské armády Craig Braddon označil stále častější přelety ruských strategických bombardérů nad Severním ledovým oceánem v těsné blízkosti vzdušného prostoru arktických členů Severoatlantické aliance za agresivní a nepřátelské akty, které potvrzují návrat studenoválečné taktiky do ruského zahraničněpolitického myšlení.[372] Na začátku roku 2009 okomentoval premiér Harper jeden z těchto incidentů následovně: *„Jak jsem již učinil několikrát v minulosti, musím vyjádřit hluboké znepokojení své vlády nad vzrůstající agresivitou Ruska ve světě a nad opakovaným narušováním našeho vzdušného prostoru. Budeme bránit náš vzdušný prostor, a máme také společné závazky k obraně kontinentu se Spojenými státy. Tyto závazky budeme plnit."*[373] Ačkoli se později ukázalo, že v tomto konkrétním případě k narušení vzdušného prostoru nedošlo, výrok premiéra Harpera ukazuje, že kanadská vláda má z Ruska obavy a považuje jeho asertivní zahraniční politiku za potenciální hrozbu. Rusko se proti „démonizující" rétorice kanadské vlády ostře ohradilo a prohlásilo celý incident za uměle vyvolanou frašku, který poškozuje vzájemné vztahy obou zemí.[374]

V létě 2011 uspořádala Kanada masivní arktické vojenské cvičení Nanook, během kterého její ministr obrany Peter MacKay prohlásil, že Kanaďané *„mají v plánu využívat Arktidu, která je důležitou*

---

[368] *Canada´s Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future.* (2009) Government of Canada. [online] [cit. 12-04-30]. <http://www.northernstrategy.gc.ca/cns/cns.pdf>, *Statement on Canada´s Arctic Foreign Policy.* (2010) Government of Canada. [online] [cit. 12-04-30]. <http://www.international.gc.ca/polar-polaire/assets/pdfs/CAFP_booklet-PECA_livret-eng.pdf>.

[369] *Canada´s First Defence Strategy*. (2008) National Defence. [online] [cit. 12-04-30]. <http://www.forces.gc.ca/site/pri/first-premier/June18_0910_CFDS_english_low-res.pdf>.

[370] *Canada´s First Defence Strategy* (2008), s. 8.

[371] ZELLEN (2009), s. 95.

[372] BRADDON, Craig, LCol. (2009) The True North Strong and Free for the Taking? The Need for Canada to Apply the Whole of Government Approach in the Pursuit of Arctic Security. In: *Canadian Army Journal*, roč. 12, č. 2, s. 64-65.

[373] WATSON, Scott. (2011) *Arctic Sovereignty in Canada: A Case of Succesful or Failed Securitization?* Canadian Political Science Association Annual Convention. [online] [cit. 12-05-01] < http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2011/Watson.pdf>.

[374] ROSAMOND (2011), s. 46.

součástí naší země, a naše přítomnost v oblasti bude nadále stoupat.“[375] Ruský deník *Pravda* v reakci na to zveřejnil ostrou kritiku „napoleonských“ plánů Kanady, *„usilujících o vytlačení Ruska z Arktidy“* a vojenské cvičení odsoudil následujícími slovy: *„Je jasné, před kým se chce Kanada v Arktidě bránit. Spojené státy, Dánsko a Norsko mají přístup k Severnímu ledovému oceánu a jsou zároveň členy NATO. Zbývá jen Rusko.“*[376]

Ať je kanadská „rusofobie“ či „dráždění medvěda“, jak současnou kanadskou zahraniční politiku vůči Rusku označují někteří komentátoři a akademici,[377] vyjádřením skutečných bezpečnostních obav nebo pouhou zástěrkou pro ospravedlnění použití mimořádných prostředků (např. finančních a personálních v případě posilování vojenské přítomnosti v Arktidě a modernizace armády s cílem zvýšit její akceschopnost v arktických operacích), lze ji označit za příklad úspěšné sekuritizace. Průzkum veřejného mínění před předčasnými volbami do kanadského parlamentu v květnu 2011 ukázal, že více než polovina Kanaďanů považuje Arktidu za nejvyšší zahraničněpolitickou prioritu země. Nadpoloviční většina dotázaných také vyjádřila podporu posílení vojenské přítomnosti na severu k ochraně kanadské Arktidy před vnější hrozbou.[378] V řadě již třetí vítězství Konzervativní strany premiéra Harpera, který díky vysokému volebnímu výsledku v posledních parlamentních volbách poprvé sestavil většinovou vládu, lze ve světle výsledků předvolebního průzkumu interpretovat jako úspěšně dokončený proces sekuritizace hrozby, které Kanaďané ze svého pohledu v Arktidě čelí – stoupající agresivitě a sílící vojenské přítomnosti Ruska v regionu.

I přes přetrvávající teritoriální spory Kanada ve své arktické politice spoléhá na silné partnerství se Spojenými státy, zejména v obranné a bezpečnostní rovině, ale také například v oblasti podmořského výzkumu.[379] Současná arktická politika Spojených států vychází z prezidentské směrnice přijaté prezidentem Georgem Bushem těsně před odchodem z funkce na počátku roku 2009, která se odvolává na *„široké a fundamentální bezpečnostní zájmy Spojených států v Arktidě, které jsou připraveny tyto zájmy bránit buď samy, nebo v součinnosti s ostatními aktéry“*.[380] Zájmy Spojených států v arktickém regionu jsou v první řadě definovány v pojmech tradiční vojenské bezpečnosti: protiraketová obrana a systém včasného varování, rozmístění systémů strategické letecké i námořní přepravy, strategické odstrašení, námořní přítomnost a provádění námořních operací a zajištění svobodné plavby a přeletu, jinými slovy posílení vojenské přítomnosti v oblasti.[381] V reakci na

---

[375] BOSWELL, Randy. (2009) Canada to conduct anti-sub exercises in the Arctic. In: *Times Colonist.* [online] 09-08-08 [cit. 12-04-29]. <http://www2.canada.com/victoriatimescolonist/news/story.html?id=7dead9dc-0574-4fce-80f6-9e684d4bc87c>.

[376] RADIA, Andy. (2011) Stephen Harper´s „Napoleonic Plans“ in the Arctic Challenged by Russian Writer. In: *Canada Politics.* [online] 11-08-30 [cit. 12-05-06]. <http://ca.news.yahoo.com/blogs/canada-politics/stephen-harper-napoleonic-plans-arctic-challenged-russian-writer-190252411.html>.

[377] WALLACE – STAPLES (2010), s. 3.

[378] Canada PM´s Arctic stand frosty rhetoric. In: *Terra Daily.* [online] 11-05-13 [cit. 12-04-30]. <http://www.terradaily.com/reports/Canada_PMs_Arctic_stand_frosty_rhetoric_999.html>, PETTERSEN, Trude. (2010) Half of Canadians Say Yes to Assert Arctic Sovereignty. In: *The Barents Observer.* [online] 10-03-26 [12-05-02]. <http://barentsobserver.com/en/sections/topics/half-canadians-say-use-military-assert-arctic-sovereignty>.

[379] OSICA (2010), s. 26.

[380] *National Security Presidential Directive* – 66, *Arctic Region Policy* (2009). [online] 09-01-09 [cit. 12-04-30]. <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2009/01/20090112-3.html>.

[381] Ibid.

posledně jmenované položky, zejména zajištění svobodné plavby, kanadský deník *Calgary Herald* hned po zveřejnění směrnice označil Bushovu arktickou politiku za *„další silné popření kanadské suverenity nad Severozápadní plavební cestou“* a *„pokus o podkopání kanadské suverenity v oblasti, která má s postupujícím odtáváním ledového příkrovu potenciál stát se hlavní světovou tranzitní trasou.“*[382]

I přes ambiciózně formulované priority si Spojené státy ve své arktické politice zatím drží poměrně nízký profil, což může být do jisté míry ovlivněno také dosud chybějící ratifikací *Úmluvy o mořském právu*. Michael Wallace a Steven Staples z Univerzity v Britské Kolumbii jsou nicméně přesvědčeni, že studenoválečné myšlení ze vzájemných rusko-amerických vztahů – minimálně pokud jde o Arktidu – dosud nevymizelo, a naopak tvrdí, že v posledních letech se mezi oběma státy schyluje k arktickým závodům ve zbrojení, které mohou mít o to ničivější dopady, že se jedná o dvě největší jaderné velmoci, které dohromady vlastní 95 % světového jaderného arzenálu. Ačkoli Spojené státy na rozdíl od Ruska nemají na svém arktickém území jaderné zbraně permanentně rozmístěné (nebo to přinejmenším popírají), tento krok není v případě dramatického zhoršení bezpečnostní situace v regionu vyloučený.[383] Rozmístění jaderných zbraní za polárním kruhem přitom neznamená jen čistě vojensko-bezpečnostní implikace, ale odrazí se nutně i v rovině společenské a environmentální bezpečnosti.

Z pohledu Dánska naopak leží možná nejzávažnější politická hrozba v Arktidě na jeho vlastním území. Osamostatněním Grónska by země ztratila svou strategickou výspu v Severním ledovém oceánu a de facto přestala být arktickým státem. Co se týče oficiální dánské politiky v Arktidě, *Dánská Arktická strategie* pro období 2011-2020 se zaměřuje téměř výhradně na oblast *soft security* a tématům spadajícím do oblasti vojenské a politické bezpečnosti se nevěnuje.[384] *Dohoda o dánské obranné strategii na období 2010-2014* předpokládá v blízké budoucnosti změnu arktické bezpečnostní dynamiky a signalizuje do budoucna větší angažmá dánských ozbrojených sil v regionu*: „Tání polárního ledového příkrovu v důsledku globálního oteplování a výsledný nárůst aktivity v Arktidě promění geostrategický význam regionu a ponese s sebou větší zapojení dánských ozbrojených sil.“*[385] Aktivita dánské armády v Arktidě v posledních měsících nenápadně vzrůstá. Vláda nedávno oznámila záměr vytvořit arktickou bojovou jednotku a rozmístit bojové letouny F-16 na území Grónska, což je označováno za dosud bezprecedentní krok, ke kterému Dánsko nepřistoupilo ani v nejžhavějších fázích studené války.[386]

Dánská pozice ohledně aktivního vykonávání národní suverenity za polárním kruhem nicméně není jednotná. Kodaňská vláda ústy bývalé ministryně zahraničí Lene Espersen i jejího nástupce Villyho Søvndala potvrdila své odhodlání bránit dánskou suverenitu v Arktidě a jednoznačně podporuje

---

[382] ROSAMOND (2011), s. 44.
[383] WALLACE – STAPLES (2010), s. 9-10.
[384] *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020* (2011).
[385] *Danish Defence Agreement 2010 – 2014.* (2009) Copenhagen. [online] 09-06-24 [cit. 12-05-11]. <http://www.fmn.dk/nyheder/Documents/20090716%20Samlede%20Forligstekst%202010-2014%20inkl%20bilag%20-%20english.pdf>.
[386] HOLM (2010).

dánský požadavek na rozšíření kontinentálního šelfu. V rozporu s tím prohlašuje současný grónský premiér Kuupik Kleist, že Arktida nepatří žádnému státu, ale je společným dědictvím lidstva.[387]

Ačkoli dánští představitelé otevřeně nehovoří o Arktidě v souvislosti s vojenskými a politickými hrozbami a snaží se v duchu obecné zahraničněpolitické linie Dánska silně akcentovat environmentální a společenský rozměr regionální bezpečnosti, část jejich strategických dokumentů i reálné kroky, které Dánsko v regionu v posledních letech podniká, hovoří o opaku. Není vyloučené, že v interní diskusi jsou bezpečnostní hrozby, kterým Dánsko aktuálně v Arktidě čelí, vyhodnocované jako závažnější než je veřejně prezentováno, a vláda činí odpovídající opatření, jak jim čelit. Druhá možnost je, že Dánsko pouze následuje trend nastolený ostatními arktickými aktéry a „dorovnává" své síly vůči ostatním. Pokud však toto platí, může se jednat o závažnou předzvěst toho, že se svět brzy stane svědkem dalších závodů ve zbrojení.

Norský postoj vůči Rusku je logicky determinován především geografickou polohou země. Po skončení studené války Norsko usilovalo o navázání intenzivního dialogu s Ruskem a politika dobrého sousedství je stále jednou z klíčových priorit norské zahraniční politiky i arktické politiky v užším kontextu.[388] Pro budování fungujících bilaterálních vztahů s Ruskem založených na vzájemné důvěře a spolupráci nicméně představuje jistou komplikaci silná vazba k Severoatlantické alianci, která je již od roku 1949 páteří norské národní bezpečnosti. Norsko je také významným zastáncem posílení alianční přítomnosti v polárních oblastech a zvýšená vojenská aktivita Ruska v regionu v kombinaci s každoročním navyšováním ruského armádního rozpočtu jsou pro norskou vládu jednoznačný argument podporující posílení role NATO pro udržení stability v regionu.[389] Rusko naopak posílení alianční přítomnosti v Arktidě striktně a vytrvale odmítá. Překročení určité meze zapojení NATO do arktických záležitostí proto může v očích Ruska zdiskreditovat zbývající členy arktické pětky a negativně ovlivnit vztahy v regionu. Bývalý velvyslanec Ruska při NATO a současný místopředseda vlády Dmitryi Rogozin v souvislosti s tím prohlásil, že Rusko nepovažuje za vhodné diskutovat arktická témata s NATO, jelikož se jedná výlučně o záležitost arktických států.[390]

Ačkoli jsou současné norsko-ruské bilaterální vztahy oběma vládami označovány za vynikající a v řadě oblastí efektivně funguje příhraniční spolupráce i bilaterální spolupráce na úrovni vlád, obavy z vnitropolitického vývoje v Rusku a jeho odrazu v ruské zahraniční politice se nevyhnuly ani norské vládě. K největší krizi vzájemných vztahů v posledních letech došlo v souvislosti s válkou v Jižní Osetii v létě 2008, kdy předsedkyně konzervativců, nejsilnější opoziční strany, Erna Solberg označila konflikt za důkaz ruských aspirací, které mohou být hrozbou i pro Norsko, zatímco jeden z poslanců za pravicově populistickou Stranu pokroku rovnou nevyloučil přímý útok na Norsko ze strany země, *„která nejprve používá sílu a potom diplomacii"*.[391] Postupně se vzájemné vztahy i výroky norských

[387] ROSAMOND (2011), s. 48.
[388] *Regjeringens Nordområdestrategi.* (2006), s. 8, *Stortingsmelding nr. 15 (2008-2009) – Interesser, ansvar og muligheter. Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk*. Utenriksdepartementet, Oslo, s. 86, *Stortingsmelding nr. 7 (2011-2012) – Nordområdene. Visjon og virkemidler.* Utenriksdepartementet, Oslo, s. 11.
[389] OSICA (2010), s. 27.
[390] HOLTE (2009), s. 19-20.
[391] HOWARD, Roger. (2009) *The Arctic Gold Rush. The New Race for Tomorrow´s Natural Resources*. Continuum UK, London, s. 142.

představitelů na adresu Ruska opět normalizovaly, nicméně obezřetnost na norské straně stále přetrvává.

Bývalá norská ministryně obrany Anne-Grete Strøm-Erichsen v projevu na zasedání Finské atlantické rady v květnu 2009 otevřeně vyjádřila znepokojení nad vzrůstající tendencí Ruska používat silnou politickou rétoriku včetně zmínek o použití vojenské síly a označila ruské bezpečnostní uvažování založené na logice hry s nulovým součtem a geopolitickém rozdělení sfér vlivu za výzvu pro západ.[392] Během návštěvy bývalého šéfa norské diplomacie Jonase Gahra Støreho v Moskvě na podzim téhož roku došlo dokonce k menší slovní přestřelce mezi ním a jeho ruským protějškem Sergejem Lavrovem, který před novináři odsoudil vojenské cvičení, které simulovalo konflikt o nerostné zdroje v Arktidě, uskutečněné o několik týdnů dříve v norských teritoriálních vodách. Na přímý dotaz novinářů, proč Norsko a NATO přispívají k rozdmýchávání konfliktní atmosféry v Arktidě, zareagoval Støre poměrně ostrou kritikou ruské strany: *„Lavrov by se měl podívat do zrcadla na to, jak jedná Rusko. V poslední době jsme zaznamenali dramatické posílení ruské vojenské přítomnosti v Arktidě. Norsko tento vývoj nevnímá jako přímou hrozbu, ale masivní vojenská přítomnost podél celé norsko-ruské hranice je nevyvratitelný fakt.“*[393]

Ačkoli se bývalí vládní představitelé včetně současného ministra zahraničí Espena Bartha Eideho vyhýbají označení norského východního souseda za přímou bezpečnostní hrozbu, z jejich projevů je patrná obava z dalšího vývoje. Bývalá ministryně obrany Grete Faremo ve svém novoročním projevu z roku 2010 vyzdvihla klíčový význam dalšího ruského vývoje pro bezpečnost Norska a prohlásila, že Rusko opět usiluje stát se velmocí a jeho vojenská aktivita, mimo jiné i v těsné blízkosti norských hranic, stoupá: *„Bezpečnostní situace Norska je do značné míry ovlivněna vývojem v Rusku. Proto je důležité posilovat vzájemnou spolupráci, mimo jiné v oblasti obrany. Zároveň si ale musíme připustit možnosti, že mohou nastat situace, kdy budou naše zájmy ve vzájemném konfliktu. Musíme proto prosazovat svou suverenitu a zodpovědně vykonávat svá práva v oblasti.“*[394] Ministr zahraničí Eide ve své řeči v březnu 2012 ještě jako ministr obrany dokonce nevyloučil, že v budoucnu bude docházet k menším vojenským incidentům v oblasti společné hranice a zejména v surovinově významných lokalitách Severního ledového oceánu, a prohlásil, že Norsko je připraveno takovým hrozbám čelit.[395] To ilustruje také poslední zpráva norské civilní a vojenské rozvědky hodnotící aktuální bezpečnostní rizika, která zmiňuje Rusko na necelých třiceti stranách sedmdesát-osmkrát oproti čtyřiceti třem zmínkám o Afghánistánu, dvaceti čtyřem o Íránu a devatenácti o terorismu.[396]

---

[392] STRØM-ERICHSEN, Anne-Grete. (2009) *Norway´s Security Outlook*. The Atlantic Council of Finland. [online] 09-05-11 [cit. 12-05-02]. <http://www.regjeringen.no/en/dep/fd/whats-new/Speeches-and-articles/minister/forsvarsminister-stroem-erichsen/2009/norways-security-outlook.html?id=560809>.

[393] BAKKEN, Bjørg. (2009) Annenhver russer frykter krig. In: *Aftenposten.* [online] 09-03-25 [cit. 12-05-05]. <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article2997982.ece#.T6afCeuCQfE>.

[394] FAREMO, Grete. (2010) *Med Evne til innsats - Det norske forsvaret 2010*. Oslo Militær Forbund. [online] 10-01-14 [cit. 12-05-04]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/taler-og-artikler-av-forsvarsminister-gr/2010/Med-evne-til-innsats---Det-norske-forsvaret-2010.html?id=591454>.

[395] EIDE, Espen Barth. (2012) *Viktige hjørnestener på plass i ny langtidsplan for forsvaret.* Folk og forsvar. [online] 12-03-08 [cit. 12-05-05]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/taler-og-artikler-av-forsvarsminister-es/2012/viktige-hjornestener-pa-plass-i-ny-langt.html?id=674398>.

[396] *Fokus 2011. Etterretningstjenestens vurdering* (2011) Etterretningstjenesten. [online] [cit. 12-05-05]. <http://forsvaret.no/Documents/FOKUS%202011.pdf>.

Dotazníkové šetření mezi vysoce postavenými úředníky a politickými představiteli norského ministerstva obrany a ministerstva zahraničí provedené v roce 2001, tedy na počátku Putinovy vlády, odhalilo vnitropolitické odlišnosti ve vnímání Ruska jako hrozby. Zatímco odpovědi představitelů ministerstva obrany více než deset let po skončení studené války odkryly přetrvávající strategické myšlení vycházející z logiky Východ - Západ, které možnost vojenského konfliktu s Ruskem stále považovalo za reálnou, zástupci ministerstva zahraničí vykreslili obraz Ruska zakotvený v logice centrum – periferie a vyzdvihovali především nevojenské hrozby vyplývající ze špatné vnitropolitické a ekonomické situace, se kterou se země potýkala.[397]

Norské zahraničněpolitické a strategické dokumenty i otevřené výroky oficiálních představitelů zdůrazňují, že Rusko nepředstavuje přímé vojenské ohrožení, nicméně ostražitost vůči nepředvídatelnému východnímu sousedovi stále přetrvává.[398] Důkazem obav z Ruska na nejvyšších politických místech může být nedávný spor mezi vládou a opozicí o umístění nových stíhaček F-35, kdy opoziční poslanci tvrdě kritizovali vládu za to, že dlouhodobě podceňuje ruskou aktivitu na severu, a požadovali umístit nové letouny právě poblíž ruské hranice na základnu v severonorském Bodø, zatímco vláda plánovala tuto základnu zrušit a vybudovat pro letouny novou základnu ve středním Norsku.[399]

Z výše řečeného je patrné, že západní státy hledí na Rusko s obavami, že pro ně stále není stoprocentně důvěryhodným a předvídatelným partnerem a že je ostatními považováno za nejméně stabilní prvek v regionu. Je možné konstatovat, že určité formy studenoválečnického myšlení v regionálních bezpečnostních vztazích pořád přetrvávají, přičemž velký podíl na tomto stavu má právě stále asertivnější ruská zahraničněpolitická rétorika. Ani z pohledu Ruska však arktické vztahy nejsou nijak idylické. Rusko sice usiluje o strategické partnerství se západními zeměmi, ale nedůvěra k Západu, především k NATO, je v něm stále silně zakořeněná. Od nástupu Vladimira Putina do prezidentského úřadu se také markantně zvýšil podíl Rusů, kteří se obávají vojenské hrozby ze strany Západu, resp. NATO. Zatímco v roce 2004 se jednalo o 37 % dotázaných, v roce 2009 jich byla už více než polovina. Nikolaj Petrov z moskevského centra Carnegie připisuje velký podíl na tomto stavu zejména ruskému politickému vedení a státem kontrolovaným médiím, která proti Spojeným státům a NATO vedou cílenou nepřátelskou propagandu.[400]

Národní suverenita, jádro politického sektoru bezpečnosti, je v arktickém bezpečnostním diskursu často skloňovaným a široce uplatňovaným konceptem. Každý z aktérů má své citlivé téma spojené

---

[397] THORVALDSEN, Knut Henry. (2001) *Russland – fortsatt en trussel for Norge etter den kalde krigen?* Försvarshögskolan, Stockholm, s. 59. To ostatně potvrdila i závěrečná zpráva armádního výzkumného institutu o ochraně obyvatelstva z roku 1997, která v souvislosti s Ruskem hovořila o nebezpečí přílivu organizovaného zločinu a proliferace ABC-zbraní. (HÆSKEN, Ole Morten, OLSEN, Thor Gunnar, FRIDHEIM, Håvard. (1997) *Beskyttelse av samfunnet (BAS) – Sluttrapport.* Forsvarets forskningsinstitutt, Kjeller. [online] [cit. 12-05-03]. <http://rapporter.ffi.no/rapporter/97/01459.pdf>.)

[398] FAREMO (2010), *Stortingsmelding nr. 7* (2011-2012), s. 17.

[399] STAVELAND, Lars Inge. (2012) Mener Regjeringen rapportere om for lav flyaktivitet i nord. In: *Aftenposten*. [online] 12-01-06 [cit. 12-05-05]. <http://www.aftenposten.no/nyheter/Mener-Regjeringen-rapporterer-om-for-lav-flyaktivitet-i-nord-6734182.html#.T6ZdXuuCQfE>.

[400] BAKKEN (2009).

s tímto pojmem, ať už jde o Grónsko, Svalbard, severozápadní nebo severní plavební cestu.[401] Veřejná ujišťování představitelů arktických států, že země bude bránit svou suverenitu a své zájmy a čelit výzvám vyplývajícím z protichůdných ambicí ostatních aktérů či z celkově rostoucí přístupnosti regionu různými prostředky včetně vojenských, jsou často prvním krokem úspěšné sekuritizace.

Identifikaci procesů sekuritizace ve vojenském a politickém sektoru arktické bezpečnosti komplikuje fakt, že ze současného arktického interního diskursu (a obecně z interního diskursu mezi vyspělými demokraciemi, za kterou se považuje i Rusko) v podstatě vymizelo označení hrozba *(threat).* V souvislosti s pocitem nejistoty nebo ohrožení národních zájmů či suverenity, které jsou nejčastějšími referenčními objekty politické bezpečnosti, nebo dokonce samotné fyzické existence, která je referenčním objektem vojenské bezpečnosti, se hovoří o výzvách *(challenges),* na které však aktéři sekuritizace velmi často odpovídají použitím mimořádných prostředků, a v mnoha případech se tyto kroky opírají širokou podporu. Ačkoli k označení určitého problému za existenční hrozbu v arktickém bezpečnostním diskursu minimálně ve vojenském a politickém bezpečnostním sektoru v současné době nedochází, lze argumentovat, že namísto toho dochází k úspěšné „sekuritizaci výzev“, kterým aktéři sekuritizace čelí mimořádnými prostředky, jako je například bezprecedentní militarizace konkrétní oblasti (např. úmysl rozmístit stíhací letouny F-16 v Grónsku), posilování vojenské přítomnosti v regionu za cenu mimořádných finančních prostředků ze státního rozpočtu nebo demonstrace vojenské akceschopnosti a připravenosti (např. formou přeletů podél hranic vzdušného prostoru potenciálního „vyzyvatele“ v případě Ruska).

I když v současné době všichni regionální aktéři popisují Arktidu jako zónu mírové spolupráce a odvolávají se na svůj závazek řešit jakékoli spory a neshody podle platných zásad mezinárodního práva, pokračující militarizace regionu může mít do budoucna velmi negativní důsledky a je jen otázkou času, kdy začne být přítomnost silně vyzbrojené armády sousedního státu v regionu vnímána jako vojenská hrozba. Situace, kdy se státy vzájemně ujišťují o mírové povaze svých vztahů a o absenci pocitů existenčního ohrožení a zároveň významně navyšují obranné rozpočty, modernizují armádní vybavení, investují do výcviku a dalšími způsoby posilují své vojenské schopnosti a aktivní přítomnost v oblasti, je poněkud schizofrenní. Jak shrnuje Rob Huebert, profesor z Centra pro vojenská a strategická studia na Univerzitě v Calgary, *„navzdory proklamacím o spolupráci arktické státy znovu zbrojí. Přes tvrzení většiny států, že role jejich armády v regionu je spojena výhradně s nebojovými úkoly, jako je vynucování environmentálních standardů, rybářské hlídky nebo záchranné a pátrací akce, většina arktických států aktuálně rozvíjí bojeschopné síly. Kanada je jediným arktickým státem, který buduje novou arktickou jednotku určenou primárně pro nebojové, policejní úkoly. Dánsko, Norsko, Rusko a Spojené státy investují nebo se chystají investovat do zbraňových systémů určených k boji.“*[402]

[401] BAEV (2010), s. 17.
[402] HUEBERT (2010), s. 22. Aktuální přehled vojenské přítomnosti jednotlivých regionálních hráčů v Arktidě včetně informacích o zbraňovém vybavení viz WEZEMAN, Siemon T. (2012) *Military Capabilities in the Arctic*. SIPRI Background Paper, Stockholm. [online] [cit. 12-05-11]. <http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=442>.

3.2.2 Ekonomický sektor

Buzan upozorňuje na to, že již samotný předpoklad existence ekonomické bezpečnosti je poměrně kontroverzní konstrukcí, minimálně v momentálně převládajícím kapitalistickém systému, kde se pocit nejistoty u aktérů operujících na trhu přímo předpokládá. V současné době dominuje ekonomicko-bezpečnostnímu sektoru liberální diskurs vycházející z ideálu rozpuštění jednotlivých národních ekonomik a odstranění bariér bránících volnému pohybu zboží, kapitálu, služeb a osob.[403] Jinými slovy, ekonomická bezpečnost v liberálním pojetí usiluje o *„vytvoření stabilních podmínek, v jejichž rámci bude probíhat nemilosrdný konkurenční boj."*[404]

Stejně jako ve vojensko-politickém sektoru bezpečnosti je ústředním referenčním objektem ekonomické bezpečnosti stát (i v liberálním kontextu), který svým významem podstatně převyšuje substátní referenční objekty – např. firmy nebo socioekonomické třídy, a to i přesto, že jsou definovány primárně v ekonomických pojmech. Vedle státu mohou být referenčními objekty ekonomické bezpečnosti v rovině systémové či subsystémové mezinárodní organizace a režimy, případně abstraktní ekonomické principy, za které je považován zejména liberální mezinárodní ekonomický řád, který se v rámci sektoru ekonomické bezpečnosti těší podobně prominentnímu postavení jako stát. Stát se zároveň řadí mezi nejvlivnější sekuritizační aktéry, spolu s mezinárodními ekonomickými organizacemi a firmami, jejichž vliv je v mezinárodním měřítku obvykle mnohem méně patrný. [405]

Obecná úvaha vedoucí k sekuritizaci ekonomických témat by pak mohla znít takto: *„Pokud není stát soběstačný v oblasti zdrojů nezbytných k uživení obyvatelstva a průmyslu, vzniká potřeba přístupu ke zdrojům vnějším. Jestliže je naplnění této potřeby ohroženo, jednoznačné a legitimní sekuritizaci národního hospodářství nestojí nic v cestě."* Liberálům nicméně vnitřní kontradikce jejich pohledu vyplývající z přesvědčení, že ekonomická nejistota je přijatelnou cenou za výkonnost trhu, snahy o sekuritizaci témat v rámci ekonomického sektoru značně komplikuje.[406]

„[V] důsledku výsostně konkurenčního charakteru tržních vztahů zůstává značná část témat ve své podstatě na úrovni politizace. Řada témat, která se dostanou i nad tuto úroveň, pak za sekuritizaci vděčí svému dopadu v ostatních sektorech."[407] Naopak, některá témata, která neopustí úroveň politizace, mohou mít výrazné bezpečnostní dopady v ostatních sektorech.[408] Buzan dokonce konstatuje, že většina bezpečnostních důsledků ekonomického liberalismu se projevuje v jiném sektoru než ekonomickém.[409] *„[S]chopnost ekonomických témat „přelévat se" do ostatních sektorů znamená, že diskuse o „ekonomické bezpečnosti" velmi často vycházejí z logiky přežití v těchto jiných sektorech a nikoliv z logiky ekonomického sektoru samého."*[410] Agenda ekonomické bezpečnosti tak

[403] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 113-114.
[404] Ibid., s. 117.
[405] Ibid., s. 120-122.
[406] Ibid., s. 124-125.
[407] Ibid., s. 118.
[408] Ibid., s. 130.
[409] Ibid., s. 138.
[410] Ibid., s. 137.

zahrnuje multisektorová témata jako je schopnost uchovat si nezávislou vojenskou výrobní kapacitu ve vztahu k levnější zahraniční konkurenci na globálním trhu (vojenský sektor), riziko, že určité druhy hospodářské závislosti na globálním trhu (zejména na strategicky významných komoditách jako je ropa nebo zemní plyn) budou zneužity k politickým cílům neboli otázka bezpečnosti dodávek v prostředí, kde *„státy opustily ekonomicky neefektivní „jistotu soběstačnosti“ ve prospěch ekonomicky efektivní „nejistoty závislosti“ na vnějších zdrojích“* (politický a environmentální sektor), obava z pokračujícího rozevírání nůžek nerovností mezi „vítězi“ a „poraženými“ globálního trhu a neschopnost udržet míru hospodářské stability a prosperity směřující v konečném důsledku ke společenskému chaosu, narušení řádu a pořádku či dokonce k revoluci (politický a společenský sektor), negativní důsledky volného trhu v podobě ilegálního obchodu s drogami a zbraněmi včetně zbraní hromadného ničení (společenský, vojenský, zprostředkovaně také environmentální sektor) nebo obavy z krize mezinárodní ekonomiky jako celku či dokonce z kolapsu mezinárodního ekonomického systému vyvolaného řetězovou reakcí spuštěnou dílčím selháním konkrétního aktéra, případně aktérů, které zcela jistě naplňují kritéria bezpečnostní logiky existenčních hrozeb.[411]

Ekonomický sektor bezpečnosti vykazuje silné globalizační trendy související se vznikem a neustálým prohlubováním globální tržní ekonomiky. V tomto kontextu se bezpečnost týká stability celé této globální sítě konkurenčních a kooperativních vztahů, tzv. liberálního mezinárodního ekonomického řádu. Ačkoli podle Buzana a spol. nejsou ekonomické vztahy na rozdíl od vojenských a politických významněji ovlivněny zeměpisnou polohou či geografickou vzdáleností, hospodářský regionalismus je poměrně výrazným jevem, zejména od poloviny osmdesátých let minulého století. Regionální hospodářská uskupení jako je EU, NAFTA, ASEAN, APEC, MERCOSUR a další nabízejí výhodnější výchozí pozici pro účast v konkurenčním prostředí globální ekonomiky a v případě krize globálního ekonomického řádu platformu tlumící její dopady. Nezůstanou-li však tato regionální hospodářská uskupení svým charakterem liberální a to jak uvnitř, tak navenek vůči světovým trhům, mohou se paradoxně stát příčinou kolapsu globální otevřené ekonomiky.[412]

V Arktidě žádné podobné regionální hospodářské uskupení nevzniklo a není to příliš pravděpodobné ani do budoucna, nicméně Severní ledový oceán je prostorem, kam směřují a kde se potenciálně mohou střetávat ekonomické zájmy států arktické pětky. Nedávný výzkum finského Institutu Thule ukázal, že všechny arktické státy s výjimkou Spojených států jsou na Arktidě do velké míry hospodářsky závislé.[413]

3.2.2.1 Energetická bezpečnost

Klíčová otázka nezávislosti státu na dodávkách strategicky významných komodit, kterou Buzan a spol. zmiňují jako příklad tématu definovaného v ekonomických a částečně environmentálních pojmech s bezpečnostními konsekvencemi v politickém sektoru, se stala jádrem konceptu energetické bezpečnosti, který se v posledních letech dostává do popředí zájmu akademiků i politiků.

[411] Ibid., s. 116-127.
[412] Ibid., s. 130-134.
[413] GLOMSRØD – MÄENPÄÄ - LINDHOLT – MCDONALD - GOLDSMITH (2008), s. 41-64.

Energetická bezpečnost je často chápána jako synonymum energetické soběstačnosti,[414] případně jako *„dostupnost dostatečných dodávek za přijatelné ceny“*.[415] Třemi klíčovými prvky energetické bezpečnosti jsou fyzická dostupnost, spolehlivost a cenová přijatelnost. V souvislosti s tím, jak se dostává do popředí environmentální agenda, se někdy připojuje i čtvrtý prvek, a to šetrnost z pohledu životního prostředí.[416] Energetickou bezpečnost lze definovat také na základě dvou základních aspektů, a to makroekonomického aspektu cenové stability a politického aspektu bezpečnostní stability států a regionů, ve kterých se zásoby energetických surovin nachází. Právě ropa a zemní plyn se z velké části těží v nestabilních regionech náchylných k velkým cenovým výkyvům a bezpečnostním krizím ohrožujícím stabilitu dodávek, což je hlavním důvodem, proč se v poslední době o energetických dodávkách a zásobách energetických surovin hovoří v bezpečnostním kontextu.[417]

Mapa 10. Rozložení nalezišť ropy a zemního plynu v Arktidě podle USGS.
Zdroj: *Oil and Natural Gass Resources of the Arctic*. Geology.com [online] [cit. 12-05-12]. <http://geology.com/articles/arctic-oil-and-gas/>.

Téma energetické bezpečnosti zmiňuje Buzan i v souvislosti s environmentálním bezpečnostním sektorem: *„Energetické problémy se týkají vyčerpání přírodních zdrojů, například palivového dřeva, nejrůznějších forem znečištění, včetně katastrof vzniklých kvůli chybnému řízení (management disasters) (zejména v oblastech jaderné energie, přepravy ropy a chemického průmyslu), a energetických nedostatků a nerovné distribuce energetických zdrojů.“*[418] Je pravda, že obavy kolem environmentální únosnosti budoucí těžby v Severním ledovém oceánu panují, ale jelikož intenzivní a rozsáhlá těžba je stále hudbou budoucnosti, zatím se o arktických zásobách nerostných surovin hovoří převážně v pojmech ekonomické, resp. energetické bezpečnosti.

Podle zprávy USGS se 87 % celkových arktických zásob ropy a zemního plynu nachází v sedmi rozsáhlejších provinciích (viz. Mapa 10). Z definic energetické bezpečnosti vyplývá, že arktické zdroje jsou pro pobřežní státy Severního ledového oceánu ideální oblastí pro zajištění vlastní energetické bezpečnosti. Nicméně při bližším pohledu na klíčové prvky energetické bezpečnosti není tento závěr tak jednoznačný. Podmínka dostupnosti se při pouhém

[414] PASCUAL, Carlos, ELKIND, Jonathan. (2010) *Energy Security. Economic, Politics, Strategies and Implications*. Brookings Institution Press, Washington, D.C., s. 2.
[415] KARÁSEK, Tomáš. (2008) EU Energy Policy, Eastern Enlargement and the Concept of Securitization. In: KARÁSEK, Tomáš (ed.). (2008) *European Union in a New Security Environment*. Matfyzpress, Praha, s. 118.
[416] ELKIND, Jonathan. (2010) Energy Security: Call for a Broader Agenda. In: PASCUAL – ELKIND (eds.). (2010), s. 121.
[417] BORDOFF, Jason, DESHPANDE, Manasi, NOEL, Pascal (2010). Interaction Between Energy Security and Climate Change Policy. In: PASCUAL – ELKIND (eds.). (2010), s. 214.
[418] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 81.

pohledu na mapu rozložení dosud nevytěžených energetických surovin v Arktidě zdá splněná, nicméně v praxi ji mohou komplikovat přetrvávající teritoriální spory. Co se týče dostatečného objemu a spolehlivosti dodávek, odhady odborníků jsou optimistické, avšak nikoli stoprocentní. Cenová dostupnost dodávek se zdá být zajištěna již jen tím, že soběstačností bude eliminován prvek nestability, kterým se vyznačuje velká část zemí, které v současné době vyvážejí ropu, a vyděračský potenciál, se kterým někteří vývozci energetických surovin – mimochodem také Rusko – operují. Nepříznivé klimatické podmínky a geografická odlehlost ale budou vyžadovat nejmodernější technologické postupy, což s sebou přirozeně nese výrazně vyšší finanční náklady – jak na technologie samotné, tak na pracovní sílu a její bezpečnost v extrémních pracovních podmínkách.[419]

V současnosti zajišťuje Arktida 10,5 % světové produkce ropy a 25,5 % světové produkce zemního plynu[420] a odhady dosud nevytěžených, ale technicky dosažitelných světových zásob hovoří o 13 % ropy a 30 % zemního plynu.[421] Všichni regionální hráči tedy hledí k severu s nadějí, že právě tento region je klíčem k zajištění jejich budoucí energetické bezpečnosti.

Ropná produkce Spojených států pravděpodobně dosáhla nebo v následujících několika letech dosáhne svého maxima a poté bude klesat. Zároveň s tím vzrůstá závislost na dovozu ropy, což je z pohledu energetické bezpečnosti vnímáno ve Washingtonu jako Achillova pata Spojených států. Spojené státy mají navíc stále v živé paměti ropný šok z roku 1973.[422] Barack Obama se těsně před svým zvolením do prezidentského úřadu zavázal, že otázku energetické bezpečnosti povýší na klíčovou záležitost a za svůj jasný cíl jakožto amerického prezidenta prohlásil *„do deseti let ukončit energetickou závislost na Blízkém východě.“*[423]

I Kanada se začíná obávat postupného vyčerpání svých energetických zásob, které podle nedávných odhadů uspokojí domácí poptávku ještě minimálně do roku 2030. Poté bude jedinou možností zahájit těžbu z podmořských ložisek, což mohou zkomplikovat četné teritoriální spory, které Kanada vede se svými arktickými sousedy.[424]

Rusko zatím nemá problém ani tak s nedostatkem energetických surovin, spíše jako s neschopností tyto zdroje vytěžit z důvodu chybějících technologií, zkušeností a potřebných expertíz.[425] Přesto je země na těžbě těchto surovin silně závislá – energetický sektor představuje polovinu ruských

[419] BUDZIK (2009), s. 9.
[420] GLOMSRØD-ASLAKSEN, (2008), s. 95.
[421] *USGS Release* (2008).
[422] V roce 1973 záměrně snížila Organizace zemí vyvážejících ropu (Organisation of the Petroleum Exporting Countries, OPEC) těžbu ropy a následně uvalila embargo na vývoz této suroviny do zemí podporujících Izrael v Jomkipurské válce, což se citelně dotklo především Spojených států a Nizozemí, ale v menší míře také Kanady, Velké Británie apod. (EMMERSON (2010), s. 183).
[423] HOWARD (2009), s. 172.
[424] HOWARD (2009), s. 193.
[425] To se projevilo například při otevření plynového pole Shtokman, kde v roce 2006 zahájil aktivitu ruský Gazprom. O necelý rok později musely být k projektu přizvány francouzská společnost Total, která poskytla potřebné investice a technologie, a norský koncern Statoil Hydro s bohatými zkušenostmi z těžby zemního plynu z podmořských ložisek a budování norského plynového pole Snøhvit v Barentsově moři. Pole Shtokman má potenciál zásobovat Evropu zemním plynem po následujících padesát let a stává se tak potenciálně silným politickým nástrojem v rukou Ruska. (LIEN – STRAND (2011), s. 10.)

národních příjmů a 65 % příjmů ze zahraničního obchodu.[426] Budoucnost žádné jiné arktické ekonomiky není tolik svázána s osudem arktických zásob ropy a zemního plynu jako právě té ruské. Export energetických surovin se také v posledních letech stal efektivním nástrojem politického nátlaku v mezinárodních interakcích, kterého se Rusko pravděpodobně nemíní lehce vzdát.

Norsko je osmým největším exportérem ropy a dokonce druhým největším exportérem zemního plynu na světě. Slabinou Norska je právě závislost na zachování vysokého exportního objemu, což se během následujících let může ukázat jako problém, jelikož analytici předpokládají již od roku 2015 výrazný pokles těžby. Proto vkládá norská vláda naději do nových ropných a plynových polí v oblasti norského kontinentálního šelfu a podniká aktivní kroky směřující k jejich otevření. Téma těžby energetických surovin však v posledních letech začíná silně polarizovat norskou společnost a stále více občanů volá po zastavení této politiky s ohledem na životní prostředí a ochranu arktické přírody.[427]

Pro Dánsko je otázka zásob energetických surovin o to komplikovanější, že tato ložiska se nachází při pobřeží či v kontinentálním šelfu Grónska, které se stále více přibližuje samostatnosti, což je patrné již na první pohled podle poměru dánských a grónských vlajek vyvěšených na ostrově. Pokud by k osamostatnění skutečně došlo, Dánsko by ztratilo přístup k obrovskému přírodnímu bohatství, které se skrývá v Arktidě. Grónsko je zatím finančně závislé na masivní podpoře z Kodaně, která tvoří více jak polovinu jeho ročního rozpočtu.[428] Část kodaňských politiků proto argumentuje, že by dánští daňoví poplatníci měli buď mít užitek z grónských těžebních výnosů, nebo by měli přestat ostrov finančně podporovat. Bývalý poslanec dánského Folketingu zastupující Grónsko a současný grónský premiér Kuupik Kleist situaci shrnul tak, že *„dánská strana postupně přešla ze stavu naprosté indiference vůči budoucnosti Grónska k naprosté odhodlanosti nevzdat se dánských práv na nerostné zdroje.“*[429]

Grónští představitelé se v posledních několika letech, zejména po rozšíření grónské autonomie v roce 2009 a po zveřejnění optimistických odhadů ohledně zásob energetických a dalších nerostných surovin u grónského pobřeží, vyjadřují o budoucnosti ostrova velmi optimisticky: *„Využití darů přírody se stalo úzce svázaným s naším politickým bojem za větší ekonomickou soběstačnost a za možnost jednoho dne založit náš vlastní národní stát. [...] Pokud bude Grónsko ekonomicky soběstačné, nezávislost se stane reálnou možností. Víme, že máme zlato, diamanty a ropu, a obrovské zásoby nejčistší vody na světě. Je to možná blíž, než si myslíme.“* [430]

---

[426] HOWARD (2009), s. 144. Vysoká závislost ruské ekonomiky na exportu energetických surovin činí zemi také extrémně zranitelnou v případě náhlého poklesu cen těchto komodit na světových trzích. Dramatický propad cen ropy ze 140 na 40 USD za barel v druhé polovině roku 2008 se podepsal na ruské ekonomice desetiprocentním propadem a masivní devalvací rublu, přičemž ropné společnosti Gazprom, Rosneft a Lukoil tehdy musely zažádat o státní půjčku. (EMMERSON (2010), s. 220)
[427] HOWARD (2009), s. 201-203.
[428] KLEIST, Mininnguaq. (2010) Greenland Is Getting Ready to Stand Alone. In: *The Guardian*. [online] 10-06-15 [cit. 12-05-12]. <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/jun/15/independent-greenland-mineral-resources-denmark>.
[429] HOWARD (2009), s. 212.
[430] HOWARD (2009), s. 211-212.

Otázka energetické bezpečnosti je z pohledu grónské otázky pro Dánsko schizofrenní: objevem bohatých ložisek nerostných surovin a zahájením výnosné těžby může Dánsko paradoxně o svou energetickou bezpečnost přijít tím, že se Grónsko rozhodne pro odtržení od dánské koruny. Dánsko by pak de facto přišlo o téměř 98 % své rozlohy, o přístup k energetickým zdrojům a dalšímu živému i neživému bohatství Severního ledového oceánu a o prominentní členství v klubu arktické pětky.

Vyhlášení samostatnosti Grónska je z pohledu Dánska tedy hrozbou jak pro energetickou, tak pro ekonomickou bezpečnost obecně, a navíc má ještě mnohem výraznější bezpečnostní konsekvence v rovině politické a vojenské bezpečnosti. Z pohledu společenského bezpečnostního sektoru se navíc může jednat o pozitivní impuls dalším původním arktickým národům k boji za svou autonomii a samostatnost, což jistě není v zájmu oficiálních politických reprezentací arktických států. Možnost grónské samostatnosti nicméně není sekuritizovanou hrozbou – ve vzájemných vztazích mezi Kodaní a Nuukem panuje přátelství a konstruktivní dialog, a další osud ostrova bude zcela jistě výsledkem společných politických rozhodnutí.[431]

Celkový pohled na Arktidu z perspektivy energetické, resp. ekonomické bezpečnosti již tak optimistický není. Zdá se, že okolo budoucnosti arktických zásob nerostných surovin vládne nervozita, a tento dojem výrazně podporují média svými senzačními titulky o „mrazivé válce v Arktidě“ a „nové ropné horečce“, které však minimálně prozatím neodpovídají skutečnosti. Snaha regionálních hráčů využít co největší podíl arktického přírodního bohatství i otevírající se námořní trasy sice jejich zájmy v určitých případech staví proti sobě, nicméně pokud jde o možnost, že by přístup k arktickým zásobám získal některý z externích aktérů, kteří o region jeví velký zájem, je postoj arktické pětky jasný a jednotný. Nikolai Patrušev, šéf ruské Národní bezpečnostní rady, v roce 2009 prohlásil, že zbylé státy arktické pětky *„sladily svou arktickou politiku tak, aby zabránily Rusku získat podíl z mořského bohatství.“*[432] Realita ovšem vypadá spíše tak, že pět klíčových arktických hráčů včetně Ruska sladilo své arktické politiky proti externím aktérům, se kterými by se potenciálně měli o Arktidu dělit.

3.2.3 Environmentální sektor

Environmentální diskurs se začal v mezinárodních vztazích postupně prosazovat od Konference OSN o životním prostředí konané v roce 1972 a největší boom zažil po skončení studené války, kdy ústup tradičních bezpečnostních obav otevřel prostor pro nová, nevojenská témata. Snahy o sekuritizaci environmentálních témat mají tedy ve srovnání s ostatními bezpečnostními sektory poměrně krátkou historii.[433]

V environmentálním sektoru se silně prolínají dva prvky – vědecká a politická agenda. Vědecká agenda ústy vědců a výzkumných institutů předkládá seznam témat, která negativně ovlivňují nebo mají potenciál do budoucna negativně ovlivnit životní prostředí či lidskou civilizaci, čímž

[431] KLEIST (2010).
[432] BAEV (2010), s. 15.
[433] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 77.

argumentačně podporuje možné sekuritizační kroky. Politický prvek ztělesněný v první řadě představiteli států a mezinárodních organizací kontroluje rozhodovací proces a politické strategie k řešení předkládaných environmentálních problémů. Přestože je role vědců a odborníků důležitá ve všech sektorech bezpečnosti, v případě environmentálního sektoru lze v podstatě hovořit o závislosti na vědecké autoritě.[434] Důležitým rozdílem je, že zatímco u vědecké agendy se předpokládá naplňování akademických standardů nezávislého a objektivního výzkumu, politická agenda primárně neřeší, zda hrozby mají reálný základ či jde o pouhé spekulace, ale orientuje se podle jejich předpokládané, tudíž intersubjektivně vnímané, naléhavosti.[435]

„Základní logika environmentální bezpečnosti spočívá v přesvědčení, že z hlediska planety Země překračuje lidstvo svými aktivitami její únosnou kapacitu."[436] Přirozeným referenčním objektem environmentální bezpečnosti je životní prostředí jako celek, případně některá z jeho konstitutivních součástí. Existuje však také proud, který usiluje o sekuritizaci širšího propletence vzájemného působení lidské civilizace a životního prostředí.[437]

Povaha hrozeb je rozdílná – od člověkem nezaviněných přírodních katastrof (záplavy, zemětřesení apod.) po ohrožení životního prostředí nebo lidské civilizace jako celku či některé její části zapříčiněné lidskou aktivitou (např. neúnosná těžba, skladování nebezpečného odpadu, průmyslová havárie apod.).[438] Jak již bylo zdůrazněno výše, ústřední roli hraje předpokládaný stupeň naléhavosti hrozby. Ve chvíli, kdy dojde k náhlé živelné pohromě nebo k ekologické katastrofě velkých rozměrů (sopečný výbuch, havárie jaderné elektrárny), je sekuritizační proces obvykle velmi rychlý a systém krizového řízení a dalších mimořádných prostředků se spouští v podstatě automaticky.

V případě ohrožení globálního životního prostředí či konkrétních ekosystémů, které způsobuje lidská civilizace povahou svého vývoje, je sekuritizace velmi pomalá a problematická. Agenda environmentální bezpečnosti nezřídka odkazuje k blíže neurčené a poměrně vzdálené budoucnosti, a proto nezavdává příčinu k politické panice.[439] Témata tohoto typu, kde hrozba není vnímána jako bezprostřední a existenčně naléhavá, vyvolávají množství sporů a kontroverzí. *„[P]ojem naléhavosti se tak stává součástí „standardní politiky" [...] [a] návrhy mimořádných opatření nepřesahují rámec běžných politických procesů."*[440] Často se také objeví řada opozičně naladěných aktérů, kteří svůj odpor k sekuritizaci těchto témat vyjadřují protichůdnými argumenty nebo prostě tím, že tyto sekuritizační snahy ignorují. K bojkotu sekuritizačních snah opozičními aktéry samozřejmě dochází i v ostatních sektorech (např. pacifistické skupiny odmítající již samu existenci vojenských hrozeb), ale jelikož byl environmentálním tématům přiznán bezpečnostní status teprve nedávno a nejsou ještě pevně zakotvena v rámci veřejných diskusí, pohybují se v kontextu, kde stále převládají bezpečnostní

[434] Ibid., s. 78-79.
[435] Intersubjektivní povaha hrozeb je společná všem sektorům bezpečnosti. (Ibid., s. 79.)
[436] Ibid., s. 89.
[437] Ibid., s. 82-83.
[438] Ibid., s. 87.
[439] Ibid., s. 90.
[440] Ibid.

instituce navržené pro zvládání jiných druhů hrozeb, a jsou tedy vůči protisekuritizačním krokům mnohem náchylnější než jiná bezpečnostní témata.[441]

Roli sekuritizačního aktéra zastávají poměrně často státy, avšak jsou do určité míry závislé na globální environmentální epistemologické komunitě, *„která analyzuje naléhavost širokého spektra environmentálních témat, utváří vědeckou agendu a předává výsledky své práce médiím a politickým elitám."* I tato komunita však dokáže za určitých podmínek samostatně uplatňovat svůj politický vliv, stejně jako environmentální lobbyistické skupiny či aktivisté typu Greenpeace, kteří operují téměř výhradně v politické části agendy.[442] Povaha sekuritizačních aktérů v rámci environmentálního sektoru má za následek, že i když mohou mít bezpečnostní úvahy globální charakter, o jejich politické relevanci se rozhoduje na místní úrovni – států či regionálních uskupení států, případně lobbyistických skupin.[443]

Navíc Buzan a spol. upozorňují na to, že *„[j]akmile krize skutečně nastane a dojde-li k posunu těžiště debaty od příčin k následkům, ohnisko sekuritizace se obvykle přemísťuje do ostatních sektorů. Ve chvíli, kdy státy sdružené v AOSIS [Alliance of Small Island States – pozn. autorky] skutečně pohltí stoupající hladina moří a oceánů, nebude mít dále žádný smysl sekuritizovat environmentální aspekt jejich situace. Hlavním problémem se stává společenská a politická dezintegrace, migrace a nalezení nebo dobytí nových území, na nichž lze začít nový život."*[444]

Zatímco snahy o sekuritizaci probíhají nejintenzivněji na úrovni globálního systému, úspěšné příklady sekuritizace lze nalézt především v rovině lokální. Globální environmentální hrozby také dopadají na různá místa na zemi s různou intenzitou a jejich důsledky jsou různými aktéry v různých geografických oblastech hodnoceny různě. Příkladem může být globální oteplování, které způsobuje zvyšování hladiny moří, postihující negativně především přímořská osídlení, ale také tání arktického ledového příkrovu, které někteří zainteresovaní aktéři vnímají jako klíč k arktickému nerostnému bohatství. S tím souvisí i to, že původci a strůjci environmentálních hrozeb často nejsou těmi, kteří jsou nejvíce postižení jejich dopady. Skepse ohledně možností efektivního řešení těchto problémů na systémové úrovni vede k upřednostňování regionálních řešení. Existuje množství regionálních struktur, které se snaží efektivně řešit lokální environmentální výzvy s globálním přesahem, např. problémy s vodními zdroji, odlesněním, průmyslovým znečištěním apod.[445]

Fakt, že Arktida se vlivem globálního oteplování – ať již způsobeného člověkem či nikoli – otepluje dvakrát rychleji než zbytek zeměkoule, obrací pozornost k hrozbám, které klimatické změny představují pro arktické životní prostředí. Regionální environmentální spolupráce vlád i neziskových organizací je velice intenzivní. Témata jsou tedy vysoce politizovaná, což je nutným předstupněm sekuritizace, nicméně k úspěšné sekuritizaci těchto témat chybí politická vůle a ochota uvolnit prostředky a zdroje.[446]

---

[441] Ibid., s. 40 a 83.
[442] Ibid., s. 84.
[443] Ibid., s. 100.
[444] Ibid., s. 91.
[445] Ibid., s. 100-101.
[446] HUEBERT (2004), s. 5.

Globální oteplování v Arktidě narušuje důležité přírodní ekosystémy včetně arktického ledového příkrovu a uhlíkového cyklu, který zahrnuje měnící se hranici permafrostu a vegetace a zvýšené uvolňování metanu z půdy, jezer a mokřadů.[447] Vedle regionálních dopadů na biologické a fyzikální systémy a na obyvatele Arktidy mohou mít změny arktického klimatu i globální důsledky: změny proudění vzduchu a mořských proudů, výrazné proměny počasí, zvyšování hladiny světového oceánu a změny koncentrací skleníkových plynů v atmosféře.[448] Podle Mezivládního panelu pro změny klimatu se bude v následujících desetiletích zvyšovat průměrná teplota o 0,2° C za deset let, přičemž na různých místech zeměkoule bude intenzita oteplování jako doposud různá. Studie *Hodnocení dopadů klimatických změn v Arktidě* předpokládá, že arktický ledový příkrov se bude vlivem globálního oteplování rychle zmenšovat a že na konci tohoto století bude Severní ledový oceán během letních měsíců bez ledu. [449]

Otázky uchování přírodního dědictví arktického severu, boje proti klimatickým změnám a ochrany křehkého arktického ekosystému se opakovaně objevují v arktických strategiích všech regionálních aktérů – v padesátiosmistránkovém dokumentu dánské vlády se dokonce environmentální téma vyskytuje celkem stopatnáctkrát[450] a v norské strategii o jedenašedesáti stranách dokonce sto-padesáttřikrát,[451] což velmi dobře ilustruje význam, jaký témata *soft-security* tradičně zaujímají v zahraniční politice skandinávských zemí.

Většina obav ze zhoršení environmentální bezpečnosti v Arktidě vychází z očekávání rostoucí lidské aktivity v regionu. Postupné mizení ledového příkrovu Severního ledového oceánu odkryje nová loviště ryb, zpřístupní podmořská ložiska nerostných surovin těžbě a otevře nové námořní trasy, nicméně vzhledem k přetrvávajícím drsným přírodním podmínkám v kombinaci se slabě rozvinutou infrastrukturou bude využívání nových příležitostí i nadále spojeno s velkým rizikem havárie, která může přerůst v ekologickou katastrofu velkého dosahu, s jejímiž následky se budou muset potýkat primárně arktické státy.

V některých případech ale mohou být environmentální obavy zástěrkou pro jiné, prozaičtější zájmy, jak ukázalo např. zavedení povinnosti všech lodí ohlašovat proplutí výlučnou ekonomickou zónou Kanady jejím úřadům, aby – jak řekl premiér Harper – *„bylo chráněno naše životní prostředí, zlepšena bezpečnost našich námořních tras a zajištěno, aby všichni obyvatelé severu, zvláště Inuité, měli silnou*

---

[447] V arktické půdě je vázáno dvojnásobné množství uhlíku, než je obsaženo v atmosféře. V současné době je Severní ledový oceán důležitým činitelem ve zpětném pohlcování CO_2 z atmosféry. V krátkodobém horizontu se sice očekává zvýšená schopnost pohlcování CO_2 vlivem úbytku mořského zalednění a rychlejšího růstu fytoplanktonu i delšího vegetačního období pevninských rostlin, nicméně v dlouhodobé perspektivě dojde pravděpodobně k opačnému trendu a Arktida se v extrémním případě může naopak stát zdrojem uvolňování CO_2 vázaného v permafrostu a arktických mokřadech do atmosféry. V permafrostu je podle odhadů vědců navíc vázáno také velké množství metanu, který je přibližně dvacetpětkrát účinnější skleníkový plyn než CO_2. Jeho podíl na současných globálních koncentracích metanu zatím není znám, ale očekává se, že jeho uvolnění do atmosféry bude dalším katalyzátorem globálních klimatických změn. (*Arktida: klimatické zpětné vazby a jejich globální důsledky* (2009), s. 10-12.)

[448] *Arktida: klimatické zpětné vazby a jejich globální důsledky* (2009), s. 2-3.

[449] *Arctic Climate Impact Assesment.* (2005).

[450] *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020* (2011).

[451] *Regjeringens Nordområdestrategi.* (2006).

pozici v diskusi o budoucnosti naší Arktidy po následující generace." Jedním dechem dodal, *že „první prioritou národní obrany je zajistit suverénní přítomnost na svém území, být připraven bránit Kanaďany před všemi druhy hrozeb, ať už před masivní vojenskou invazí, nebo před méně závažnými hrozbami jako je nepovolené sledování nebo potenciální nepovolená ekonomická aktivita."*[452]

Potvrdí-li se prognózy pesimistické části klimatologů a klimatické změny se promítnou do arktického ekosystému v podobě častějších záplav, eroze půdy, větších výkyvů počasí, migrace populací arktických živočišných druhů nerozlučně spjatých s tradičními způsoby života původních obyvatel, dojde ke zhoršení regionální bezpečnostní situace nejen v rovině environmentálního sektoru, ale může se odrazit i v bezpečnostním sektoru společenském (ohrožení tradičního způsobu života původních národů), politickém (přímé ohrožení obyvatel přímořských oblastí záplavami, zemětřesením atd.) a ekonomickém (migrace ryb a dalších živočišných druhů využívaných ke komerčnímu lovu za hranice výlučné ekonomické zóny konkrétního státu, případně vymizení těchto populací v důsledku neregulovaného lovu).

Dlouhodobě silně akcentovaným tématem mezinárodního ekologického hnutí je zákaz lovu velryb a tuleňů. Tento požadavek jde ale proti zájmům některých arktických aktérů, především původních obyvatel polárních oblastí, pro které je lov těchto druhů a jejich následné zpracovávání nezřídka jediným zdrojem příjmů. Rusko a Spojené státy nedávno dovoz tuleních výrobků zakázaly (přičemž v Rusku je domácí lov stále povolen),[453] což lze ve světle předcházejících veřejných výroků oficiálních představitelů těchto zemí interpretovat jako úspěšně dokončenou sekuritizaci,[454] zatímco skandinávské státy a Kanada hrají v tomto sekuritizačním procesu roli opozičních aktérů, kteří snahy o sekuritizaci těchto témat bojkotují s poukazem na význam těchto tradičních odvětví pro domácí ekonomiku a export, respekt k tradičním způsobům života za polárním kruhem a společenskou bezpečnost domorodých arktických národů.[455] Úspěšná sekuritizace hrozby zabíjení arktických živočišných druhů završená zákazem jejich dovozu může být zbylými arktickými státy vnímána jako přímé ohrožení jejich ekonomických zájmů, zejména v případě Kanady, která ročně vyvážela 90 % tuleních výrobků právě do Ruska.[456]

---

[452] HOWARD (2009), s. 191-192.

[453] FINK, Sheryl. (2011) *Major Victory As Russia Bans Trade in Harp Seal Skins*. International Fund for Animal Welfare. [online] 11-12-19 [cit. 12-05-12]. <http://www.ifaw.org/ca/news/major-victory-russia-bans-trade-harp-seal-skins?page=1&mid=559778>.

[454] Ruský premiér Putin označil v roce 2009 lov tuleňů za „krvavý průmysl" a zdůraznil, že zákaz měl přijít o mnoho let dříve. (Russia to Ban Seal Hunting. (2009) In: *The New York Times.* [online] 09-12-07 [cit. 12-05-11]. <http://www.nytimes.com/2009/02/27/world/europe/27iht-27seals.20490795.html?_r=1>.) V roce 2006 ještě jako senátor za Illinois přislíbil Barack Obama, že podnikne všechny nezbytné kroky k odstranění těchto nehumánních praktik. (*Obama ´Outraged´ Over Seal Slaughter*. (2009) PETA. [online] 09-09-04 [cit. 12-05-11]. <http://www.peta.org/b/thepetafiles/archive/2009/04/09/obama-outraged-over-seal-slaughter.aspx>.)

[455] *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020* (2011), s. 52-53, *EU forbud mot handel med selprodukter – hva skjer nå?* (2009) Utenriksdepartementet, Oslo. [online] 09-06-26 [cit. 12-05-11]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/handelspolitikk/nyhetsbrev_tidligere/eus-forbud-mot-handel-med-selprodukter--.html?id=570096>.

[456] GALLOWAY, Gloria. (2011) Russian Ban ´Spells the End of Canadian Sealing´, Activists Say. In. *The Globe and Mail.* [online] 11-12-19 [cit. 12-05-12]. <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/ottawa-notebook/russian-ban-spells-the-end-of-canadian-sealing-activists-say/article2276572/>.

Dalším tématem environmentální bezpečnosti, které vychází z podobné motivace, ale panuje na něm mezi arktickými aktéry podstatně větší shoda, je boj proti nezákonnému, nekontrolovanému a neregulovanému rybolovu. Nejaktivnějšími sekuritizačními aktéry jsou v tomto případě Norsko a Dánsko. To dokonce v této souvislosti ve své arktické strategii používá explicitní pojem „hrozba“, který se v celém dokumentu vyskytuje celkově pouze dvakrát.[457] Z iniciativy Norska byla v roce 2009 podepsána *Dohoda pobřežních států o opatření eliminujících nelegální, nekontrolovaný a neregulovaný rybolov*, kterou svým podpisem stvrdily všechny arktické země až na Dánsko kvůli zvláštnímu postavení vyplývajícímu z jeho členství v EU.[458]

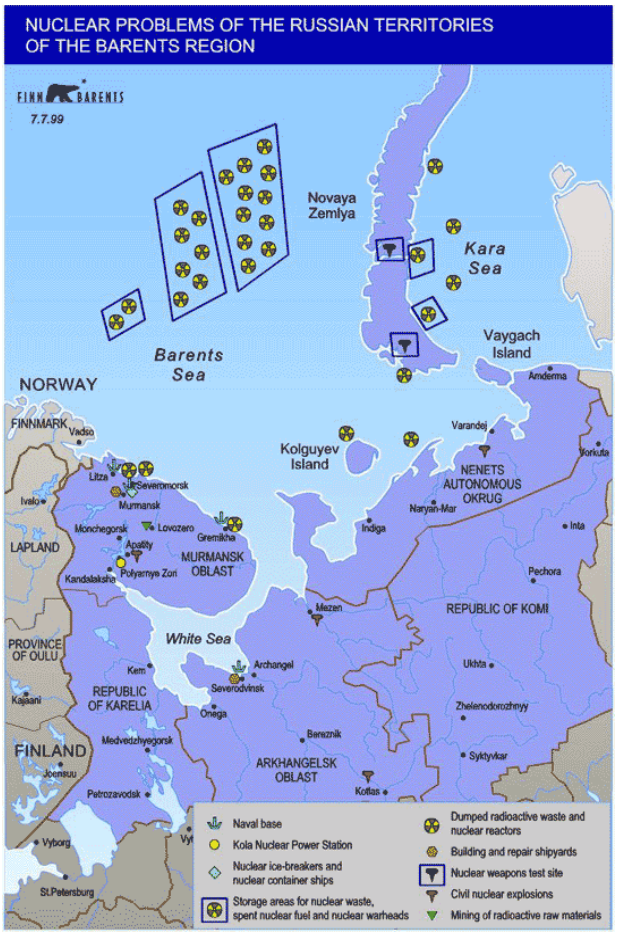

Mapa 11. Nukleární přítomnost Ruska v Arktidě.
Zdroj: *Arctic Human Development Report* (2004), s. 219.

Zvlášť velké bezpečnostní riziko zejména pro Norsko představuje atomová elektrárna na poloostrově Kola v murmanském distriktu a rozsáhlá úložiště jaderného odpadu na pobřeží poloostrova v blízkosti norsko-ruské hranice a v Barentsově moři (viz. Mapa 11), stejně tak jako zastaralé průmyslové komplexy v oblasti severozápadního Ruska vypouštějící toxické látky do arktických vod a půdy.[459] Formou bilaterální spolupráce s Ruskem a finanční podpory konkrétních bezpečnostních opatření se již od roku 1992 snaží norská vláda o zlepšení úrovně zabezpečení jaderných zařízení i nejaderných průmyslových komplexů v oblasti. Obavy z ruské nukleární přítomnosti poblíž norských hranic, z možného šíření radioaktivního znečištění, úniku paliva z ruských jaderných ponorek a válečných lodí severní flotily či jaderné havárie většího rozsahu, které by měly přímý dopad na zdraví a bezpečnost obyvatel severního Norska, nicméně stále přetrvávají.[460]

Sektor environmentální bezpečnosti je příkladem oblasti vhodné pro tvorbu

[457] *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020* (2011), s. 31.
[458] *Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing.* (2009) Food and Agriculture Organisation, United Nations. [online] [cit. 12-05-11]. <http://www.fao.org/Legal/treaties/037s-e.htm>. Úprava vztahů členských zemí EU k *Dohodě* viz. *Declaration Concerning the Competence of the European Union with Regard to Matters Governed By the Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing.* Official Journal of the European Union. [online] 11-7-22 [cit. 12-05-13]. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:191:0003:0018:EN:PDF>.
[459] *Regjeringens Nordområdestrategi.* (2006), s. 39.
[460] *Atomvirksomhet og miljø i Nordområdene.* (2008) Regjeringens handlingsplan, s. 8. [online] [cit. 12-05-12]. <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Sikkerhetspol/atomhandlingsplan0802.pdf>.

intenzivních regionálních vazeb. Specifičnost arktického ekosystému a tím pádem i hrozeb, kterým může potenciálně čelit, z něj činí předmět společného zájmu těch, kteří jsou s ním geograficky spjati. Pro environmentální bezpečnost jednoznačně platí, že Severní ledový oceán nerozděluje, ale spojuje: tání arktického ledového příkrovu ohrozí přímořské oblasti ruské Sibiře stejně jako Aljašku nebo Grónsko, únik radioaktivity z ruských úložišť jaderného odpadu v první řadě ohrozí Rusko a Norsko, ale také celý mořský ekosystém Severního ledového oceánu, migrace a snížení objemu populací mořských ryb ovlivní hospodářské zájmy všech atd. Přesah environmentálních hrozeb do oblasti politické, společenské a ekonomické bezpečnosti z nich činí velmi důležité téma, které arktické státy spojuje.

Environmentální bezpečnost byla první oblastí, která se po skončení studené války otevřela arktické spolupráci. Během více než dvou uplynulých desetiletí se vytvořila efektivně fungující síť regionální environmentální spolupráce, jejíž zastřešující institucí je Arktická rada. Díky spolehlivým komunikačním mechanismům a intenzivně budované vzájemné důvěře v rovině regionální environmentální bezpečnosti nedochází k náhlé a dramatické sekuritizaci hrozeb, pokud samozřejmě nedojde k nepředvídané přírodní katastrofě. Arktické státy se snaží environmentálním výzvám čelit společně, prostřednictvím dialogu a dlouhodobé intenzivní spolupráce.

3.2.4 Společenský sektor

Klíčovým pojmem společenského sektoru bezpečnosti je společnost, jejíž podstatou je identita neboli sebepojetí jedince, který sám sebe chápe jako součást určitého společenství. Těmito společenstvími jsou velké, soběstačné skupiny se silnou společnou identitou – kmeny, klany, národy, náboženské systémy či rasové skupiny. Jelikož jejich identity nejsou zdaleka totožné s explicitně politickými organizacemi, je potřeba odlišit koncept společenské bezpečnosti od tradičního politického sektoru. Kolem konceptu identity se organizuje celé fungování společenského sektoru bezpečnosti a společenskou bezpečnost tak lze chápat jako bezpečnost identity.[461] Jak píše Buzan: *„Ohrožení identity je tudíž vždy a bez výjimky otázkou konstrukce něčeho, co ohrožuje nás – a často tímto způsobem přispívá i ke konstrukci nebo reprodukci tohoto ´my´“*. [462]

Pocit ohrožení nejčastěji vyplývá z horizontálního a vertikálního soupeření identit, kdy buď více v principu rovnocenných identit bojuje o přežití na jednom sdíleném prostoru (obava Kanaďanů z amerikanizace, Lotyši a Rusové v Lotyšsku atd.), nebo naopak kdy je jedno společenství nuceno přijmout více různých identit a volit tak mezi inkluzivnějším a exkluzivnějším pojetím identity (Quebečané v Kanadě, Gróňané v rámci dánské koruny, střet identit v případě zapojení do integračního projektu typu EU apod.). V posledních letech je stále aktuálnější také otázka imigrace, která může být určitými skupinami diskurzivně konstruována jako závažné ohrožení jejich identity, které volá po zavedení mimořádných prostředků, např. ve formě zpřísnění antiimigračních zákonů, uzavření státních hranic apod.[463]

[461] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 139-140.
[462] Ibid., s. 141.
[463] Ibid.

Referenčními objekty společenské bezpečnosti jsou *„jakékoliv větší skupiny, jimž jejich podřízené subjekty prokazují loajalitu a oddanost v takové podobě a takové míře, která zakládá společensky přesvědčivý argument, že toto "my" (společná identita) je ohroženo [...] právě na své identitě."*[464] Různé společnosti a skupiny jsou existenčně zranitelné v různých oblastech, což závisí především na způsobu, jakým je jejich identita konstruována. Existenční hrozbu pro izolované komunity může představovat i minimální kontakt s cizí kulturou, pro národy, které mají pod kontrolou státní aparát jen díky mírné početní převaze, bude hrozbou zvyšování porodnosti uvnitř konkurenční skupiny, skupinová identita konstruovaná kolem konkrétních kulturně-náboženských zvyklostí bude vnímat jako hrozbu homogenizující globální kulturu atd.[465]

Stejně jako ve vojenském sektoru hraje geografická blízkost podstatnou úlohu i ve sféře společenské bezpečnosti. Migrace je intenzivnější a častější na menším geografickém prostoru (přestože k meziregionální migraci také dochází) a kulturní vlivy ztrácejí s rostoucí vzdáleností na síle. Také identita je do značné míry zakotvená v regionální tradici a historii a nezřídka spjatá s přírodními podmínkami daného regionu.[466]

„Arktická identita" je pojem, ke kterému se hlásí jak původní obyvatelé Arktidy, tak i velké severské národy jako například Rusové nebo Kanaďané. Z pohledu společenské bezpečnosti však *„mají rychlé společenské a kulturní změny mnohem silnější dopad na málo početné populace původních obyvatel než na jiné skupiny,"* jak konstatuje zpráva *Arctic Human Development Report*.[467] Environmentální a sociopolitické fenomény jako jsou klimatické změny nebo modernizace mohou být z pohledu původních obyvatel vnímány jako existenční ohrožení jejich identity, zatímco ostatní, nedomorodí obyvatelé Arktidy se takto ohroženi cítit nemusí a pravděpodobně ani nebudou.[468]

Identita původních obyvatel Arktidy – přibližně čtyřiceti různých etnických skupin, které tvoří zhruba desetinu z celkové populace žijící za polárním kruhem[469] a formují své zastřešující organizace, čímž splňují podmínku dostatečné síly a soběstačnosti - je bytostně spjatá s prostředím, ve kterém tyto národy po staletí žily a které nutně potřebují pro udržení tradičních způsobů života. Jelikož je arktické životní prostředí bytostnou součástí jejich identity, environmentální hrozby způsobené změnami klimatu či různými formami lidské aktivity v regionu mají významný bezpečnostní dopad i v rovině společenského sektoru. Pobřežní osídlení ohrožovaná stoupající hladinou Severního ledového oceánu, migrace populací zvěře a ryb ohrožující potravinovou bezpečnost, permanentní strach z ekologické katastrofy v důsledku průmyslové, těžební či námořní aktivity v regionu, zhoršení zdravotní kondice v důsledku průmyslového a jaderného znečištění v kombinaci se sníženou

[464] Ibid., s. 144.
[465] Ibid., s. 145.
[466] Ibid., s. 147.
[467] *Arctic Human Development Report* (2004), s. 46.
[468] GREAVES, Wilfred. (2008) *Adrift: Complex Threats to Human Security in the Arctic.* Working draft. Dalhousie Graduate Society of Political Science. The Third Annual Graduate Student Symposium, s. 5. [online] [cit. 12-05-11]. < http://centreforforeignpolicystudies.dal.ca/pdf/gradsymp08/Greaves.pdf>.
[469] *Arctic Indigenous Peoples*. Arctic Centre. [online] [cit. 12-05-11]. <http://www.arcticcentre.org/?DeptID=7768>.

adaptační schopností na tyto modernizační procesy z pohledu původních obyvatel bezesporu naplňují kritéria existenční hrozby.

Ačkoli byla po staletích útlaku a násilné kulturní a jazykové homogenizace původním arktickým národům přiznána základní politická práva (byť v různé míře v závislosti na přístupu jednotlivých států k těmto minoritám) a jejich participace v politických procesech obecně vzrůstá, v regionálním kontextu jsou z důležitých politických rozhodování stále vyloučeny.[470] Status stálé účasti na zasedáních AC totiž ve skutečnosti nezajišťuje zastřešujícím organizacím původních obyvatel vliv na všechna klíčová strategická rozhodnutí regionálního dopadu, která se v podstatě rodí téměř výhradně ve formátu A-5.[471] Stávající praxi velmi dobře ilustruje ilulissatská konference, kde se sešli k prodiskutování zásadních otázek o budoucnosti Arktidy zástupci zemí arktické pětky, zatímco zbývající členové ani stálí účastníci zasedání AC pozvání nedostali. V tomto světle byl zvláště výmluvný výběr místa konání konference – grónské přímořské město Ilulissat. Grónsko, které je jedním z posledních závislých území na světě, bylo na konferenci reprezentováno dánským ministrem zahraničí Perem Stigem Møllerem, zatímco zástupci původního obyvatelstva, které má na ostrově téměř devadesátiprocentní převahu, pozváni nebyli.[472]

Mimo jiné i díky těmto překážkám jsou původní arktické národy samy o sobě stále velmi slabými sekuritizačními aktéry, kterým se zatím ve větší míře nedaří překonat práh sekuritizace, ačkoli témata spojená s jejich společenskou bezpečností jsou v současné době široce politizovaná, v určitých případech i za podpory některého z arktických států, jak dokládá například výrazná podpora, které se původním obyvatelům Arktidy dostalo od dánské vlády ve věci zákazu dovozu tuleních produktů do zemí EU.[473] Obecně větší šanci na úspěch v procesu sekuritizace však mají multisektorové hrozby typu klimatických změn či ekologických havárií spojených s lidskou aktivitou v regionu.

Také některé „velké“ arktické národy, například Kanaďané nebo Rusové se pokouší konstruovat svou arktickou identitu s poukazem na dlouhou tradici objevitelských výprav a polárních výzkumů a Arktidu označují za součást své národní identity nebo duše národa. Arktická politika Harperovy vlády se poměrně často odvolává na ústřední význam Arktidy pro duši Kanaďanů jako severského národa[474] a z průzkumů veřejného mínění vyplývá, že stejným způsobem vnímá svou národní identitu více než polovina Kanaďanů.[475] Stejně tak pro Rusko byla Arktida součástí národního mýtu již od stalinských

---

[470] KOIVUROVA, Timo, TERVO, Henna, STEPIEN, Adam. (2008) *Background paper: Indigenous Peoples in the Arctic.* Arctic Transform, s. 3. [online] [cit. 12-05-11]. <http://arcticcentre.ulapland.fi/docs/Indigenous+Peoples+background+Koivurova+et+al.pdf>.

[471] *Arctic Human Development Report* (2004), s. 210-211.

[472] ZELLEN (2009), s. 106.

[473] *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020* (2011), s. 52-53.

[474] *Canada´s Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future.* (2009), s. 1, 3 a 39.

[475] V online průzkumu internetového deníku *Globe and Mail* se 54 % Kanaďanů vyslovilo pro Harperovu linii, ve které Arktida hraje jednu z hlavních rolí, zatímco liberální hodnoty představované opozicí podpořilo jen 36 %. (Poll: Which Federal Party´s Vision of Canadian Identity Resonates Most With You? In: *The Globe and Mail*. [online] 11-08-19 [cit. 12-05-11]. <http://www.theglobeandmail.com/news/national/poll-which-federal-partys-vision-of-canadian-identity-resonates-most-with-you/article2135536/?from=2135876>).

dob dobývání severu.[476] Vyzdvihování ruské arktické tradice a heroizování polárních badatelů v čele s Arturem Čilingarovem, vedoucím expedice Arktika, jejímž vyvrcholením bylo umístění ruské vlajky na mořské dno, je součástí promyšleného budování ruské národní identity i dnes.[477] Je však zřejmé, že národní identita je zrovna v těchto případech zástěrkou mnohem prozaičtějších úvah a motivací.

[476] BAEV, Pavel. (2007) *Russia´s Race for the Arctic and the New Geopolitics of the North Pole.* The Jamestown Foundation, Washington, s. 9. [online] [cit. 12-05-11]. <http://www.jamestown.org/uploads/media/Jamestown-BaevRussiaArctic_01.pdf>.
[477] BAEV (2007), s. 12.

4 Regionalistické přístupy ke studiu mezinárodní bezpečnosti

Pád železné opony a zánik bipolarity představuje jeden z nejvýraznějších milníků v historii disciplíny mezinárodních vztahů a bezpečnostních studií. Fundamentální proměna dlouhodobě stabilního, bipolárním soupeřením paralyzovaného uspořádání mezinárodního systému se odrazila jak v reálném fungování vztahů mezi státy, tak i v oblasti teoretického zkoumání. Bylo nutné podstatným způsobem revidovat paradigma dosavadního výzkumu zakotvené v bipolární realitě a nahradit ho novými koncepty, jež by dokázaly teoreticky obsáhnout novou podobu mezinárodního uspořádání, včetně nového analytického a terminologického aparátu.

Část vědecké a akademické obce na základě empirických pozorování dospěla k přesvědčení, že mezinárodní bezpečnost se bude výrazně regionalizovat v důsledku zániku dvou hlavních supervelmocenských sil, které dosud strukturovaly mezinárodní vztahy na globální úrovni na úkor subsystémových rovin. Se slábnoucí rolí globálního vůdcovství se do centra pozornosti postupně dostala myšlenka, že si regiony budou napříště své vnitřní problémy řešit samy a relevance subsystémové úrovně analýzy mezinárodní bezpečnosti bude stoupat.[478]

Za jednoho z průkopníků regionalistického přístupu ke studiu mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti je pokládán Hans Mouritzen, který ve své radikální kritice Kennetha Waltze konstruuje regionální úroveň analýzy jako nutný důsledek kombinace anarchické povahy mezinárodního systému a imobility jednotek: *„[...] [J]sou-li jednotky nemobilní, každá jednotka bude čelit relativně stabilnímu určujícímu prostředí (salient environment) sestávajícímu z hlavních jednotek v její geografické blízkosti (přičemž moc se vzdáleností oslabuje). Každá jednotka bude charakterizována určitým umístěním (location) ve struktuře systému. Obzvláště kombinace anarchie a imobility vytváří systém, jehož jednotky jsou silně ovlivňovány určujícím prostředím na úkor systémové struktury jako celku.“*[479] Z imobility jednotek vyplývá také teritoriální ukotvenost hrozeb: *„Vzhledem k tomu, že síla a podněty s narůstající vzdáleností slábnou, okolní prostředí jednotky má rozhodující vypovídající schopnost ohledně jejího chování.“*[480] Mouritzen vytýká Waltzovi chybnou premisu, že jednotky mezinárodního systému jsou mobilní a tím pádem všechny čelí jednomu a témuž systému, což ve svém důsledku způsobuje, že Waltzova teorie je slepá ke konfliktu mezi jednotkou a systémem a v širším smyslu i k obecné debatě o problému analytických rovin, která představuje jeden z úhelných kamenů vědecké disciplíny mezinárodních vztahů.[481]

Problematikou analytických rovin se intenzivně zabývali také výzkumníci kodaňské školy v čele s Buzanem, kteří kritizují Waltze za jeho redukci relevantních hladin analýzy pouze na úroveň jednotky a systému, aniž by dokázal zachytit jejich vzájemný vztah. V rámci prohlubování konceptu bezpečnosti konstruuje kodaňská škola pět analytických rovin: systémovou, subsystémovou,

[478] BUZAN – WÆVER - DE WILDE (2005), s. 18.
[479] MOURITZEN, Hans (2005). Kenneth Waltz: kritický racionalista mezi mezinárodní politikou a zahraniční politikou. In: NEUMANN, Iver, WÆVER, Ole. (2005) *Budoucnost mezinárodních vztahů.* Centrum strategických studií, Brno, s. 92.
[480] MOURITZEN, Hans. (1998) *Theory and Reality of International Politics.* Ashgate, London, s. 1.
[481] SINGER, David J. (1961) The Level-of-Analysis Problem in International Relations. In: *World Politics*, roč. 14, č. 1.

jednotkovou, úroveň byrokratického aparátu a úroveň jednotlivce, přičemž teorii regionálního bezpečnostního komplexu umisťuje na úroveň subsystému.[482] Buzan a spol. se také elegantně vyrovnávají s konfliktem mezi jednotkou a systémem s odkazem na Holllise a Smithe, kteří ve svém zkoumání dospěli k závěru, že daná analytická rovina může být jak systémem sama o sobě, tak jednotkou systému umístěného na vyšší analytické úrovni.[483] Podle kodaňské školy tvoří regionální bezpečnostní komplexy svébytné systémy, které jsou analogicky ke globálnímu systému uspořádány anarchicky a disponují zároveň plnohodnotnými vnitřními strukturami a vzorci interakcí.[484] Tento předpoklad, tedy že subsystémová úroveň dokáže poskytnout komplexní a vyčerpávající analýzu bezpečnostní dynamiky a vztahů mezi jednotkami, jakkoli je doplňována dílčími faktory náležejícími do jiných rovin,[485] stojí v jádru regionalistických přístupů v rámci výzkumu mezinárodní bezpečnosti.

V této kapitole, která si klade za cíl zhodnotit výsledky aplikace teorie regionálních bezpečnostních komplexů na případ Arktidy se zohledněním limitů a slabin tohoto teoretického rámce, budou představeny alternativní regionalistické přístupy ke studiu mezinárodní bezpečnosti a následně budou v konfrontaci s daným případem jejich analytické kvality a vypovídající schopnosti podrobeny kritickému rozboru. Kapitola je uspořádána do jednotlivých částí odpovídajících hlavním konstitutivním prvkům teorie regionálního bezpečnostního komplexu se zvláštním důrazem na problematické body tohoto konceptu i regionalistických přístupů ke studiu mezinárodní bezpečnosti jako takových: státocentrismus, teritoriální ukotvenost, exkluzivitu členství, konceptualizaci hrozeb pomocí sekuritizace a povahu aktérů a referenčních objektů.

4.1 Geografické kritérium – teritoriální ukotvenost, hranice komplexu a exkluzivita členství

Buzanova a Wæverova rozsáhlá analytická práce, která mapuje téměř dvacet let výzkumu regionální bezpečnosti a je považována za jeden z nejvlivnějších konceptů v rámci tohoto výzkumného proudu, do svého předmětu výzkumu i přes deklarovanou univerzalistickou ambici Arktidu či severní polární oblasti jako takové nezahrnuje. Jelikož se při definování hranic jednotlivých regionálních bezpečnostních komplexů drží linie státních hranic, řadí arktické oblasti severoamerického a euroasijského pobřeží v souladu se zařazením celého území relevantních států do velkých kontinentálních komplexů – severoamerického, eurounijního a postsovětského. Jediným arktickým aktérem, který byl do původní analýzy zahrnut, je Grónsko, kterému byla po skončení studené války přisouzena role izolátoru,[486] ačkoli ostrov plní i po jejím skončení významnou strategickou úlohu pro zajišťování obrany aliančních spojenců a jako integrální součást Dánska podléhá stejné zahraniční, bezpečnostní a obranné politice řízené z Kodaně jako zbytek Říšského společenství Dánska.

[482] BUZAN – WÆVER – DE WILDE (2005), s. 14-15.
[483] ZELINKA (2008), s. 54.
[484] BUZAN – WÆVER – DE WILDE (2005), s. 22-23.
[485] O problematice úplnosti či neúplnosti analytické schopnosti jednotlivých rovin, tzv. suplementarismu a komplementarismu, viz. MOURITZEN (2005), s. 86-89.
[486] BUZAN – WÆVER (2003), s. xxv a xxvi.

I přes tuto znevýhodněnou výchozí pozici však analýza provedená v předchozí kapitole ukázala, že je možné teorii regionálních bezpečnostních komplexů na arktický region smysluplně aplikovat. Všechny čtyři konstitutivní prvky *základní struktury* regionálního bezpečnostního komplexu - vnější hranice, anarchická struktura, polarita neboli distribuce moci uvnitř komplexu a vztahy přátelství a nepřátelství mezi jednotkami v komplexu - lze v případě Arktidy identifikovat, ačkoli se proces neobejde bez dílčích problémů volajících po jistých teoretických modifikacích.

Již při pokusu o vymezení vnějších hranic arktického bezpečnostního komplexu se ukazuje problematičnost státocentrické orientace teorie. Arktida - jak již byla definována v první kapitole - není region vymezený celými státy, ale pouze jejich severními periferními oblastmi, resp. severními pobřežními oblastmi Severní Ameriky, Asie a Evropy, jejichž břehy omývají vody Severního ledového oceánu. Tím ale arktický komplex v podstatě narušuje hranice hned tří existujících komplexů – severoamerického, postsovětského a evropského. Teorie zároveň vylučuje pluralitu členství ve více komplexech, což je vedle jejího silně státocentrického zaměření druhým závažným nedostatkem. Důsledkem nutnosti dodržení obou těchto premis dochází v případě transnacionálních regionů typu Arktidy k rozplynutí či deformaci svébytné regionální bezpečnostní dynamiky po nuceném vtělení jeho jednotek do rigidní struktury regionálních bezpečnostních komplexů.

Gunnhild Hoogensen z Univerzity v Tromsø ve své recenzi Buzanovy a Wæverovy studie *Regions and Powers* upozorňuje na důsledky státocentrismu a exkluzivity členství právě pro případ transnacionálního regionu Arktidy těmito slovy: *„Sdílené bezpečnostní zájmy a obavy se mohou objevit i v regionech jdoucích napříč těmito [státními – pozn. autorky] hranicemi, jako je např. Arktida. Problém je, že Arktida se rozprostírá napříč státy a pokud by měla být násilně vtěsnána do struktury regionálních bezpečnostních komplexů definovaných hranicemi států (tak, jak to Buzan a Wæver ve své teorii vyžadují), ztratí se v prostoru mezi severoamerickým, ruským a evropským, resp. eurounijním regionálním bezpečnostním komplexem. Důsledkem toho je rozplynutí nebo zkreslení bezpečnostních témat a dynamiky specifické pro tento region (např. otázky environmentální, potravinové, ekonomické a společenské bezpečnosti) vlivem jeho nuceného vtělení do širších regionálních bezpečnostních komplexů.“*[487]

S takto nastaveným konceptem regionálních bezpečnostních komplexů pracují David A. Lake a Patrick M. Morgan, kteří představili svou teorii regionální bezpečnosti v editovaném sborníku *Regional Orders: Building Security in a New World* (1997).[488] Stejně tak Robert Stewart-Ingersoll a Derrick Frazier ve své nejnovější studii *Regional Powers and Security Orders* z roku 2012 pouze s několika drobnými úpravami přejímají toto rozčlenění mezinárodního systému do dvanácti regionálních bezpečnostních komplexů na základě existujících hranic jednotlivých států, které jsou základními konstitutivními jednotkami komplexu.[489] Zdá se, že téměř deset let od vydání Buzanovy a Wæverovy klíčové studie *Regions and Powers* v podstatné části vědecké obce stále převládá rigidní státocentrické vidění mezinárodněpolitické reality.

[487] HOOGENSEN (2005), s. 273.
[488] LAKE, David A., MORGAN, Patrick M. (eds.). (1997) *Regional Orders: Building Security in a New World.* The Pennsylvania University Press, University Park.
[489] STEWART-INGERSOLL, Robert, FRAZIER, Derrick. (2012) *Regional Powers and Security Orders: A Theoretical Framework.* Routledge, Abindgon, s. 44-45.

V otázce plurality členství jsou ostatní regionalistické přístupy podstatně otevřenější. Zatímco Buzan a Wæver připouští zapojení jednotky do více komplexů současně pouze v případech, jedná-li se o supervelmoc, případně velmoc, a to ještě prostřednictvím specifického mechanismu *penetrace*, který ovšem nezakládá plnohodnotné členství,[490] Lake a Morgan, jejichž koncept regionálního bezpečnostního komplexu stojí velmi blízko regionalistům kodaňské školy a explicitně na ně navazuje, naopak tvrdí, že geografická blízkost není nezbytným předpokladem členství v komplexu.[491] Z toho inherentně vyplývá, že jednotka může být členem více komplexů současně, protože je-li schopna projektovat své bezpečnostní zájmy a ovlivňovat bezpečnostní dynamiku v geograficky vzdáleném komplexu, zapojuje se pravděpodobně výrazně také do bezpečnostní dynamiky ve svém bezprostředním okolí. V návaznosti na to Lake a Morgan tvrdí, že například Spojené státy je nutné vedle členství v „jejich" severoamerickém bezpečnostním komplexu zároveň považovat za členy evropského a blízkovýchodního komplexu,[492] což umožňuje předpokládat, že by stejně tak mohly být i členy komplexu arktického.

Podle Lakea a Morgana geografické kritérium neurčuje soubor jednotek, které tvoří regionální bezpečnostní komplex, ale oblast, ze které vyzařují bezpečnostní hrozby, v jejich pojmovém aparátu tzv. externality.[493] Jedná se o významné okolnosti a vlivy bezpečnostního charakteru, kterým jsou státy vystaveny v důsledku jednání jiných států či v důsledku jejich vnitřního vývoje a které mají schopnost přelévat se přes hranice jednotlivých států.[494] Regionální bezpečnostní komplex je potom definován jako *„soubor států, které jsou kontinuálně ovlivňovány bezpečnostními externalitami, jež vycházejí z určitého ohraničeného geografického prostoru,"*[495] přičemž externality svým rozsahem, závažností a trvalostí vydělují členy komplexu z okolního prostředí, s tím, že samotní členové svým územím nemusí nutně tvořit geograficky koherentní celek.[496] Lake a Morgan tedy nekonstruují regionální bezpečnostní komplex na základě teritoriální ukotvenosti jeho jednotek, ale teritoriální ukotvenosti hrozeb, resp. externalit. Vzhledem k tomu, že bezpečnostní externality vycházejí převážně z vojenského a politického sektoru, jejich intenzita se s rostoucí geografickou vzdáleností snižuje,[497] v čemž se shodují s kodaňskou školou.

Stewart-Ingersoll a Frazier také povolují členství ve více komplexech současně a odmítají Buzanovo a Wæverovo tvrzení, že pluralita členství je možná pouze prostřednictvím mechanismu *penetrace* nebo je příznakem spojování více komplexů v jeden superkomplex, případně tvorby subkomplexů v rámci již existujícího komplexu. Uvádějí příklad Číny, která je plnohodnotnou součástí komplexů severovýchodní i jihovýchodní Asie, přičemž se ani v jednom případě nejedná o *penetraci* a stejně tak není podle nich možné hovořit o vznikajícím východoasijském superkomplexu, tak, jak to činí Buzan a Wæver.[498] V otázce geografické (ne)přítomnosti členů regionálního bezpečnostního komplexu se

[490] BUZAN – WÆVER (2003), s. 48.
[491] LAKE - MORGAN (1997), s. 12.
[492] Ibid.
[493] Ibid.
[494] MORGAN, Patrick. Regional Security Complexes and Regional Orders. In: LAKE – MORGAN (1997), s. 29.
[495] LAKE - MORGAN (1997), s. 12.
[496] MORGAN (1997), s. 29.
[497] Ibid.
[498] STEWART-INGERSOLL - FRAZIER (2012), s. 46-47.

Stewart-Ingersoll a Frazier naopak staví na stranu kodaňské školy a vyjadřují přesvědčení, že státy obecně nemají kapacitu projektovat svou sílu za hranice svého bezprostředního okolí a že tudíž nejzávažnější hrozby jsou ty, které vycházejí z geograficky blízkého prostředí. Penetrující aktéři nejsou plnohodnotnými členy komplexu, jelikož postrádají specifickou regionální identitu, jejich vazby k regionu jsou odlišné co do intenzity i kvality a navíc se mohou z regionu kdykoli fyzicky stáhnout. Nárok na členství v regionálním bezpečnostním komplexu zakládá tedy pouze geografická příslušnost k danému regionu,[499] přičemž ale není vyloučeno, aby byl stát členem více sousedících komplexů.

Mohammed Ayoob, zástupce tzv. školy třetího světa v rámci regionalistického proudu,[500] nepožaduje, aby stát byl členem pouze jednoho komplexu, a připouští pluralitu členství s odkazem na specifické případy Egypta, Pákistánu nebo Indonésie, které je třeba pokládat za členy více sousedících komplexů.[501] Ayoob je nicméně věrnější geografickému hledisku a nehovoří o členství států geograficky nezapadajících do regionu.

Stejně tak pro Hanse Mouritzena je imobilita jednotek základním stavebním kamenem regionalistických teorií a odmítá waltzovskou představu zakotvenou v premisách klasického realismu, že jednotky mezinárodního systému jsou mobilní, resp. vztahují se k systému jako celku a ne k jeho geograficky definovaným částem. Je třeba zdůraznit, že za základní jednotku mezinárodního systému Mouritzen stejně jako Waltz považuje stát a nestátní aktéry do své analýzy v podstatě nezahrnuje.[502]

Z pohledu kritéria exkluzivity členství regionálního bezpečnostního komplexu se výše představené regionalistické přístupy ukazují být pro případ Arktidy a dalších nestandardních komplexů vhodnějším nástrojem k jejich deskriptivnímu uchopení. Naznačují tím směr, kterým by se mohli Buzan a Wæver ubírat při další revizi svého konceptu, jelikož požadavek výlučného členství se v postbipolární realitě četnějších a komplexnějších bezpečnostních interakcí v mezinárodním systému ukazuje jako neopodstatněný. Co se týče stanovení vnějších hranic bezpečnostního komplexu, všechny výše popsané přístupy jsou více či méně pevně zakotveny ve státocentrickém vidění mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti a neumožňují proto pružnější vytyčení hranic komplexu odpovídající skutečné realitě směrů a intenzit bezpečnostních interakcí.

---

[499] STEWART-INGERSOLL - FRAZIER (2012), s. 46.

[500] Škola tzv. třetího světa se obvykle řadí do kritických bezpečnostních studií. Ayoob se snaží nabourat dosavadní monopol západocentrické konceptualizace mezinárodní bezpečnosti a vytváří koncept tzv. podřízeného realismu (*subaltern realism*), který se snaží vysvětlit bezpečnostní dynamiku států třetí světa s poukazem na jejich relativní slabost a politickou i vojenskou závislost na vyspělých státech. Bezpečnostní interakce se z důvodu nízké projekční síly států třetího světa odehrávají v jejich bezprostředním okolí a tvoří se tudíž specifické regionální bezpečnostní formace, čímž se Ayoob řadí mezi regionalistické přístupy ke studiu mezinárodní bezpečnosti. (STOJAROVÁ, Věra (2007). *Současné bezpečnostní hrozby západního Balkánu: kritická analýza konceptu bezpečnosti Kodaňské školy.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, s. 47-48.)

[501] AYOOB, Mohammed (ed.). (1986) *Regional Security in the Third World*. Croom Helm, London, s. 40.

[502] MOURITZEN (1998), s. 5-7.

4.2 Kultura anarchie a vztahy uvnitř komplexu

Zatímco Buzan a Wæver sledují v duchu Wendtových tří typů anarchické kultury vzorce přátelských a nepřátelských vztahů mezi jednotkami komplexu, které se pohybují na škále od konfliktní formace (Hobbes) přes bezpečnostní režim (Locke) k pluralistickému bezpečnostnímu společenství (Kant), Lake a Morgan se soustřeďují na způsoby zvládání konfliktů a „bezpečnostního managementu" mezi aktéry uvnitř komplexu. Definují pět specifických konstelací nebo strategií, které nazývají regionálními řády: rovnováhu moci, koncert, kolektivní bezpečnost, pluralistické bezpečnostní společenství a bezpečnost skrze integraci. Poslední strategie ve svém důsledku vede ke vzniku amalgamovaného bezpečnostního společenství, ve kterém se rozpouští autonomie jednotek a vzniká de facto unitární aktér.[503]

Koncept regionálních řádů přejímají Stewart-Ingersoll a Frazier, kteří je definují jako *„převládající uspořádání jednotek regionálního systému včetně jejich pravidel, principů a institucí, jejichž cílem je předvídatelnost bezpečnostních interakcí a zachování kolektivně sdílených cílů a hodnot, které se váží ke vzorcům sekuritizace a desekuritizace."*[504] Stewart-Ingersoll a Frazier taktéž rozlišují pět kategorií regionálních bezpečnostních řádů: řád založený na hegemonii, řád založený na síle, koncert, integrace a nestrukturovaný regionální systém.[505]

Vhodný nástroj pro analýzu regionální bezpečnostní dynamiky mimo západní civilizační okruh nabízí Ayoob, který se soustřeďuje na státy třetího světa a usiluje o jejich lepší postavení v mezinárodním systému. Ayoob volá po vzniku regionálních společností založených na sdíleném přesvědčení o nutnosti ochrany klíčových hodnot i přes dílčí konflikty a odlišnosti. Regionální společnost je konstruována analogicky k Bullově mezinárodní společnosti, přičemž obsahuje silnější normativní náplň – kromě sdílených pravidel a institucí, se kterými operuje i Bull, dochází v regionálních společnostech navíc k diferenciaci funkcí mezi jejími jednotkami, čímž ale může být narušen požadavek anarchické povahy regionálních komplexů, jak jej postulují regionalisté kodaňské školy.

Ayoob je přesvědčen, že regionální společnost dokáže dlouhodobě zajistit bezpečnost svých členů, přičemž její existence je závislá na jejích vlastních aspiracích stát se bezpečnostním společenstvím.[506] Procesem další regionální integrace se takové pluralistické bezpečnostní společenství může přeměnit v jednotného geograficky rozsáhlejšího aktéra mezinárodního systému, čímž dochází k zániku regionálního bezpečnostního uskupení.[507]

Arktida byla na základě analýzy vztahů přátelství a nepřátelství mezi regionálními aktéry, které jsou v podstatě také vyjádřením specifických strategií vzájemných interakcí a konfliktního managementu jako v případě výše zmíněných regionálních řádů, klasifikována jako bezpečnostní režim lockovského typu, ve kterém ještě zcela nevymizela vzájemná ostražitost, nicméně aktéři se v zájmu omezení

[503] MORGAN (1997), s. 32-29.
[504] STEWART-INGERSOLL - FRAZIER (2012), s. 20.
[505] Ibid., s. 26.
[506] AYOOB, Mohammed (1999). From Regional System to Regional Society: Exploring Key Variables in the Construction of Regional Order. In: *Australian Journal of International Affairs*, roč. 53, č. 3, 248-249.
[507] BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 22.

bezpečnostních dilemat zavázali dodržovat dílčí dohody a pravidla vzájemné interakce. V rovině regionálních řádů je nejvhodnější hovořit o Arktidě jako o koncertu tvořeném pěti relativně stejně silnými regionálními mocnostmi, které si osobují výlučné právo rozhodovat o arktických otázkách na základě společné dohody opřené o platné mezinárodní právo.

4.3 Kritérium povahy bezpečnostního aktéra a referenčního objektu bezpečnosti

Petr Zelinka z Masarykovy univerzity v Brně ve své kritice teorie regionálního bezpečnostního komplexu upozorňuje na problematičnost tzv. univerzality státnosti – předpokladu, že jednotky tvořící strukturu komplexu, tedy státy, jsou homogenní a liší se pouze co do distribuce moci.[508] Tento předpoklad je důkazem silného ukotvení Buzanovy a Wæverovy teorie v neorealistickém bezpečnostním úzu a rezonuje s Waltzovým konceptem homogenních států, které jsou vlivem anarchické povahy mezinárodního prostředí nuceny spoléhat samy na sebe a nedochází mezi nimi k diferenciaci rolí a funkcí tak jako na úrovni vnitrostátní.[509] Zelinka dále argumentuje, že homogennost jednotek implikuje zároveň předpoklad shodné percepce hrozeb a sekuritizační dynamiky,[510] který žádným způsobem neodpovídá realitě.

Jak zdůrazňuje Ayoob, zatímco západní státy se do své dnešní podoby vyvíjely po staletí, státy tzv. třetího světa vznikly během několika posledních desetiletí po ukončení procesu dekolonizace, v rámci kterého jim byly uměle implantovány západní normy, hodnoty a ideje, které rozrušily tradiční způsoby vládnutí, ale nedokázaly namísto nich vytvořit dostatečně silné státní instituce.[511] Obava vládnoucích elit o udržení vlastních pozic a moci v kombinaci s ústupky ze západu importovaným principům demokracie a ochrany lidských práv brání vytvoření silných a stabilních režimů.

V takových státech k sekuritizaci hrozeb a následné mobilizaci prostředků na jejich potlačení obvykle nedochází tak často z důvodu vnějšího ohrožení, jako spíše v reakci na vnitřní mocenské boje mezi vládnoucí elitou a opozicí.[512] Bezpečnost státu se v takových případech ztotožňuje s bezpečností vládnoucího režimu, která je často zajišťována na úkor bezpečnosti jeho obyvatel. Ayoob připomíná, že státy ve třetím světě jsou z logiky tzv. slabých států často původci přímé hrozby pro svoje obyvatelstvo,[513] nicméně to má jako referenční objekt bezpečnosti a potenciální sekuritizační aktér v daných podmínkách velmi mizivou šanci na úspěšnou sekuritizaci vlastní hrozby.

Rozdílnou povahu jednotek, jakkoli nevybočuje z hranic státocentrismu, si uvědomuje také Mouritzen, v jehož pojetí bezpečnosti hraje důležitou roli identita. Jedná se o soubor specifických hodnot, které se liší od jednotky k jednotce - např. západní demokracie, islámský fundamentalismus, apartheid atd. - a výraznou měrou ovlivňují její reakce na vnější podněty, ačkoli jinak se může jednat

[508] ZELINKA (2008), s. 61.
[509] WALTZ, Kenneth (1979). *Theory of International Politics.* Waveland Press, Long Grove, s. 93.
[510] ZELINKA (2008), s. 61.
[511] AYOOB (1986), s. 62.
[512] AYOOB, Mohammed (1995). *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict and International System.* Lynne Rienner, Boulder, s. 41.
[513] Ibid.

o jednotky přibližně stejně silné co do území, populace či materiální základny.[514] Takto konstruovaná identita je jedním z konstitutivních prvků režimu, který představuje v Mouritzenově teorii méně abstraktní jednotku než stát (jakkoli je s ním formálně identický) a nepotýká se tudíž s problémem univerzality státnosti.

Tento fakt poukazuje na již naznačený problém státocentrismu, který se odráží nejen v rovině aktérů, ale i v rovině referenčních objektů bezpečnosti. Nekritický přístup ke státu jako k výlučnému referenčnímu objektu může vést při současné podmínce definice hrozeb pomocí sekuritizace, kterou zavádí kodaňská škola, k nebezpečné replikaci sociální reality, zejména právě v zemích třetího světa, kde mají nestátní aktéři pouze omezenou nebo žádnou možnost efektivně artikulovat své bezpečnostní obavy.[515]

Z pohledu bezpečnostní reality států třetího světa upozaďuje konceptualizace hrozeb pomocí sekuritizace navržená kodaňskou školou nestátní aktéry a inherentně preferuje státocentrické pojetí, přestože teorie formálně dovoluje širší užití.[516] Zde je třeba připomenout, že sekuritizace byla původně konstruována pro stát jako referenční objekt.[517] Státy mají vyšší schopnost mobilizovat zdroje a společnost a mají proto v sekuritizačním diskurzu silnější postavení než nestátní aktéři, přičemž v zemích třetího světa často platí, že tento diskurs zcela opanují či mu přinejmenším zásadním způsobem dominují. Buzan a Wæver jsou proto schopni kvůli vysoko nastavenému definičnímu kritériu sekuritizace do své analýzy zahrnout pouze takové nestátní aktéry, kteří se svou silou vyrovnají slabému státu, čímž dochází k výraznému pokřivení bezpečnostní reality, zejména v nezápadních regionech.[518] Buzan a Wæver tak ve své teorii mechanicky aplikují kritéria sekuritizace bez ohledu na vnitřní povahu a specifika jednotek v daném bezpečnostním komplexu. Takto zjednodušený pohled na povahu jednotek regionálního bezpečnostního komplexu dramaticky redukuje explanační sílu teorie a zbavuje ji její deklarované univerzální platnosti v konfrontaci s komplexy mimo západní civilizační okruh. Zelinka v této souvislosti dokonce neváhá obvinit autory z etnocentrismu.[519]

Zelinka ve své kritice dále upozorňuje na to, že problematičnost preference státocentrického přístupu k aktérům i referenčním objektům se ukazuje nejen v případě regionů třetího světa, ale vzhledem k proměně povahy hrozeb po skončení studené války má obecnou relevanci. Hlavní premisa teorie regionálního bezpečnostního komplexu – teritoriální ukotvenost bezpečnostní dynamiky vycházející z imobility bezpečnostních aktérů – selhává v případě, kdy ji konfrontujeme s novými typy aktérů, kteří se v posledních dvou desetiletích začínají prosazovat v bezpečnostním diskursu a jejichž hlavní devizou je právě teritoriální nezávislost a flexibilita. Jedná se o tzv. síťové aktéry, mezi něž se řadí především teroristické organizace, skupiny organizovaného zločinu, transnacionální advokační sítě a soukromé vojenské a zpravodajské agentury.

[514] MOURITZEN (1998), s. 32.
[515] ZELINKA (2008), s. 63.
[516] Ibid.
[517] WÆVER (1998), s. 3.
[518] ZELINKA (2008), s. 63.
[519] ZELINKA (2008), s. 62.

Jak dokládá Zelinka na příkladu globálního terorismu, *„[t]eroristická organizace al-Káida [...] dokázala sekuritizovat přítomnost ´bezvěrců´ v blízkosti Svatých okrsků, existenci sekulárních vlád a ohrožení vlastní kultury, byť pouze velmi malé části muslimů. Jak tyto cíle, tak vlastní působení organizace jednoznačně přesahují hranice jakéhokoli regionu. Zde se projevuje charakteristika síťových aktérů, kdy zvlášť u těch, působících v utajení, není možné přesně určit hranice sítě. Je však možné říci, že kromě Blízkého východu má al-Káida své buňky, spolupracující organizace či vyvíjené aktivity také v Asii, v Africe, v Americe či v Evropě.“*[520] Buzan a Wæver ignorují radikální deteritorialitu al-Káidy jako relevantního bezpečnostního aktéra a snaží se ji vtěsnat do struktury regionálních bezpečnostních komplexů s vysvětlením, že její aktivity jsou důsledkem interakce blízkovýchodního komplexu se supervelmocí, resp. penetrace Spojených států do regionální bezpečnostního komplexu Blízkého východu.[521]

Ke kritice konceptu se připojil Christopher Freeman, který s poukazem na silnou vojenskou závislost Evropy na Spojených státech v rámci NATO bourá Buzanovu a Wæverovu konstrukci samostatného evropského regionálního bezpečnostního komplexu a dále zpochybňuje tezi, že bezpečnostní hrozby jsou co do intenzity vnímány v závislosti na geografické vzdálenosti, která podle něj odporuje současným bezpečnostním obavám z globálního terorismu a proliferace zbraní hromadného ničení do „darebáckých“ států (rogue states) typu Íránu, Iráku nebo Severní Korey.[522]

Důsledkem působení al-Káidy a dalších silných síťových aktérů, kteří se stále intenzivněji prosazují v mezinárodním bezpečnostním prostředí (v pozitivním i negativním slova smyslu), dochází k deteritorializaci bezpečnosti a hrozeb, což popírá základní premisu teorie regionálního bezpečnostního komplexu – teritorialitu bezpečnostní dynamiky, a rámec této teorie se proto v takových případech stává nepoužitelným.[523]

Při pohledu na současnou bezpečnostní dynamiku Arktidy lze tvrdit, že aktivity síťových aktérů v regionu jsou zatím velmi omezené. Zelinkova výtka vůči regionalistickým přístupům v tuto chvíli a v tomto konkrétním případě příliš relevantní není, ale do budoucna má velkou šanci nabýt na významu v souladu se vzrůstající rolí těchto aktérů v mezinárodních bezpečnostních vztazích. Vzhledem k nízké hustotě populace a infrastruktury v arktické oblasti se region v současné době nezdá být příliš pravděpodobným cílem teroristických útoků a nízká intenzita vojenských konfliktů obecně není příliš zajímavá pro aktivity soukromých vojenských a zpravodajských agentur. Naproti tomu nové námořní koridory a celková větší přístupnost Arktidy mohou přitahovat organizovaný zločin, který má stejně jako transnacionální advokační sítě velký potenciál do budoucna získat vliv na regionální bezpečnostní dynamiku v Arktidě. Zatím je však relevance těchto aktérů v arktickém bezpečnostním diskursu poměrně malá, možná i z důvodu vysoko položeného prahu sekuritizace.

Na základě diskuse předestřené v této podkapitole lze konstatovat, že teorie regionálního bezpečnostního komplexu nabízí vhodný analytický aparát pro případy, kdy jsou aktéry regionální

[520] ZELINKA (2008), s. 64.
[521] BUZAN – WÆVER (2003), s. 206-210.
[522] FREEEMAN, Christopher. (2001) The European Security Complex – Fait Accompli? A critique of the Copenhagen School. In: *Peacekeeping and International Relations*, roč. 30, č. 5-6.
[523] ZELINKA (2008), s. 65.

dynamiky výhradně silné státy. V případě slabých států třetího světa představuje definiční práh hrozeb v podobě sekuritizace zásadní překážku, která činí teorii nepoužitelnou. Existence síťových aktérů má pro teorii ještě závažnější konsekvence, a to v tom smyslu, že nabourává její základní premisu a zpochybňuje její analytickou relevanci pro současné bezpečnostní prostředí.

4.4 Kritérium konceptualizace hrozeb – sekuritizace

Část výtek na adresu teorie regionálního bezpečnostního komplexu směřuje také vůči snaze o rekonceptualizaci hrozeb pomocí sekuritizace, jak již bylo naznačeno v předchozích kapitolách. Přínos tohoto konceptu tkví v intersubjektivní a diskursivní povaze konstrukce bezpečnostních hrozeb, která odmítá možnost objektivní existence hrozeb nezávisle na vnímání a chování aktérů, kteří operují v daném bezpečnostním prostředí.[524] Kritici vytýkají konceptu sekuritizace zakotvenému v řečovém aktu neschopnost identifikovat tzv. tiché bezpečnostní dilema, kterému čelí takový referenční objekt bezpečnosti, který má z objektivních, resp. na něm nezávislých příčin pouze velmi omezenou nebo dokonce žádnou možnost explicitně artikulovat své bezpečnostní obavy. Lene Hansen, profesorka na Kodaňské univerzitě, uvádí jako příklad časté případy znásilňování žen v muslimských zemích, které z obavy o život nemohou na tuto hrozbu upozornit, nebo označování nakažených virem HIV v některých částech Afriky za společenskou hrozbu, což jim znemožňuje vyhledávat pomoc, ačkoli jsou v podstatě oběťmi.[525] Claire Wilkinson z Univerzity v Birminghamu dále zpochybňuje univerzálnost konceptu sekuritizace poukazem na jeho přílišnou svázanost se západocentrickým vnímáním reality, které předpokládá garanci svobody projevu a obecně velmi nízký stupeň deformace veřejného diskursu vládnoucími elitami.[526]

Většina regionalistických přístupů představených v této kapitole konceptualizuje bezpečnost a bezpečnostní hrozby podstatně jednodušeji než kodaňská škola, snad s výjimkou Stewart-Ingersolla a Fraziera, kteří ve své studii okrajově zmiňují sekuritizaci jako proces konstruování hrozeb, přičemž roli sekuritizačního aktéra přisuzují regionálním mocnostem. Ty se vyznačují kontrolou signifikantního podílu souhrnných materiálních kapacit daného regionu (tj. velikost populace, makroekonomické ukazatele, velikost armády, výdaje na obranu, energetická spotřeba, spotřeba železa a oceli atd.) a dominantní rolí, kterou hrají v rámci regionálních bezpečnostních interakcí (vůdce – opatrovník – ochránce).[527] Jakkoli autoři bezpečnost ani bezpečnostní hrozby explicitně nekonceptualizují, lze z jejich důrazu na materiální, v první řadě vojenské, kapacity usuzovat, že aktéry i referenčními objekty bezpečnosti jsou primárně státy a pojetí bezpečnosti je zakotveno v tradičním vojensko-politickém, případě společenském sektoru. V deklaratorní rovině sice autoři připouští i jiné referenční

[524] Na stránkách odborného časopisu *Review of International Studies* se v devadesátých letech rozhořel spor mezi kodaňskou školou a tradicionalisty ohledně podstaty a charakteru hrozeb (subjektivní, resp. intersubjektivní vs. objektivní), který v obecné rovině ilustruje spor mezi sociálním konstruktivismem a tradičním pojetím bezpečnosti. (Viz. STOJAROVÁ (2007), s. 48-49.)
[525] BUZAN – HANSEN (2009), s. 216.
[526] WILKINSON, Claire. (2007) The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe? In: *Security Dialogue*, roč. 38, č. 1, s. 21.
[527] STEWART-INGERSOLL - FRAZIER (2012), s. 5-7, 227.

objekty (nestátní aktéry, objekty sdíleného zájmu typu hodnot, tradic, přesvědčení atd.)[528] a odlišné vzorce sekuritizace, čímž se snaží vymezit primárně vůči Mouritzenovi,[529] ale reálně není jejich koncept bezpečnosti o mnoho propracovanější.

Lake a Morgan kladou důraz primárně na fyzickou bezpečnost, což výrazně zužuje prostor pro charakter hrozeb i nástrojů k jejich potlačení na vojensko-politický sektor.[530] Bezpečnost definují jako *„udržování, použití a efektivní ovládání schopnosti způsobit nebo se naopak efektivně bránit člověkem způsobenému násilí, především válce a případně politickému jednání, které k válce směřuje."*[531] Je třeba zdůraznit, že oba výzkumníci si stejně jako např. Ayoob, Stewart-Ingersoll a Frazier[532] či (v podstatně menší míře) Mouritzen[533] uvědomují rostoucí roli intrastátní hrozeb, zejména v případě slabých států, jejichž vnitřní konflikty se mohou velmi snadno internacionalizovat a získat regionální přesah.[534]

Ayoob nabízí široký koncept bezpečnosti dominantně ukotvený v tradičním, vojensko-politickém sektoru. Odstraňuje vysoce položený práh sekuritizace a zároveň bere do úvahy i existenci vnitřních hrozeb: *„[B]ezpečnost a ne-bezpečnost jsou definovány ve vztahu ke zranitelnostem, vnějším i vnitřním, které ohrožují, nebo mají potenciál ohrozit, svrhnout nebo zásadně oslabit struktury státu, jak teritoriální, tak institucionální, nebo jeho režim."*[535] Přesto ale zůstává stejně jako Buzan a Wæver silně státocentrickým, a to jak v pojetí bezpečnostního aktéra, tak referenčního objektu bezpečnosti.[536]

To samé platí pro Mouritzena, který podporuje tezi, že národní státy jsou nejdůležitějšími jednotkami mezinárodního systému, přičemž je formálně konceptualizuje jako režimy.[537] Režim v Mouritzenových pojmech je definován jako aktér, který je veřejně zavázán k ochraně své vlastní autonomie, identity a kontroly nad určitým územím včetně jeho obyvatel a materiálních zdrojů. Autonomie, chápaná jako defenzivní síla neboli schopnost úspěšně čelit vlivu jiných aktérů, je klíčovou hodnotou a prioritou číslo jedna.[538]

Ačkoli se Mouritzen zcela záměrně vyhýbá pojmu bezpečnost s odkazem na jeho nevyhnutelné existenciální konotace, které jsou podle jeho názoru opodstatněné pouze v konkrétních případech geograficky nešťastně umístěných států, i na jeho instrumentální nadužívání, resp. zneužívání

---

[528] STEWART-INGERSOLL - FRAZIER (2012), s. 130.
[529] STEWART-INGERSOLL - FRAZIER (2012), s. 4-5.
[530] MORGAN (1997), s. 22.
[531] Ibid.
[532] STEWART-INGERSOLL - FRAZIER (2012), s. 23.
[533] MOURITZEN (1998), s. 32-33.
[534] Ibid., s. 23.
[535] AYOOB, Mohammed (1997). Defining Security: A Subaltern Realist Perspective. In: KRAUSE, Keith, WILLIAMS, Michael C. (eds.). *Critical Security Studies*. University of Minnessota Press, Minneapolis, s. 130.
[536] Ibid., 131.
[537] Mouritzen ve své teorii používá pojmy „stát", „jednotka", „národní aktér" a „režim" synonymně s vysvětlením, že pro režimy, které disponují silnou legitimitou a nejsou vystaveny žádným konkurenčním režimům, není rozdíl mezi státem a režimem podstatný. (MOURITZEN (1998), s. 33).
[538] Ibid., s. 32.

k ospravedlnění nepravých cílů,[539] jeho pojetí bezpečnosti je implicitně obsaženo v definici režimu. V intencích této definice je bezpečnost chápána jako absence ohrožení autonomie jednotky, její identity tvořené nejdůležitějšími hodnotami a plná kontrola vlastního území, populace a materiálních zdrojů. Mouritzenovo pojetí bezpečnosti je tedy státocentrické a hrozby, se kterými operuje, náleží primárně do vojenského a politického sektoru, případně do sektoru společenského.

Mouritzen ještě na konci devadesátých let tvrdil, že *určující prostředí* má v esenciálních rysech neměnný charakter po celá desetiletí i staletí, bez ohledu na válečné konflikty či rozpady států.[540] Toto konstatování je málo srozumitelné s ohledem na dramatické proměny států i celých regionů po rozpadu bipolarity, rozšíření Severoatlantické aliance o první tři země bývalého východního bloku a dalších bezprecedentních událostí prvních post-studenoválečných let. Toto tvrzení jasně dokládá, že Mouritzen stojí pevně na straně státocentrismu a nepřipouští existenci nových, teritoriálně neukotvených aktérů či hrozeb.

Co se týče kritiky sekuritizace jako příliš západocentrického kritéria pro definici bezpečnostních hrozeb, neschopného identifikovat tzv. tiché bezpečnostní dilema, není tato výtka v případě Arktidy jakožto regionu tvořeného západními vyspělými státy příliš relevantní, ačkoli v případě Ruska nelze zcela vyloučit, že k manipulaci veřejného diskursu ze strany státu skutečně dochází a že existují jednotky, které mají následkem toho sníženou možnost plnohodnotně artikulovat své bezpečnostní obavy.

Identifikaci procesů sekuritizace uvnitř arktického regionálního bezpečnostního komplexu znesnadňuje fakt, že z regionálního diskursu v podstatě vymizelo označení „hrozba“ *(threat)* a nahradil jej široce skloňovaný pojem „výzva“ *(challenge)* v situacích, kdy se hovoří o ohrožení bezpečnosti. Na „bezpečnostní výzvy“ nicméně aktéři sekuritizace ve skutečnosti velmi často odpovídají použitím mimořádných prostředků, a v mnoha případech se tyto kroky opírají širokou podporu, čímž se de facto úspěšně realizují sekuritizační procesy. Přestože se tedy explicitní označení určitého problému za existenční hrozbu v současném arktickém bezpečnostním diskursu již téměř neobjevuje, dochází namísto toho k jakési „sekuritizaci výzev“, proti kterým aktéři sekuritizace v praxi mobilizují mimořádné prostředky, jako je například militarizace konkrétní oblasti, posilování vojenské přítomnosti, demonstrace vojenské akceschopnosti či navýšení rozpočtů na obranu a bezpečnost.

Analýza sekuritizačních procesů, které tvoří jádro arktického bezpečnostního komplexu, ukazuje, že nejčastější, nejvýraznější, nejintenzivnější a také nejúspěšnější jsou sekuritizační procesy v rámci sektoru tradiční, vojensko-politické bezpečnosti. Z toho vyplývá, že dominantními sekuritizačními aktéry v arktickém komplexu jsou státy, a jsou také nejčastějším, i když ne jediným referenčním objektem (nejčastěji v podobě sekuritizovaného politického ohrožení státní suverenity). Ve světle výše předestřené kritiky však také může jít o pouhé potvrzení silně státocentrického zaměření teorie a její neschopnosti zahrnout do analýzy nestátní, teritoriálně neukotvené aktéry. V každém případě je možné konstatovat, že při aplikaci ostatních regionalistických přístupů, které konceptualizují bezpečnost v klasických, vojensko-politických pojmech, by bylo díky nižšímu definičnímu prahu

[539] Ibid., s. 124.
[540] MOURITZEN (1998), s. 137.

bezpečnostních hrozeb mnohem snadnější tyto hrozby a kolem nich konstruovanou síť komplexních bezpečnostních vztahů identifikovat a tím pádem obhájit existenci arktického bezpečnostního komplexu.

Co se týče sekuritizačních procesů v „nových“ sektorech bezpečnosti, v ekonomickém dominuje vzhledem k obrovským zásobám ropy a zemního plynu téma energetické bezpečnosti, více či méně klíčové pro všechny arktické hráče.

Environmentální témata jsou v rámci arktického bezpečnostního diskursu velmi výrazná, avšak díky fungujícím komunikačním mechanismům a dlouhodobě budované vzájemné důvěře mezi aktéry nedochází k náhlé a dramatické sekuritizaci hrozeb, ačkoli důvody k obavám z důsledků globálního oteplování i ekologického znečištění způsobeného lidskou aktivitou existuje mnoho.

Ohrožení skupinové identity, které je jádrem společenského sektoru bezpečnosti, se v rámci komplexu týká především původních obyvatel, nedílně spjatých s arktickým prostředím svým způsobem obživy, tradicemi, kulturou i historií. Ačkoli politická participace těchto skupin na úrovni regionu postupně narůstá, z důležitých politických rozhodovacích procesů s regionálním dopadem jsou stále vyloučeny. Mimo jiné kvůli tomu jsou jako potenciální sekuritizační aktéři stále příliš slabí na to, aby dokázali překonat práh sekuritizace. Také některé „velké“ arktické národy, zvláště Kanaďané nebo Rusové, se pokouší v bezpečnostním diskursu konstruovat svou arktickou identitu, nicméně je zřejmé, že národní identita je zrovna v těchto případech zástěrkou mnohem prozaičtějších úvah a motivací.

Na základě výše uvedeného je možné konstatovat, že za předpokladu jistého změkčení státocentrické orientace teorie regionálního bezpečnostního komplexu, která je příliš rigidně ukotvena v logice státních hranic, a za současného vypuštění požadavku exkluzivity členství, lze Arktidu označit za regionální bezpečnostní komplex. S vědomím relativně nízkého počtu a relativní slabosti sekuritizačních vazeb mezi jednotlivými aktéry uvnitř komplexu a s odkazem na aktuální vývoj bezpečnostní dynamiky v regionu je možné se domnívat, že Arktida je nově krystalizujícím regionálním bezpečnostním komplexem, která má do budoucna velký potenciál stát se plně vyvinutým komplexem se silnou sekuritizační a desekuritizační dynamikou.

Ze závěrů analýzy sekuritizačních procesů v arktickém regionu vyplývá, že alternativní přístupy ke studiu regionální bezpečnosti představené v této kapitole nastavují mnohem méně přísná kritéria pro konceptualizaci bezpečnosti a hrozeb, resp. v mnoha případech definují bezpečnost a bezpečnostní hrozby velmi vágně a neurčitě. Většina z nich staví na tradičním pojetí bezpečnosti zakotveném ve vojensko-politickém sektoru, což by případu arktického regionu s dominancí sekuritizačních procesů právě v tomto bezpečnostním sektoru analyticky vyhovovalo. Slabá dynamika sekuritizačních a desekuritizačních procesů v ostatních sektorech bezpečnosti, kterou konstatovala sektorální analýza provedená v předcházející kapitole, může být právě důsledkem vysoko položeného prahu sekuritizace.

4.5 Arktida optikou alternativních regionalistických přístupů

Rámcová aplikace alternativních konceptů představených v této kapitole na případ Arktidy s cílem identifikovat specifickou regionální bezpečnostní dynamiku, která by svou intenzitou a dostředivým charakterem vydělovala region z okolního prostředí, přináší různé výsledky. Vzhledem k povaze aktérů, které se všechny snad s jistým zaváháním v případě Ruska řadí mezi vyspělé západní demokracie, není příliš vhodným nástrojem k teoretickému uchopení arktické regionální dynamiky koncept Mohammeda Ayooba.

Mouritzen nenabízí příliš jasný nástroj pro definiční uchopení regionu v bezpečnostních pojmech, zejména jeho vnějších hranic, což v konfrontaci s nestandardním regionem, jakým Arktida bezesporu je, působí určité problémy. Jistým vodítkem může být jeho státocentrismus, který by definoval hranice arktického regionu hranicemi států, které jej tvoří, nicméně tento postup se v případě arktického regionu ukázal jako problematický. Výhodou Mouritzenovy teorie je poměrně jasně definovaná bezpečnost a z toho plynoucí charakter hrozeb, které svým dominantním ukotvením ve vojensko-politickém sektoru konvenují s charakterem bezpečnostní dynamiky v Arktidě.

S opačným problémem se potýkají Stewart-Ingersoll a Frazier – nabízejí propracovanou strukturu regionálního bezpečnostního komplexu, silně vycházející z původní Buzanovy a Wæverovy teorie, která sestává ze tří definičních kritérií: hranic komplexu, členství a distribuce moci uvnitř komplexu.[541] Původní čtvrté kritérium u Buzana a Wævera – vzorce přátelských a nepřátelských vztahů uvnitř komplexu – nahrazují regionálními řády, což jsou převládající vzorce uspořádání jednotek v rámci subsystému, které mají vliv na podobu bezpečnostních interakcí a zachování kolektivně sdílených cílů a hodnot.[542]

Možnost členství jednotky ve více komplexech současně velmi dobře vyhovuje realitě arktického regionu, nicméně problém s rigidním vytyčením hranic komplexu pomocí státních hranic přetrvává. Za předpokladu volnějšího pojetí hranic komplexu, k jehož nutnosti dospěla také analytická část této práce při aplikaci Buzanových a Wæverových kritérií na případ arktického regionu, jsou definiční kritéria komplexu naplněna a Arktida odpovídá struktuře regionálního bezpečnostního komplexu i ve Stewart-Ingersollových a Frazierových pojmech. Silným nedostatkem jejich teorie je však analyticky slabá a nejasná konceptualizace hrozeb. Ačkoli autoři na několika místech své studie hovoří o sekuritizaci, jejich analýza regionální bezpečnosti a hrozeb definici sekuritizace nenaplňuje.

Stejně tak Lake a Morgan do velké míry staví na regionalistické teorii kodaňské školy, kterou modifikují zejména v požadavku teritoriality neboli geografické ukotvenosti, kterou nepřisuzují jednotkám komplexu, ale regionálně sdíleným hrozbám. Za předpokladu, že geografická blízkost není nezbytnou podmínkou členství v regionálním bezpečnostním komplexu, může být jednotka teoreticky členem více komplexů zároveň, protože je-li schopna projektovat své bezpečnostní zájmy a ovlivňovat bezpečnostní dynamiku v geograficky vzdáleném komplexu, vstupuje pravděpodobně

[541] STEWART-INGERSOLL - FRAZIER (2012), s. 42-43.
[542] STEWART-INGERSOLL - FRAZIER (2012), s. 20.

výrazně také do bezpečnostních interakcí ve svém bezprostředním okolí, což je právě případ arktických regionálních hráčů.

Koncept geografické ukotvenosti hrozeb, resp. externalit, které svou intenzitou konstruují komplex, z pohledu arktického regionu nepostrádá jistou relevanci a je inspirativním počinem ve snaze o zvýšení analytické hodnoty původního konceptu kodaňské školy. S jistou dávkou symboliky lze za oblast, ze které externality tvořící arktický bezpečnostní komplex vyzařují, označit Severní ledový oceán se svým pomyslným středem v bodě severního pólu, přičemž státy, které jsou těmto externalitám vystaveny a bezprostředně se k nim vztahují, tzn. pobřežní státy Severního ledového oceánu, tvoří arktický bezpečnostní komplex.

Kritérium vztahů přátelství a nepřátelství nahrazují Lake a Morgan regionálními řády neboli modely bezpečnostních interakcí, z nichž realitě arktického regionálního uspořádání nejlépe odpovídá model koncertu.

Pojetí bezpečnosti jako absence fyzického ohrožení zakotvuje bezpečnostní hrozby ve vojenském a politickém sektoru a absence vysokého prahu sekuritizace by umožnila lépe, ačkoli méně sofistikovaně identifikovat relevantní bezpečnostní hrozby v komplexu. Na základě této rámcové analýzy lze tedy Lakeova a Morganova teorie označit za poměrně vhodný analytický nástroj pro zkoumání arktické regionální bezpečnostní dynamiky, pravděpodobně nejvhodnější ze všech alternativních regionalistických přístupů představených v této kapitole.

Závěr

Rigorózní práce se zabývala tématem geopolitického regionu Arktida z pohledu současného výzkumu mezinárodních vztahů a bezpečnostních studií, konkrétně jednoho z nejvlivnějších přístupů v rámci regionalistického proudu, který představuje teorie regionálního bezpečnostního komplexu formulovaná výzkumníky kodaňské školy.

Prostřednictvím metody disciplinované interpretativní studie se práce snažila nalézt odpověď na ústřední výzkumnou otázku formulovanou v úvodu, která zní takto: *Je geopolitický region Arktida zároveň regionálním bezpečnostním komplexem ve smyslu teorie regionálního bezpečnostního komplexu formulované Buzanem a Wæverem, resp. lze na arktický region smysluplně nahlížet optikou této teorie a klasifikovat ji v rámci studia mezinárodní bezpečnosti jako regionální bezpečnostní komplex definovaný svébytnou dynamikou bezpečnostních vztahů a vzájemnou provázaností sekuritizačních a desekuritizačních procesů?* V pozadí této otázky stojí snaha nabídnout, případně zavrhnout, možný teoretický nástroj k analýze bezpečnostní dynamiky arktického regionu a eventuálně navrhnout teoretické modifikace tam, kde se teorie v konfrontaci s případem ukazuje jako příliš rigidní.

Teorie regionálního bezpečnostního komplexu prošla od svého prvního zveřejnění na začátku osmdesátých let minulého století poměrně zásadní revizí, která reagovala na aktuální vývoj oboru mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti, o který se velkou měrou zasloužila právě kodaňská škola. V návaznosti na fundamentální proměnu analytického rámce studia bezpečnosti se teorie v devadesátých letech pokusila odpoutat od dědictví tradicionalistického bezpečnostního úzu a přizpůsobit se novému, rozšířenému a prohloubenému konceptu bezpečnosti, kde stát již není výlučným aktérem a referenčním objektem bezpečnosti a kde nejsou bezpečnostní vztahy redukovány čistě na vojensko-politický sektor. Zatím poslední a nejkomplexnější studie regionálních bezpečnostních komplexů, která reviduje klasickou teorii devadesátých let, publikovaná v roce 2003 se však od předešlého pokusu o reformulaci konceptu s ohledem na nový analytický rámec bezpečnosti opatrně distancovala a označila jej za čistě metateoretické zkoumání možností původního konceptu, nikoli za novou teoretickou konstrukci s nezpochybnitelnou analytickou relevancí.

V neschopnosti přesvědčivě vtělit rozšířený a prohloubený analytický koncept mezinárodní bezpečnosti do teorie regionálních bezpečnostních komplexů tkví největší problém této teorie. Formálně se revidovaná definice regionálního bezpečnostního komplexu vzdala explicitního státocentrismu a hovoří o „jednotkách“ jako konstitutivních prvcích komplexu, kterými mohou být v teoretické rovině jak státy, tak nestátní, substátní i nadstátní entity. Regionální bezpečnostní analýza byla navíc rozšířena o nové bezpečnostní sektory – ekonomický, environmentální a společenský. Přetrvávající priorita státocentrické perspektivy je nicméně patrná již z pohledu na mapu rozdělení světa do jednotlivých komplexů, kterou předkládají autoři teorie ve své poslední studii a na které regionální bezpečnostní komplexy ve všech částech světa přesně kopírují hranice národních států.

Buzanova a Wæverova rozsáhlá analytická práce, která mapuje téměř dvacet let výzkumu regionální bezpečnosti, do svého předmětu výzkumu Arktidu či severní polární oblasti jako takové dosud nezahrnula a jelikož se při definování geografického vymezení jednotlivých regionálních bezpečnostních komplexů drží linie státních hranic, řadí arktické oblasti severoamerického a euroasijského pobřeží v souladu se zařazením celého území relevantních států do existujících velkých kontinentálních komplexů.

Problematičnost státocentrické orientace teorie regionálních bezpečnostních komplexů se tak ukazuje právě při pokusu o vymezení hranic arktického bezpečnostního komplexu. Arktida totiž není region vymezený celými státy, ale pouze jejich severními periferními oblastmi, resp. severními pobřežními oblastmi Severní Ameriky, Asie a Evropy, jejichž břehy omývají vody Severního ledového oceánu. Tím arktický komplex v podstatě narušuje hranice hned tří regionálních bezpečnostních komplexů – severoamerického, postsovětského a evropského, resp. eurounijního. Teorie však pluralitu členství ve více bezpečnostních komplexech vylučuje, což je vedle jejího státocentrického zaměření druhým závažným nedostatkem. Důsledkem těchto dvou požadavků je v případě transnacionálních regionů, jakým je právě Arktida, rozplynutí nebo deformace svébytné regionální bezpečnostní dynamiky vlivem nuceného vtělení jeho jednotek do rigidní struktury regionálních bezpečnostních komplexů. Případ Arktidy tedy ukazuje, že ačkoli teorie vyzdvihuje klíčový význam geografického faktoru pro vznik regionálních bezpečnostních komplexů, vymezení těchto komplexů čistě geografickými, resp. politicko-geografickými nástroji je velmi problematické.

Část výtek na adresu teorie regionálního bezpečnostního komplexu směřuje také vůči snaze o rekonceptualizaci hrozeb pomocí sekuritizace. Přínos tohoto konceptu tkví v intersubjektivní a diskursivní povaze konstrukce bezpečnostních hrozeb, která odmítá možnost objektivní existence hrozeb nezávisle na vnímání a chování aktérů, kteří operují v daném bezpečnostním prostředí. Kritici však za slabinu tohoto konceptu zakotveného v řečovém aktu označují neschopnost identifikovat tzv. tiché bezpečnostní dilema, kterému čelí takový referenční objekt bezpečnosti, který má z objektivních, resp. na něm nezávislých příčin pouze velmi omezenou nebo dokonce žádnou možnost explicitně artikulovat své bezpečnostní obavy. Z tohoto pohledu je napadána univerzální platnost konceptu sekuritizace s poukazem na příliš západocentrické vnímání reality, které předpokládá garanci svobody projevu a nízký stupeň deformace veřejného diskursu vládnoucími elitami. Tato výtka není v případě Arktidy příliš relevantní, ačkoli v případě Ruska nelze vyloučit, že k manipulaci veřejného diskursu ze strany státu skutečně dochází a že existují jednotky, které mají následkem toho sníženou možnost plnohodnotně artikulovat své bezpečnostní obavy.

Další slabinou teorie regionální bezpečnostního komplexu je její slabá prediktivní schopnost. Ačkoli teorie operuje s různými scénáři budoucího vývoje bezpečnostní dynamiky uvnitř komplexu v závislosti na jeho uspořádání a vzájemných vztazích mezi aktéry, jejich prediktivní síla je již na první pohled velmi sporná. Nedostatek schopnosti nabídnout kauzální model, který by na základě důkladné analýzy případu vygeneroval vysoce pravděpodobný scénář budoucího vývoje, přiznávají sami autoři teorie, nicméně jsou přesvědčeni, že i schopnost představit všechny alternativy, které jsou pro daný případ více či méně relevantní, lze považovat za přínos. Výčet těchto alternativ je však víceméně nahodilý, resp. postrádá jakékoli pevnější analytické ukotvení.

I přes tyto dílčí problémy však práce ukazuje, že je možné teorii regionálních bezpečnostních komplexů na arktický region smysluplně aplikovat. Všechny čtyři konstitutivní prvky *základní struktury* regionálního bezpečnostního komplexu, jak je definují výzkumníci kodaňské školy - vnější hranice komplexu, anarchická struktura, polarita neboli distribuce moci uvnitř komplexu a vztahy přátelství a nepřátelství mezi jednotkami v komplexu, lze identifikovat i v případě Arktidy.

Vzhledem k apriornímu rozdělení mezinárodního systému do regionální struktury bezpečnostních komplexů kopírujících hranice národních států a podmínce exkluzivity členství je stanovení hranic arktického komplexu poněkud problematické, protože všichni arktičtí aktéři již jsou zařazeni do existujících komplexů – severoamerického, eurounijního a postsovětského. Jelikož však teorie i přes svůj silný státocentrismus připouští formálně i existenci jiných jednotek, lze hranice arktického komplexu vytyčit podél linií substátních administrativních jednotek arktických států, jejichž severní břehy omývají vody Severního ledového oceánu a jejichž jižní hranice jsou pak hranicí komplexu. I když tento komplex netvoří pět arktických států celým svým územím, státy jsou přesto jeho základními jednotkami, protože jsou zastoupeny těmi částmi území, které arktický komplex představují geograficky. Výčet administrativních okrsků, které tvoří arktický komplex, je tak především snahou o smíření reality daného případu s rigidními kritérii teorie.

Anarchická struktura regionálního bezpečnostního komplexu se vyznačuje pluralitou aktérů a absencí centrální nadřazené autority, což je v případě arktického komplexu splněno. Členství arktických aktérů v Organizaci spojených národů, Severoatlantické alianci či v arktických regionálních organizacích není výrazem absence anarchie, nýbrž existence zralé formy mezinárodní společnosti na regionální úrovni v Bullových pojmech.

Ačkoli dva z členů arktického komplexu na globální úrovni hrají roli velmoci, resp. supervelmoci, na substátní úrovni v rámci arktického komplexu působí jako regionální mocnosti. Co do rozložení moci a reálného fungování regionální bezpečnostní dynamiky funguje arktický komplex jako *standardní* komplex s multipolárním uspořádáním moci, který lze s trochou nadsázky označit za arktický koncert pěti regionálních mocností, které si nárokují výlučné právo rozhodovat o arktických otázkách na základě společné dohody opřené o platné mezinárodní právo.

V rámci arktického regionálního bezpečnostního komplexu lze identifikovat jak distinktivní vzorce do jisté míry historicky a kulturně podmíněných přátelských a kooperativních vztahů, tak vzájemné antagonismy a dosud nevyřešené teritoriální spory o mořské hranice v Severním ledovém oceánu. Vzájemné vztahy v regionu jsou nicméně až na ojedinělé incidenty korektní a pragmatické, motivované silným společným zájmem na zachování počtu členů komplexu v současném formátu A-5, který bude kontrolovat drtivou většinu arktických zásob nerostných surovin, námořní trasy i regulaci ochrany životního prostředí v souladu se stávajícím právním rámcem, který podle jejich názoru představuje dostatečně pevný a stabilní právní základ pro budoucí aktivity v regionu. Přátelské a nepřátelské vztahy uvnitř komplexu se nicméně neustále proměňují a lze očekávat, že s postupujícím odtáváním ledového příkrovu a vzrůstající dostupností Arktidy pro lidskou aktivitu se vzájemné vztahy a interakce mezi arktickými hráči budou komplikovat.

Po stanovení přítomnosti všech čtyř konstitutivních prvků *základní struktury* komplexu následovalo ověření definice regionálního bezpečnostního komplexu, v jejímž jádru stojí požadavek propojenosti hlavních procesů sekuritizace a desekuritizace uvnitř regionu. Identifikaci procesů sekuritizace v arktickém regionálním bezpečnostním komplexu komplikuje fakt, že došlo k jistému změkčení či zmírnění oficiálního diskursu, ze kterého vymizelo označení „hrozba“ a nahradil jej v souvislosti s pocitem ohrožení pojem „výzva“, který aktéři sekuritizace ve skutečnosti velmi často vtahují do sekuritizačního diskursu a snaží se přesvědčit relevantní publikum, že existence této „výzvy“ vyžaduje použití mimořádných prostředků. V mnoha konkrétních případech se tyto sekuritizační kroky opírají o širokou podporu publika, čímž dochází k úspěšné realizaci sekuritizačních procesů. Ačkoli se tedy explicitní označení určitého problému za existenční hrozbu v současném arktickém bezpečnostním diskursu téměř neobjevuje, probíhá namísto toho „sekuritizace výzev“. Mimořádnými prostředky, kterými aktéři sekuritizace v praxi na tato ohrožení ve formě „výzev“ odpovídají, může být například bezprecedentní militarizace konkrétní oblasti, posilování vojenské přítomnosti v regionu vyžadující využití mimořádných finančních prostředků ze státního rozpočtu nebo demonstrace vojenské akceschopnosti a připravenosti určená ostatním arktickým hráčům i za cenu rizika zhoršení regionálních vztahů.

Analýza sekuritizačních procesů tvořících konstitutivní jádro arktického komplexu, ukazuje, že nejčastější, nejvýraznější, nejintenzivnější a také nejúspěšnější sekuritizační procesy probíhají v rámci sektoru tradiční vojensko-politické bezpečnosti. Toto zjištění implikuje, že dominantními sekuritizačními aktéry v arktickém komplexu jsou státy, které jsou zároveň nejčastějším, i když ne jediným referenčním objektem (nejčastěji v podobě sekuritizovaného ohrožení státní suverenity). Ve světle kritiky teorie kodaňské školy předestřené v závěrečné kapitole této práce je však nutné konstatovat, že kauzální souvislost mezi typem bezpečnostního aktéra a referenčního objektu bezpečnosti na jedné straně a vysokým definičním prahem hrozeb konceptualizovaných prostřednictvím sekuritizace a jejich sektorální příslušností na straně druhé může být obousměrná.

V ekonomickém sektoru dominuje vzhledem k obrovským zásobám ropy a zemního plynu téma energetické bezpečnosti, více či méně klíčové pro všechny arktické hráče. Environmentální témata jsou v rámci arktického bezpečnostního diskursu velmi výrazná, avšak díky fungujícím komunikačním mechanismům a dlouhodobě budované vzájemné důvěře mezi aktéry nedochází k náhlé a dramatické sekuritizaci hrozeb, ačkoli důvodů k obavám z důsledků globálního oteplování i ekologického znečištění způsobeného lidskou aktivitou existuje mnoho. Ohrožení skupinové identity, které je jádrem společenského sektoru bezpečnosti, se v rámci komplexu týká především původních obyvatel, spjatý svým způsobem obživy, tradicemi, kulturou i historií nedílně s arktickým prostředím. Ačkoli politická participace těchto skupin na úrovni regionu postupně narůstá, z důležitých politických rozhodovacích procesů s regionálním dopadem stále vyloučeny. Mimo jiné kvůli tomu jsou příliš slabými sekuritizačními aktéry a nedokážou překonat práh sekuritizace. Také některé „velké“ arktické národy, zvláště Kanaďané nebo Rusové, se pokouší v bezpečnostním diskursu konstruovat svou arktickou identitu, nicméně je zřejmé, že národní identita je zrovna v těchto případech zástěrkou mnohem prozaičtějších úvah a motivací.

Rigorózní práce v rámci arktického regionálního bezpečnostního komplexu tedy identifikovala konkrétní procesy sekuritizace, které definují Arktidu jako bezpečnostně kompaktní region. Jedinečná povaha těchto sekuritizačních procesů vychází ze specifik arktického regionu. Tendence těchto procesů je dostředivá; to znamená, že soubor regionálních bezpečnostních vztahů v Arktidě vyčnívá svou intenzitou a svým vnitřně orientovaným charakterem z obecného systému vztahů, do kterého je region zasazen, a zároveň platí, že bezpečnostní vztahy s okolím komplexu jsou slabší.

Současně je třeba připustit, že velké množství pokusů o sekuritizaci či desekuritizaci v Arktidě nebylo úspěšně dokončeno či nenašlo relevantní odezvu u ostatních aktérů a že sekuritizační vazby mimo vojensko-politický sektor jsou obecně velmi slabé. Pro nestátní aktéry operující v arktickém regionu je práh sekuritizace příliš obtížnou podmínkou pro úspěšnou artikulaci hrozeb a jejich prosazení do regionálního bezpečnostního diskursu, což je do značné míry způsobeno velmi slabou či téměř nulovou rozlišovací schopností konceptu regionálních bezpečnostních komplexů vůči nestátním aktérům. To samé platí pro síťové aktéry, kteří nicméně podle všeho nejsou v regionu zatím příliš aktivní. Obecným problémem sektorální analýzy mezinárodní bezpečnosti je postulát existence tzv. multisektorových hrozeb, jejichž konsekvence se projevují ve více sektorech najednou a ne nutně ve svém původním sektoru, což způsobuje empirické vyprazdňování některých sektorů, např. environmentálního.

Rigorózní práce dochází k závěru, že za předpokladu jistého zmírnění státocentrické orientace regionálního bezpečnostního komplexu, která je příliš rigidně ukotvena v logice státních hranic, a za současného vypuštění neopodstatněného požadavku exkluzivity členství, lze Arktidu klasifikovat jako regionální bezpečnostní komplex v pojmech kodaňské školy. S vědomím relativně nízkého počtu a relativní slabosti sekuritizačních vazeb mezi jednotlivými aktéry uvnitř komplexu, které pravděpodobně do jisté míry odráží rétorické změkčení sekuritizačního diskursu mezi regionálními hráči, aniž by došlo k proměně jeho formy, a s odkazem na aktuální vývoj regionální bezpečnostní dynamiky s narůstající intenzitou bezpečnostních interakcí lze tvrdit, že Arktida je nově krystalizujícím regionálním bezpečnostním komplexem, která má do budoucna velký potenciál stát se plně vyvinutým komplexem se silnou sekuritizační a desekuritizační dynamikou.

Přednosti, ale i limity teorie regionálního bezpečnostního komplexu se ukazují v širší diskusi regionalistických přístupů ke studiu mezinárodní bezpečnosti. Buzan a Wæver vytvořili propracovaný analytický nástroj pro deskripci a komparaci regionálních bezpečnostních dynamik, který operuje s širokým konceptem bezpečnosti a jasně definovanými hrozbami ve všech pěti bezpečnostních sektorech. Kritický rozbor konceptu v závěrečné kapitole této práce nicméně ukázal, že teorie není schopna dostát ambicím svých autorů formulovat univerzální analytický rámec, který by dokázal postihnout specifika bezpečnostních dynamik a povahy bezpečnostních aktérů v různých regionech.

Teorie regionálního bezpečnostního komplexu se projevila jako nosný koncept pro analýzu bezpečnostních dynamik v takových regionech, kde jsou jedinými nebo výrazně dominantními aktéry silné státy, což je právě případ Arktidy. Jde o region tvořený pěti silnými státy s dominancí vojensko-politického sektoru bezpečnostních hrozeb. Při pohledu na současnou bezpečnostní dynamiku Arktidy lze tvrdit, že aktivity nestátních aktérů, včetně síťových, jsou v regionu zatím velmi omezené,

nicméně je pravděpoboné, že jejich aktivity v arktickém prostoru budou v budoucnosti narůstat, zejména na poli transnacionálních advokačních sítí či organizovaného zločinu.

Síťoví aktéři poukazují na obecný problém regionalistických přístupů ke studiu mezinárodní bezpečnosti a svou podstatou konfrontují jeho základní premisu, kterou představuje postulát teritoriální ukotvenosti bezpečnostní dynamiky, vycházející z imobility aktérů, anarchického uspořádání mezinárodního systému a předpokladu, že s narůstající geografickou vzdáleností klesá intenzita bezpečnostních hrozeb. S novým typem bezpečnostních aktérů a hrozeb však kritérium teritoriality ztrácí své opodstatnění a s ním dostává trhliny i celá regionální úroveň analýzy mezinárodní bezpečnosti. Zdá se, že regionalistické přístupy jsou produktem post-bipolární reality – reflektují nové mezinárodní prostředí, ale operují s tradičními hrozbami. Pokud přistoupí na existenci nových hrozeb, které nejsou teritoriálně ukotvené, může to být pro ně sebezničující. Otázka je, jak se s tím vyrovnají, nicméně zásadní rekonceptualizace tohoto teoretického proudu se zdá být nevyhnutelnou.

Shrnutí

Rigorózní práce se zabývá případem Arktidy, která v rámci mezinárodního systému představuje svébytný geopolitický region, jehož geostrategický význam se v důsledku klimatických změn, technologického pokroku a nových poznatků o enormím ekonomickém potenciálu oblasti co do nerostných surovin (v první řadě ropy a zemního plynu), bohatých rybolovných lokalit a perspektivních koridorů pro transoceánské plavby v posledních letech dramaticky zvyšuje. Region je analyzován z pohledu jednoho z nejvlivnějších regionalistických přístupů ke studiu mezinárodní bezpečnosti, který představuje teorie regionálního bezpečnostního komplexu formulovaná výzkumníky kodaňské školy - Barry Buzanem a Ole Wæverem. Cílem práce je nalézt odpověď na otázku zda lze na Arktidu smysluplně nahlížet optikou této teorie a klasifikovat ji jako regionální bezpečnostní komplex definovaný svébytnou dynamikou bezpečnostních vztahů a vzájemnou provázaností sekuritizačních a desekuritizačních procesů. Tato výzkumná otázka je motivována snahou nabídnout či naopak zavrhnout možný teoretický nástroj k analýze specifické bezpečnostní dynamiky arktického regionu a eventuálně navrhnout teoretické modifikace tam, kde se teorie v konfrontaci s případem ukazuje jako rigidní. Rigorózní práce dochází k závěru, že Arktidu lze s určitými teoretickými modifikacemi, které vycházejí vstříc kritikům konceptu, klasifikovat jako vznikající regionální bezpečnostní komplex, jehož sekuritizační vazby jsou zatím stále poměrně slabé, nicméně intenzita bezpečnostní dynamiky v regionu má zřetelně stoupající trend a do budoucna lze očekávat výrazné zvýšení bezpečnostních interakcí v regionu. Širší teoretická diskuse o regionalistických přístupech ke studiu mezinárodní bezpečnosti poukazuje na opodstatněnost regionální úrovně analýzy, mimo jiné právě i v konfrontaci s případem Arkitdy, ale zároveň jasně identifikuje limity a nedostatky tohoto analytického přístupu.

Klíčová slova: Arktida, regionální bezpečnostní komplex, regionální bezpečnost, subsystémová úroveň analýzy, sekuritizace

Summary

This thesis deals with the case of the Arctic which forms a distinctive geopolitical region within the international system. The geostrategic importance of the Arctic har become more salient due to global warming, technological progress and latest findings about large oil and gas resources, rich fishing waters and new maritime routes. The Arctic region is being classified through the lenses of one of the most influential regionalist concepts in the modern IR theory and international security studies – the regional security complex theory developed by Barry Buzan and Ole Wæver who represent the core of the so called Copenhagen school of IR thought. The main aim of the thesis is to examine whether such a specific geopolitical region as the Arctic could be analyzed from the perspective of this theory and defined as a regional security complex with a distinctive security dynamics and a dense net of linkages interconnecting major processes of securitization and desecuritization. This research question seeks to suggest a theoretical and analytical tool for studying the specific regional dynamics of the Arctic, and alternatively identify shortcomings of the theory in confrontation with the case and propose possible theoretical modifications. The thesis concludes that the Arctic can be classified as a regional security complex in terms of Buzan´s and Wæver´s theory, although as an emerging one with rather weak securitization linkages yet with a big potential to develop into a strong and dynamic security complex. However, several theoretical modifications have proved to be needed to make the concept more flexible and applicable to the reality of the international system. A broader discussion on regionalist approaches to international security points to the legitimacy of sub-systemic level of analysis as well as it identifies their main shortcomings and drawbacks.

Key words: Arctic, regional security complex, regional security, sub-systemic level of analysis, securitization

Seznam použité literatury a zdrojů

Neperiodická literatura

- AYOOB, Mohammed (1997). Defining Security: A Subaltern Realist Perspective. In: KRAUSE, Keith, WILLIAMS, Michael C. (eds.). *Critical Security Studies*. University of Minnessota Press, Minneapolis.
- AYOOB, Mohammed (ed.). (1986) *Regional Security in the Third World*. Croom Helm, London.
- AYOOB, Mohammed (1995). *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict and International System.* Lynne Rienner, Boulder.
- BAEV, Pavel K. (2010) Russian Policy in the Arctic. A Reality Check. In: TRENIN, Dmitri, BAEV, Pavel K. (2010) *The Arctic. A View from Moscow*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington.
- BILSTAD, Torleiv. (2008) Climate Change and Consequences for the Arctic. In: MIKKELSEN, Aslaug, LANGHELLE, Oluf (eds.). (2008) *Arctic Oil and Gas. Sustainibility at Risk?* Routledge, New York.
- BORDOFF, Jason, DESHPANDE, Manasi, NOEL, Pascal (2010). Interaction Between Energy Security and Climate Change Policy. In: PASCUAL, Carlos, ELKIND, Jonathan. (2010) *Energy Security. Economic, Politics, Strategies and Implications*. Brookings Institution Press, Washington, D.C.
- BULL, Hedley. (2002) *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics.* Palgrave, Basingstoke.
- BUZAN, Barry. (1991) *People, States & Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era.* Pearson Education Limited, Harlow.
- BUZAN, Barry, HANSEN, Lene. (2009) *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- BUZAN, Barry, WÆVER, Ole. (2003) *Regions and Powers. The Structure of International Security.* Cambridge University Press, Cambridge.
- BUZAN, Barry, WÆVER, Ole, DE WILDE, Jaap. (2005) *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu*. Centrum strategických studií, Brno.
- ČEPELKA, Čestmír, ŠTURMA, Pavel. (2003) *Mezinárodní právo veřejné*. Eurolex Bohemia, Praha.
- DRULÁK, Petr, a kol. (2008) *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích.* Portál, Praha.
- DRULÁK, Petr. (2010) *Teorie mezinárodních vztahů.* Portál, Praha.
- ELKIND, Jonathan. (2010) Energy Security: Call for a Broader Agenda. In: PASCUAL, Carlos, ELKIND, Jonathan. (2010) *Energy Security. Economic, Politics, Strategies and Implications*. Brookings Institution Press, Washington, D.C.
- EMMERSON, Charles. (2010) *The Future History of the Arctic.* Public Affairs, New York.
- FAIRHALL, David. (2010) *Cold Front. Conflict Ahead in Arctic Waters*. I.B. Tauris & Co. Ltd, London.
- HOEL, Alf Håkon. (2008) Jurisdictional Issues in the Arctic: An Overview. In: SKOGRAND, Kjetil (ed.). (2008) *Emerging from the Frost. Security in the 21st Century Arctic*. Oslo Files on Defence and Security, Oslo.

- HNÍZDO, Bořivoj. (1995) *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha.
- HROCH, Miroslav, KADEČKOVÁ, Helena, BAKKE, Elisabeth. (2005) *Dějiny Norska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- HOWARD, Roger. (2009) *The Arctic Gold Rush. The New Race for Tomorrow´s Natural Resources*. Continuum UK, London.
- HØNNELAND, Geir, ROWE, Lars. (2010) *Nordområdene – hva nå?* Tapir akademisk forlag, Trondheim.
- KARÁSEK, Tomáš. (2008) EU Energy Policy, Eastern Enlargement and the Concept of Securitization. In: KARÁSEK, Tomáš (ed.). (2008) *European Union in a New Security Environment*. Matfyzpress, Praha.
- LAKE, David A., MORGAN, Patrick M. (1997) The New Regionalism in Security Affairs. In: LAKE, David A., MORGAN, Patrick M. (eds.). (1997) *Regional Orders: Building Security in a New World*. The Pennsylvania State University Press, University Park.
- LAKE, David A., MORGAN, Patrick M. (eds.). (1997) *Regional Orders: Building Security in a New World.* The Pennsylvania University Press, University Park.
- LANDIS, Marylin J. (2001) *Antarctica: Exploring the Extreme. 400 Years of Adventure.* Chicago Review Press, Chicago.
- LANGHELLE, Oluf, HANSEN, Ketil Fred. (2008) Perceptions of Arctic Challenges. Alaska, Canada, Norway and Russia Compared. In: MIKKELSEN, Aslaug, LANGHELLE, Oluf. (2008) *Arctic Oil and Gas. Sustainibility at Risk?* Routledge, New York.
- LIEN, Guro, STRAND, Kari Røren. (2011) *Fremtidige utfordringer for Forsvarets logistikk – en trendanalyse*. Forsvarets forskningsinstitutt, Oslo.
- MEDVEDEV, Sergei. (2004) *Rethinking the National Interest: Putin´s Turn in Russian Foreign Policy.* George C. Marshall Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen.
- MOLOT, Maureen Appel, HAMPSON, Fen Olser. (1990) *Canada Among Nations, 1989. The Challenge of Change.* Carleton University Press, Ottawa.
- MORGAN, Patrick. Regional Security Complexes and Regional Orders. In: LAKE, David A., MORGAN, Patrick M. (eds.). (1997) *Regional Orders: Building Security in a New World.* The Pennsylvania University Press, University Park.
- MOURITZEN, Hans (2005). Kenneth Waltz: kritický racionalista mezi mezinárodní politikou a zahraniční politikou. In: NEUMANN, Iver, WÆVER, Ole. (2005) *Budoucnost mezinárodních vztahů.* Centrum strategických studií, Brno.
- MOURITZEN, Hans. (1998) *Theory and Reality of International Politics.* Ashgate, London.
- PASCUAL, Carlos, ELKIND, Jonathan. (2010) *Energy Security. Economic, Politics, Strategies and Implications*. Brookings Institution Press, Washington, D.C.
- PŘIBYL, Václav, BRINKE, Josef, NOVOTNÝ, Jiří. (1986) *Antarktida, Arktida a Oceánie.* Geodetický a kartografický podnik v Praze, Praha.
- RAJAKOSKI, Esko. (1989) Cooperation to Protect the Environment: The Finnish Initiative. In: BERGER et all. (1989) *The Arctic: Choices for Peace & Security – A Public Inquiry.* Gordon Soules Book Publishers, West Vancouver.

- SHEVTSOVA, Lilia. (2002) Putin´s Russia: Challenges of Transformation and Integration. In: MEDVEDEV, Sergei, KONOVALOV, Alexander, OZNOBISHCHEV, Sergei (eds.). (2002) *Russia and the West at the Millenium. Global Imperatives and Domestic Policies.* George C. Marshall European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen.
- SKOGRAND, Kjetil. (2008) The Arctic in a Geostrategic Perspective. In: SKOGRAND, Kjetil (ed.). (2008) *Emerging from the Frost. Security in the 21st Century Arctic*. Oslo Files on Defence and Security, Oslo.
- STEWART-INGERSOLL, Robert, FRAZIER, Derrick. (2012) *Regional Powers and Security Orders: A Theoretical Framework.* Routledge, Abindgon.
- STOJAROVÁ, Věra (2007). *Současné bezpečnostní hrozby západního Balkánu: kritická analýza konceptu bezpečnosti Kodaňské školy.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno.
- THORVALDSEN, Knut Henry. (2001) *Russland – fortsatt en trussel for Norge etter den kalde krigen?* Försvarshögskolan, Stockholm.
- TRENIN, Dmitri. (2010) The Arctic: A Front for Cooperation not Competition. In: TRENIN, Dmitri, BAEV, Pavel K. (2010) *The Arctic. A View from Moscow*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington.
- WALTZ, Kenneth (1979). *Theory of International Politics.* Waveland Press, Long Grove.
- WILLIAMS, Glyn. (2009) *Arctic Labyrinth. The Quest for the Northwest Passage*. University of California Press, Berkeley.
- WAISOVÁ, Šárka. (2005) *Bezpečnost. Vývoj a proměny konceptu.* Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň.
- YOUNG, Oran R. (1998) *Creating Regimes. Arctic Accords and International Governance*. Cornell University Press, London.
- ZELLEN, Barry Scott. (2009) *Arctic Doom, Arctic Boom. The Geopolitics of Climate Cahnge in the Arctic.* ABC-CLIO, LLC, Santa Barbara.
- ØSTRENG, Willy. (1989) The Militarization and Security Concept of the Arctic. In: BERGER et all. (1989) *The Arctic: Choices for Peace & Security – A Public Inquiry.* Gordon Soules Book Publishers, West Vancouver.

Periodická literatura:

- AYOOB, Mohammed (1999). From Regional System to Regional Society: Exploring Key Variables in the Construction of Regional Order. In: *Australian Journal of International Affairs*, roč. 53, č. 3.
- BORGERSON, Scott G. (2008) Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming. In: *Foreign Affairs*, roč. 87, č. 2.
- BRADDON, Craig, LCol. (2009) The True North Strong and Free for the Taking? The Need for Canada to Apply the Whole of Government Approach in the Pursuit of Arctic Security. In: *Canadian Army Journal*, roč. 12, č. 2.
- FREEEMAN, Christopher. (2001) The European Security Complex – Fait Accompli? A critique of the Copenhagen School. In: *Peacekeeping and International Relations*, roč. 30, č. 5-6.
- HOOGENSEN, Gunnhild. (2005) Bottoms up! A Toast to Regional Security. (Review of Barry Buzan and Ole Wæver: Regions and Powers). In: *International Studies Review*, roč. 7, č. 2.

- HYNEK, Nikola. (2005) Anglická škola a teorie mezinárodních vztahů: obsahový vesmír, akademický svět a kritiky přístupu. In: *Mezinárodní vztahy*, roč. 40, č. 2.
- KESKITALO, Carina. (2007) International Region-Building. Development of the Arctic as an International Region. In: *Cooperation and Conflict*, roč. 42, č. 2.
- KOLCZ-RYAN, Marta. (2009) An Arctic Race. How the United States´ Failure to Ratify the Law of the Sea Convention Could Adversely Affect its Interests in the Arctic. In: *University of Dayton Law Review*, roč. 35, č. 1.
- NĚMEC, Petr. (2008) Porcování Arktidy: boj o suroviny. In: *Ekonom*, roč. 52, č. 23.
- ROMANCOV, Michael. (2008) Čí je Arktida? In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8.
- Ultima Thule aneb Bohové odcházejí na Sever. Úvodník. In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8.
- RUŠČÁK, Andrej (2008). Svalbard – unikátní životní prostor v Severním ledovém oceánu. In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8.
- SINGER, David J. (1961) The Level-of-Analysis Problem in International Relations. In: *World Politics*, roč. 14, č. 1.
- STEJSKAL, Lubomír. (2008) Kanadský Sever: součást duše národa Země javorů. In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8.
- SUTER, Keith. (2010) Arctic Politics are Getting Warmer: A New Scramble for territory? In: *Contemporary Review*, roč. 292, č. 1697.
- WILKINSON, Claire. (2007) The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe? In: *Security Dialogue*, roč. 38, č. 1.
- ZELINKA, Petr. (2008) Kritika teorie bezpečnostního komplexu z hlediska přístupu síťových aktérů. In: *Mezinárodní vztahy*, roč. 43, č. 4.

Elektronické zdroje:

- Arctic: Loading Russian Content... (2012) In: *Barents Observer*. [online] 12-08-23 [cit. 13-01-14]. <http://barentsobserver.com/en/opinion/arctic-loading-russian-content-23-08>.
- BAEV, Pavel. (2010) *Russia´s Arctic Policy. Geopolitics, Mercantilism and Identity-Building.* Briefing Paper. The Finnish Institute of International Affairs.[online] [cit. 12-05-12]. <http://arcticuncduke.files.wordpress.com/2011/11/russias-arctic-policy-geopolitics-mercantilism-and-identity-building.pdf>.
- BAEV, Pavel. (2007) *Russia´s Race for the Arctic and the New Geopolitics of the North Pole.* The Jamestown Foundation, Washington. [online] [cit. 12-05-11]. <http://www.jamestown.org/uploads/media/Jamestown-BaevRussiaArctic_01.pdf>.
- BAKKEN, Bjørg. (2009) Annenhver russer frykter krig. In: *Aftenposten.* [online] 09-03-25 [cit. 12-05-05]. <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article2997982.ece#.T6afCeuCQfE>.
- BENITEZ, Jorge. (2010) Commander of the Russian Navy Warns of Chinas Race for the Arctic. *Atlantic Council*. [online] 10-04-10 [cit. 12-05-05]. <http://www.acus.org/print/23494>.
- BOSWELL, Randy. (2009) Canada to conduct anti-sub exercises in the Arctic. In: *Times Colonist.* [online] 09-08-08 [cit. 12-04-29].

<http://www2.canada.com/victoriatimescolonist/news/story.html?id=7dead9dc-0574-4fce-80f6-9e684d4bc87c>.

- BUDZIK, Philip. (2009) *Arctic Oil and Natural Gass Potential.* U.S. Energy Information Administration, Office of Integrated Analysis and Forecastning, Oil and Gas Division. [online] [cit. 12-02-01]. < http://www.eia.gov/oiaf/analysispaper/arctic/pdf/arctic_oil.pdf>.
- BØRRESEN, Jacob, HELSETH, Hans Christian. (2011) *Norske interesser og Sjømakt*. FFI Rapport, 2011:00759, [online] 11-03-03 [cit. 12-05-06]. <http://rapporter.ffi.no/rapporter/2011/00759.pdf>.
- Canada PM´s Arctic stand frosty rhetoric. In: *Terra Daily.* [online] 11-05-13 [cit. 12-04-30]. <http://www.terradaily.com/reports/Canada_PMs_Arctic_stand_frosty_rhetoric_999.html>.
- DRAGSDAHL, Jørgen. (2005) *A Few Dilemmas Bypassed in Denmark and Greenland.* Article for Peace Research Institute Frankfurt Project on "Democratic Peace". [online] [cit. 13-02-07]. <http://www.dragsdahl.dk/A20050814.htm>.
- FIELDHOUSE, Thomas. (2012) The Scramble for the Arctic. In: *St. Andrews Foreign Affairs Review*. [online] 12-10-30 [cit. 13-01-14]. <http://foreignaffairsreview.co.uk/2012/10/the-scramble-for-the-arctic/>.
- FINK, Sheryl. (2011) *Major Victory As Russia Bans Trade in Harp Seal Skins*. International Fund for Animal Welfare. [online] 11-12-19 [cit. 12-05-12]. <http://www.ifaw.org/ca/news/major-victory-russia-bans-trade-harp-seal-skins?page=1&mid=559778>.
- GALLOWAY, Gloria. (2011) Russian Ban ´Spells the End of Canadian Sealing´, Activists Say. In: *The Globe and Mail.* [online] 11-12-19 [cit. 12-05-12]. <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/ottawa-notebook/russian-ban-spells-the-end-of-canadian-sealing-activists-say/article2276572/>.
- GAUTIER, Donald L. (2010) *Oil and Gas Resource Potential North of the Arctic Circle*. USGS, 2011 International Oil Spill Conference, s. 2-3. [online] [cit. 13-01-06] <http://www.iosc.org/papers_posters/IOSC-2011-203-file001.pdf>.
- GLOMSRØD, Solveig, MÄENPÄÄ, Ilmo, LINDHOLT, Lars, MCDONALD, Helen, GOLDSMITH, Scott. (2008) Arctic Economies Within the Arctic Nations. In: GLOMSRØD, Solveig, ASLAKSEN, Ilulie (eds.). (2008) *The Economy of the North.* Statistics Norway, Oslo. [online] [cit. 12-05-12]. <http://www.ssb.no/english/subjects/00/00/30/sa_economy_north/sa84_en/sa84_en.pdf>.
- GREAVES, Wilfred. (2008) *Adrift: Complex Threats to Human Security in the Arctic.* Working draft. Dalhousie Graduate Society of Political Science. The Third Annual Graduate Student Symposium. [online] [cit. 12-05-11]. <http://centreforforeignpolicystudies.dal.ca/pdf/gradsymp08/Greaves.pdf>.
- GREINER, Robert. (2011) Russisk protest mot norsk arrestasjon av tråler. *In: NRK.no* [online] 11-10-01 [cit. 12-04-17]. < http://nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.7816460>.
- HOEL, Alf Håkon. (2008) Jurisdictional Issues in the Arctic: An Overview. In: SKOGRAND, Kjetil (ed.). (2008) *Emerging from the Frost. Security in the 21st Century Arctic*. Oslo Files on Defence and Security, Oslo.
- HOLM, Erik. (2010) Dansk oprustning i Arktis vil provokere Rusland. *Ingeniøren.* [online] 10-06-04 [cit. 12-05-10]. <http://ing.dk/artikel/109373-dansk-oprustning-i-arktis-vil-provokere-rusland>.
- HOLTE, Nils Johan. (2009) *The Arctic Region Is at Time of Geopolitical Transition. Will This Transpire Through Aggressive Competition or as Peaceful Change?* Seaford House Paper, Royal

College of Defence Studies.[online] [cit. 12-05-07]. <http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/C8EF34E1-F8F8-4F34-8687-80BAF80656E4/0/shp09holte.pdf>.

- HOŘEJŠOVÁ, Tereza, JANSKÝ, Bohumír, VLKOVÁ HINGAROVÁ, Vendula, ŠÍR, Jan. (2010) *Význam arktické oblasti v mezinárodních vztazích pro zájmy ČR.* Vědecký projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR. [online] [cit. 12-02-02]. <http://www.mzv.cz/file/625949/RM_03_02_10_Arkticka_oblast.pdf>.
- HUEBERT, Rob. (2004) *Arctic Security: Different Threats and Different Responses*. Northern Research Forum, Yellowknife, Canada. [online] 04-09-18 [cit. 12-02-20]. <http://www.nrf.is/Publications/The%20Resilient%20North/Plenary%204/3rd%20NRF_Plenary%204_PP_Huebert.pdf>.
- HUEBERT, Rob. (2009) Canadian Arctic Sovereignty and Security in a Transforming Circumpolar World. In: *Foreign Policy for Canada´s Tomorrow*, č. 4. [online] [cit. 12-01-05]. <http://www.opencanada.org/wp-content/uploads/2011/05/Canadian-Arctic-Sovereignty-and-Security-Rob-Huebert1.pdf>.
- HUEBERT, Rob. (2010) *The Newly Emerging Arctic Security Environment.* Canadian Defence & Foreign Affairs Institue, Calgary. [online] [cit. 12-05-11]. <http://www.cdfai.org/PDF/The%20Newly%20Emerging%20Arctic%20Security%20Environment.pdf>.
- HÆSKEN, Ole Morten, OLSEN, Thor Gunnar, FRIDHEIM, Håvard. (1997) *Beskyttelse av samfunnet (BAS) – Sluttrapport.* Forsvarets forskningsinstitutt, Kjeller. [online] [cit. 12-05-03]. <http://rapporter.ffi.no/rapporter/97/01459.pdf>.
- CHRISTENSEN, Sven Aage. (2009) *Are the Northern Sea Routes Really the Shortest? Maybe a Too Rose Coloured Picture of the Blue Arctic Ocean.* DIIS brief. [online] [cit. 12-01-28]. <http://www.diis.dk/graphics/Publications/Briefs2009/sac_northern_searoutes.pdf>.
- CHŘÁSŤANSKÝ, Filip, JENNE, Dalibor. (2010) Geopolitika Arktidy. In: *Global politics.* [online] 10-07-17 [cit. 12-02-01] <http://www.globalpolitics.cz/clanky/geopolitika-arktidy>.
- JAKOBSON, Linda. (2010) *China Prepares for an Ice-Free Arctic*. SIPRI Insights on Peace and Security, č. 2. [online] [cit. 12-05-09]. <http://books.sipri.org/files/insight/SIPRIInsight1002.pdf>.
- JØRGENSSEN, Steen A. (2011) Søvndal vil hjælpe Kina til Arktis. In: *Berlingske*. [online] 11-10-31 [cit. 12-05-09]. <http://www.b.dk/politiko/soevndal-vil-hjaelpe-kina-til-arktis>.
- KLEIST, Mininnguaq. (2010) Greenland Is Getting Ready to Stand Alone. In: *The Guardian*. [online] 10-06-15 [cit. 12-05-12]. <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/jun/15/independent-greenland-mineral-resources-denmark>.
- KOIVUROVA, Timo, TERVO, Henna, STEPIEN, Adam. (2008) *Background paper: Indigenous Peoples in the Arctic.* Arctic Transform. [online] [cit. 12-05-11]. <http://arcticcentre.ulapland.fi/docs/Indigenous+Peoples+background+Koivurova+et+al.pdf>.
- LUNDESGAARD, Åmund, LUNDESTAD, Ingrid. (2012) *Obama effort to US accession to UNCLOS*. Geopolitics in the High North. [online] 12-06-06 [cit. 13-01-08]. <http://www.geopoliticsnorth.org/index.php?option=com_content&view=article&id=198:obama-effort-to-secure-us-accession-to-unclos&catid=1:latest-news>.
- MAURER, Andreas. (2010) *The Arctic Region – Perspectives from Member States and Institutions of the EU.* Stiftung für Wissenschaft und Politik, SWP Working Paper, FG 02, 2010/4. [online] [cit. 12-02-14]. <http://www.geopoliticsnorth.org/images/stories/attachments/Maurer.pdf>.

- McDONOUGH, Alexa, WARE, Alyn. (2010) *Freeing the Pole sof Nuclear Conflicts? Time for an Arctic Nuclear Weapon Free Zone.* PNND Cadana. [online] [cit. 12-05-02] <http://www.disarmsecure.org/Freeing%20the%20poles%20of%20nuclear%20weapons.pdf>.
- *Obama ´Outraged´ Over Seal Slaughter*. (2009) PETA. [online] 09-09-04 [cit. 12-05-11]. <http://www.peta.org/b/thepetafiles/archive/2009/04/09/obama-outraged-over-seal-slaughter.aspx>.
- OSICA, Olaf. (2010) The High North as a New Area of Cooperation and Rivalry. In: *Nowa Europa. Natolin Review* – speciální vydání, roč. 4, č. 1. [online] [cit. 12-01-30]. <http://www.natolin.edu.pl/pdf/nowa_europa/NE_spec42010_eng.pdf>.
- PETTERSEN, Trude. (2009) Canada Renames Northwest Passage. In: *Barents Observer.* [online] 09-12-04 [cit. 12-05-02]. < http://barentsobserver.com/en/sections/briefs/canada-renames-northwest-passage>.
- PETTERSEN, Trude. (2010) Half of Canadians Say Yes to Assert Arctic Sovereignty. In: *The Barents Observer.* [online] 10-03-26 [12-05-02]. <http://barentsobserver.com/en/sections/topics/half-canadians-say-use-military-assert-arctic-sovereignty>.
- PETTERSEN, Trude. (2010) Restrictions of Russia´s Access on Arctic Fields Inadmissible – Medvedev. In: *The Barents Observer*. [online] 10-03-17 [cit. 12-05-02]. <http://barentsobserver.com/en/sections/articles/restriction-russias-access-arctic-fields-inadmissible-medvedev>.
- PILYAVSKY, Valery P. (2011) *The Arctic. Russian Geopolitical and Economic Interests.* FES Briefing Paper. [online] [cit. 12-05-05]. < http://library.fes.de/pdf-files/id/07925.pdf>.
- Poll: Which Federal Party´s Vision of Canadian Identity Resonates Most With You? In*: The Globe and Mail.* [online] 11-08-19 [cit. 12-05-11]. <http://www.theglobeandmail.com/news/national/poll-which-federal-partys-vision-of-canadian-identity-resonates-most-with-you/article2135536/?from=2135876>.
- PROELSS, Alexandr, MÜLLER, Till. (2008) The Legal Regime of the Arctic Ocean. In: *Heidelberg Journal of International Law*, roč. 68, č. 3. [online] [cit. 12-01-28]. <http://img9.custompublish.com/getfile.php/980176.1529.dbqrcfwqax/The+Legal+Regime+of+the+Arctic+Ocean.pdf.pdf?return=www.arcticgovernance.org>.
- RADIA, Andy. (2011) Stephen Harper´s „Napoleonic Plans“ in the Arctic Challenged by Russian Writer. In: *Canada Politics.* [online] 11-08-30 [cit. 12-05-06]. <http://ca.news.yahoo.com/blogs/canada-politics/stephen-harper-napoleonic-plans-arctic-challenged-russian-writer-190252411.html>.
- *Russia in the Arctic: Economic Interests Override Military Aspirations*. IISS Strategic Comments, International Institute of Strategic Studies, vol. 18, comment no. 43 – November 2012. [online] [cit. 13-01-08]. <http://www.iiss.org/publications/strategic-comments/past-issues/volume-18-2012/november/russia-in-the-arctic/>.
- Russia to Ban Seal Hunting. (2009) In: *The New York Times*. [online] 09-12-07 [cit. 12-05-11]. <http://www.nytimes.com/2009/02/27/world/europe/27iht-27seals.20490795.html?_r=1>.
- SCHRÖDER, Henning. (2009) Russia´s National Security Strategy to 2020. In: *Russian Analytical Digest*, Research Centre for East European Studies Bremen and Centre for Security Studies Zürich, č. 62. [online] 09-06-18 [cit. 12-04-29]. <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-

Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=101960>.

- SOLOZOBOV, Yuri. (2009) Escalating Tensions over Oil and Gas Hunt in the Arctic. In: Russia Now at *The Telegraph*. [online] 09-08-25 [cit. 13-01-08]. <http://www.telegraph.co.uk/sponsored/russianow/6098600/Escalating-tensions-over-hunt-for-oil-and-gas-in-the-Arctic-Russia-Now.html>.
- STAVELAND, Lars Inge. (2012) Mener Regjeringen rapportere om for lav flyaktivitet i nord. In: *Aftenposten*. [online] 12-01-06 [cit. 12-05-05]. <http://www.aftenposten.no/nyheter/Mener-Regjeringen-rapporterer-om-for-lav-flyaktivitet-i-nord-6734182.html#.T6ZdXuuCQfE>.
- ROSAMOND, Annika Bergman. (2011) *Perspectives on Security in the Arctic Area*. DIIS Report, 2011:09. [online] [cit. 12-01-20]. <http://www.diis.dk/graphics/Publications/Reports2011/RP2011-09-Arctic-security_web.pdf>.
- Satellites See Unprecedented Greenland Ice Sheet Surface Melt (2012). *NASA News & Features.* [online] cit. 13-01-06 [12-07-24]. <http://www.nasa.gov/topics/earth/features/greenland-melt.html>.
- STAALESEN, Atle. (2010) Clinton: More U.S. Attention to the Arctic. In: *Barents Observer* [online] 10-03-30 [cit. 12-05-04]. <http://barentsobserver.com/en/sections/security/clinton-more-us-attention-arctic>.
- STAV, Torill Ustad. (2012) I lufta 34 ganger for å kontrollere russiske fly. In: *NRK.no.* [online] 12-01-06 [12-04-22]. <http://www.nrk.no/nyheter/1.7943652>.
- STRADER, Olin. (2012) *An Arctic Council Security Agreement: Preventing Militarization and Ensuring Stability and Security of the Arctic.* The Arctic Institute – Center for Circumpolar Security Studies. [online] 12-01-18. [cit. 12-05-09]. <http://www.thearcticinstitute.org/2012/01/12234-arctic-council-security-agreement.html>.
- STRANDSBJERG, Jeppe. (2010) *Cartography and Geopolitics in the Arctic Region.* DIIS Working Paper 2010:20. [online] [cit. 12-02-11]. <http://www.diis.dk/graphics/Publications/WP2010/WP2010-20-Cartography-Geopolitics-web.pdf>.
- ŠTEFAN, Petr. (2010) Ruský letoun postrašil v Arktidě americkou fregatu jako za studené války. In: *iDnes.cz*. [online] 10-09-29 [cit. 12-04-22]. <http://zpravy.idnes.cz/rusky-letoun-postrasil-v-arktide-americkou-fregatu-jako-za-studene-valky-1rj-/zahranicni.aspx?c=A100921_190122_zahranicni_stf>.
- WALLACE, Michael, STAPLES, Steven. (2010) *Ridding the Arctic of Nuclear Weapons. A Task Long Overdue.* Canadian Pugwash Group, Toronto. [online] [cit. 12-04-21]. <http://www.arcticsecurity.org/docs/arctic-nuclear-report-web.pdf>.
- WATSON, Scott. (2011) *Arctic Sovereignty in Canada: A Case of Succesful or Failed Securitization?* Canadian Political Science Association Annual Convention. [online] [cit. 12-05-01] <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2011/Watson.pdf>.
- WEZEMAN, Siemon T. (2012) *Military Capabilities in the Arctic*. SIPRI Background Paper, Stockholm. [online] [cit. 12-05-11]. <http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=442>.
- WINKELMANN, Ingo. (2008) *Fixed Rules of Play for Dividing Up the Arctic Ocean. The Ilulissat Declaration of the Arctic Coastal States.* Stiftung Wissenschaft und Politik – SWP Comments.

[online] [cit. 12-02-10]. <http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2008C18_wkn_ks.pdf>.

- WÆVER, Ole. (1998) Securitization and Desecuritization. In: LIPSCHUTZ, Ronnie D. (ed.). (1998) *On Security*. Columbia International Affairs Online. [online] [cit. 12-04-26]. <http://library.northsouth.edu/Upload/On%20Security.pdf>.
- ZYSK, Katarzyna. (2010) Russia´s Arctic Strategy: Ambitions and Constraints. In: *Joint Force Quarterly*, roč. 57, č. 2. [online] [cit. 12-04-29]. <http://www.ndu.edu/press/lib/images/jfq-57/zysk.pdf>.
- ÅTLAND, Kristian. (2010) *Security Implication of Climate Change in the Arctic*. The Norwegian Defence Research Establishment. [online] 10-05-18 [cit. 12-01-30]. <http://rapporter.ffi.no/rapporter/2010/01097.pdf>.
- ÅTLAND, Kristian. (2007) *The European Arctic after the Cold War: how can we analyze it in terms of security?* Forsvarets forskningsinstitutt – rapport 200700344. [online] [cit. 12-03-24]. <http://rapporter.ffi.no/rapporter/2007/00344.pdf>.

Prameny a ostatní zdroje:

- *Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing.* (2009) Food and Agriculture Organisation, United Nations. [online] [cit. 12-05-11]. <http://www.fao.org/Legal/treaties/037s-e.htm>.
- *Arctic Climate Impact Assesment*. (2005) ACIA Scientific Report, Cambridge University Press [online] [cit. 12-02-18]. <http://www.acia.uaf.edu/pages/scientific.html>.
- *Arctic Human Development Report.* (2004) Stefansson Arctic Institute, Akureyri. [online] [cit. 12-01-20]. <http://www.svs.is/AHDR/AHDR%20chapters/English%20version/Chapters%20PDF.htm>.
- *Arctic Indigenous Peoples*. Arctic Centre. [online] [cit. 12-05-11]. <http://www.arcticcentre.org/?DeptID=7768>.
- *Arctic Marine Shipping Assesment 2009 Report.* (2009) Arctic Council. [online] [12-02-20]. <http://pame.arcticportal.org/images/stories/PDF_Files/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf>.
- *Arctic Strategy Documents.* Geopolitics in the High North. [online] [cit. 12-02-01] <http://www.geopoliticsnorth.org/index.php?option=com_content&view=article&id=84:arctic-strategy-documents&catid=1:latest-news>.
- *Arktida: klimatické zpětné vazby a jejich globální důsledky*. (2009) Český překlad exekutivního shrnutí zprávy World Wildlife Fund. [online] [cit. 12-02-18]. <http://www.veronica.cz/dokumenty/arktida.pdf>.
- *Atomvirksomhet og miljø i Nordområdene.* (2008) Regjeringens handlingsplan. [online] [cit. 12-05-12]. <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Sikkerhetspol/atomhandlingsplan0802.pdf>.
- *Avtalen om avgrensnig og samarbeid i Barentshavet og Polhavet undertegnet.* (2010) Tisková zpráva kanceláře norského premiéra Jense Stoltenberga, Oslo. [online] 10-09-15 [cit. 12-02-02]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/pressesenter/pressemeldinger/2010/avtalen.html?id=614254>.

- *Barents Euro-Arctic Council*. [online] [cit. 12-04-28]. <http://www.beac.st/in_English/Barents_Euro-Arctic_Council/Barents_Euro-Arctic_Council.iw3>.
- *Canada and Kingdom of Denmark Reach a Tentative Agreement on Lincoln Sea Boundary.* (2012) Foreign Affairs and International Trade Canada. [online] 12-11-28 [cit. 13-01-14]. <http://www.international.gc.ca/media/aff/news-communiques/2012/11/28a.aspx?view=d>.
- *Canada and the Arctic.* (2009) Minister Cannon´s video. [online] 09-09-26 [cit. 12-03-30]. <http://www.international.gc.ca/ministers-ministres/Cannon_Video_Arctic-Arctique2.aspx?view=d>.
- *Canada´s First Defence Strategy*. (2008) National Defence. [online] [cit. 12-04-30]. <http://www.forces.gc.ca/site/pri/first-premier/June18_0910_CFDS_english_low-res.pdf>.
- *Canada´s Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future.* (2009) Government of Canada. [online] [cit. 12-04-30]. <http://www.northernstrategy.gc.ca/cns/cns.pdf>.
- *Chronological lists of ratifications of, accessions and successions to the Convention and the related Agreements as at 23 January 2013.* United Nations – Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea. [online] [cit. 13-01-29]. <http://www.un.org/Depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm>.
- *Climate Change and International Security*. (2008) Paper from High Representative for CFSP and European Commission. [online] 08-03-14 [cit. 12-02-02]. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/99387.pdf>.
- *Cold Response 2012*. (2012) Forsvaret.no. [online] [cit. 12-04-21]. <http://forsvaret.no/aktuelt/ovelser/coldresp12/Sider/om.aspx>.
- *Continental Shelf Submission of Norway in respect of areas in the Arctic Ocean, the Barents Sea and the Norwegian Sea*. (2006) Executive Summary. Oljedirektoratet. [online] [cit. 12-04-18]. <http://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/nor06/nor_exec_sum.pdf>.
- *Council of the Baltic Sea States* - Civil Security and the Human Dimension. [online] [cit. 12-03-31]. <http://www.cbss.org/Civil-Security-and-the-Human-Dimension/creating-a-safe-and-secure-region>.
- *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020*. (2011) Udenrigsministeriet, København. [online] [cit. 12-05-05]. <http://dk.nanoq.gl/~/media/b193bbec95fb4ecf864b4e247be5b824.ashx>.
- *Danish Defence Agreement 2010 – 2014.* (2009) Copenhagen. [online] 09-06-24 [cit. 12-05-11]. <http://www.fmn.dk/nyheder/Documents/20090716%20Samlede%20Forligstekst%202010-2014%20inkl%20bilag%20-%20english.pdf>.
- *Declaration Concerning the Competence of the European Union with Regard to Matters Governed By the Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing.*Official Journal of the European Union. [online] 11-7-22 [cit. 12-05-13]. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:191:0003:0018:EN:PDF>.
- EIDE, Espen Barth. (2012) *Viktige hjørnestener på plass i ny langtidsplan for forsvaret.* Folk og forsvar. [online] 12-03-08 [cit. 12-05-05]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/taler-og-artikler-av-forsvarsminister-es/2012/viktige-hjornestener-pa-plass-i-ny-langt.html?id=674398>.
- *EU forbud mot handel med selprodukter – hva skjer nå?* (2009) Utenriksdepartementet, Oslo. [online] 09-06-26 [cit. 12-05-11].

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/handelspolitikk/nyhetsbrev_tidligere/eus-forbud-mot-handel-med-selprodukter--.html?id=570096>.

- FAREMO, Grete. (2010) *Med Evne til innsats - Det norske forsvaret 2010*. Oslo Militær Forbund. [online] 10-01-14 [cit. 12-05-04]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/taler-og-artikler-av-forsvarsminister-gr/2010/Med-evne-til-innsats---Det-norske-forsvaret-2010.html?id=591454>.
- *Fokus 2011. Etterretningstjenestens vurdering*. Etterretningstjenesten, 2011. [online] [cit. 12-05-05]. <http://forsvaret.no/Documents/FOKUS%202011.pdf>.
- *Charter of the United Nations*. The United Nations. [online] [cit. 12-02-20]. <http://www.un.org/en/documents/charter/>.
- *IPCC Fourth Assesment Report: Climate Change 2007 (AR4)*. Intergovernmental Panel on Climate Change. [online] [cit. 12-02-15]. <http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml#1>.
- *Maritime Jurisdiction and Boundaries in the Arctic Region.* Durham University. [online] [cit. 12-04-20]. <http://www.dur.ac.uk/ibru/resources/arctic/>.
- *National Security Presidential Directive* – 66, *Arctic Region Policy* (2009). [online] 09-01-09 [cit. 12-04-30]. <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2009/01/20090112-3.html>.
- *Norges landegrenser - Ny grenselov*. Justis- og beredskapsdepartementet. Definice státních hranic Norského království v *Zákoně o státních hranicích*, portál Ministerstva spravedlnosti. [online] [cit. 12-04-17]. < http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2009/nou-2009-20/4/2/3.html?id=576889>.
- *Nye byggesteiner i nord. Neste trinn i Regjeringens nordområdestrategi* (2009). Utenriksdepartementet, Oslo. [online] [cit. 12-05-05]. <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Nordomr%C3%A5dene/byggesteiner_nord090323_2.pdf>.
- *Oil and Natural Gass Resources of the Arctic*. Geology.com [online] [cit. 12-05-12]. <http://geology.com/articles/arctic-oil-and-gas/>.
- *Permanent Participants.* The Arctic Council. [online] [cit. 12-02-20]. <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/permanentparticipants>.
- Perry-Castañeda Library - Map Collection. [online] [cit. 12-01-19]. <http://www.lib.utexas.edu/maps/islands_oceans_poles/arctic_region_pol_2007.jpg>.
- *Population Distribution in the Circumpolar Arctic*, by country (Including Indigenous Population). GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-02]. <http://www.grida.no/graphicslib/detail/population-distribution-in-the-circumpolar-arctic-by-country-including-indigenous-population_1282>.
- RASMUSSEN, Anders Fogh (2009). *Speech on Emerging Security Risks.* Lloyd´s of London. [online] 09-10-01 [cit. 12-02-01]. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_57785.htm>.
- *Regjeringens Nordområdestrategi* (2006) Utenriksdepartementet, Oslo. [online] [cit. 12-05-05]. <http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/pla/2006/0006/ddd/pdfv/302927-nstrategi06.pdf>.
- *Security Co-operation in the Arctic: A Canadian Response to Murmansk*. Report of the Panel on Arctic Arms Control. (1989) Arms Control Centre, Ottawa.
- *Shift in Climatic Zones*, Arctic Scenario. GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-18]. <http://maps.grida.no/go/graphic/shift-in-climatic-zones-arctic-scenario>.

- SCHEFFER, Jaap de Hoop. (2009) *Speech on Security Prospects in the High North*. [online] 09-01-29 [cit. 12-02-01]. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_50077.htm>.
- *Simulated Projections for Polar Cod Distribution with Global Warming.* Grid – Arendal. [online] [cit. 12-02-18]. <http://www.grida.no/graphicslib/detail/simulated-projections-for-polar-cod-distribution-with-global-warming_923b>.
- *Smlouva o Antarktidě*. In: POTOČNÝ, Miroslav, ONDŘEJ, Jan. (1997) *Dokumenty mezinárodního práva III*. Karolinum, Praha.
- *Statement on Canada´s Arctic Foreign Policy.* (2010) Government of Canada. [online] [cit. 12-04-30]. <http://www.international.gc.ca/polar-polaire/assets/pdfs/CAFP_booklet-PECA_livret-eng.pdf>.
- *Stortingsmelding nr. 7 (2011-2012) – Nordområdene. Visjon og virkemidler.* Utenriksdepartementet, Oslo.
- *Stortingsmelding nr. 15 (2008-2009) – Interesser, ansvar og muligheter. Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk*. Utenriksdepartementet, Oslo.
- STRØM-ERICHSEN, Anne-Grete. (2009) *Norway´s Security Outlook*. The Atlantic Council of Finland. [online] 09-05-11 [cit. 12-05-02]. <http://www.regjeringen.no/en/dep/fd/whats-new/Speeches-and-articles/minister/forsvarsminister-stroem-erichsen/2009/norways-security-outlook.html?id=560809>.
- STØRE, Jonas Gahr. (2008) *Om forholdet mellom Norge og Russland og utviklingen i Russland*. Projev přednesený na Norském zahraničněpolitickém institutu, Oslo. [online] 08-06-18 [cit. 12-04-22]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/utenriksministeren/2008/russland_nupi.html?id=517424>.
- *Submissions to the Commission on the Limits of the Continental Shelf.* [online] [cit. 13-01-28]. <http://www.un.org/depts/los/clcs_new/commission_submissions.htm>.
- *Svalbardtraktaten.* Lovdata. [online] [cit. 12-02-04] <http://www.lovdata.no/all/hl-19200209-000.html>.
- *Temperature Increase in the Arctic*, 2090 Scenario. GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-18]. <http://www.grida.no/graphicslib/detail/temperature-increase-in-the-arctic-2090-scenario_ea96>.
- *The Constitution of the Russian Federation*. [online] [cit. 12-04-22]. <http://www.constitution.ru/en/10003000-02.htm>.
- *Úmluva Organizace Spojených národů o mořském právu*. In: POTOČNÝ, Miroslav, ONDŘEJ, Jan. (1997) *Dokumenty mezinárodního práva III*. Karolinum, Praha.
- *United Nations Convention on the Law of the Sea.* [online] [cit. 12-04-18]. <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf>.
- *USGS Release*. (2008) U.S. Geological Survey. [online] 08-07-23 [cit. 12-02-01]. <http://www.usgs.gov/newsroom/article.asp?ID=1980&from=rss_home

Celkový rozsah textu práce

Počet slov: 47.809

Počet znaků bez mezer: 311.013

Bibliografický záznam: KOŠATKOVÁ, Iva. *Arktida jako regionální bezpečnostní komplex (Aplikace teorie regionálního bezpečnostního komplexu na geopolitický region Arktida v rámci širší diskuse regionalistických přístupů ke studiu mezinárodní bezpečnosti).* Praha, 2013. 137 s. Rigorózní práce na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy - Katedře mezinárodních vztahů Institutu politologických studií. Vedoucí rigorózní práce Mgr. Tomáš Weiss, M.A., Ph.D.